

Dones, grans, independents i empoderades per l'interès cultural

Treball Final de Màster per obtenir el títol en
Gestió Cultural de la Universitat de Barcelona

Laura Pérez Ortiz
Juny 2020
Tutora Núria Codina Mata

AGRAÏMENTS

L'elaboració d'aquesta recerca no hauria estat possible sense la col·laboració de les 27 dones que han participat desinteressadament, acollint-me a les seves llars i dedicant-me el seu temps, a més d'oferir-me una visió positiva de la vellesa a través dels seus relats i experiències.

En segon lloc, m'agradaria destacar la col·laboració de la Nona, que ha significat la font d'inspiració d'aquesta recerca fent-me qüestionar aspectes de la vida d'una dona que no havia imaginat. I de la meva mare, per la seva inquietud i persistència en ajudar-me en la recerca de les participants, gràcies mama.

També voldria agrair la disposició de l'Anna Freixas, psicòloga, escriptora i professora retirada de la Universitat de Córdoba, llurs aportacions sobre l'envelliment femení han estat pioneres en el desenvolupament de la gerontologia feminista a Espanya, que va ser contactada per a la realització d'algunes preguntes exploratòries així com per a l'orientació de diverses fases del treball. Els seus llibres configuren un marc molt complet per comprendre la dona gran d'avui dia i és per això que hi ha una referència continuada a la seva obra.

Per acabar, voldria agrair a tots aquells professors del màster la seva col·laboració en atendre les meves consultes, especialment a la meva tutora, la Núria Codina, per les seves indicacions i disponibilitat a l'hora d'avançar en el projecte.

RESUM

Davant una realitat on són nombroses les dones d'edats avançades que viuen soles, s'observa que, moltes d'elles, utilitzen el seu temps i llibertat per participar en activitats culturals. No obstant això, en un context social on predominen els estereotips de la vellesa, existeix una tendència a associar la soledat a la motivació principal de les dones grans per participar en activitats col·lectives. Entenent que les experiències de les dones grans són diverses i que és necessari el seu coneixement per transformar la construcció social de l'envelliment femení, s'ha analitzat, des d'una metodologia qualitativa, l'experiència de 27 dones de Barcelona que viuen soles més grans de 75 anys envers la seva participació en activitats culturals. Els resultats mostren com l'interès cultural és qui marca les seves motivacions principals, és un dels beneficis més apreciats i és imprescindible per a iniciar qualsevol nova activitat cultural. Així la necessitat de socialitzar és un al·licient rellevant, però no una condició per a la seva participació. A partir dels resultats obtinguts, la gestió cultural orientada al benestar i a la inclusió pot valorar les necessitats d'un col·lectiu estereotipat però amb una gran capacitat per emergir i, fins i tot, dinamitzar la cultura.

Paraules clau: envelliment femení, participació cultural, empoderament, benestar

MOTIVACIONS PERSONALS

Amb la voluntat de contribuir en la investigació feminista, i amb paraules de Harding (1987), no em presento com una veu invisible i anònima, sinó com una persona real, amb desitjos particulars i específics, que es col·loca en el mateix pla crític que l'objecte explícit d'estudi. Així reconec que, d'acord amb l'epistemologia feminista, les meves creences i comportaments també formaran part de l'evidència empírica, a favor o en contra, dels arguments que sostinguin les conclusions de la investigació, de la mateixa manera com els investigadors sexistes i androcèntrics han modelat les seves anàlisis (ibídem). Per això em defineixo com una dona, que defensa la igualtat de gènere i la visibilització de les capacitats i assoliments de les dones. Dit això, voldria presentar en primer lloc, quines han estat les motivacions personals per l'elecció d'aquest tema.

La idea va sorgir, d'una entrevista que li vaig fer a la meva mare política arran de les activitats culturals en les que participava cada setmana. Les activitats l'empoderaven a ser més autònoma i a gaudir de la llibertat adquirida però, sobretot, li significaven obrir una porta als seus interessos, desenterrar antics desitjos i incrementar la seva curiositat. D'altra banda, aquell petit espai setmanal contribuïa a fer-li viure la vellesa, dins de les seves limitacions, com una etapa més agradable. Res a veure amb la imatge estereotipada que jo mateixa tenia de la vellesa.

Espero amb aquesta recerca contribuir a canviar aquesta dinàmica i visibilitzar el valor de les dones que han patit les desigualtats de gènere al llarg de tota la vida, i que així i tot, busquen la manera de sobreposar-se i gaudir d'allò que les envolta.

CONTINGUT

Capítol 1: INTRODUCCIÓ	9
1.1. Preàmbul	9
1.2. Antecedents	10
1.3. Descripció breu del tipus de recerca	10
1.4. Justificació de la recerca	11
1.4.1. Necessitat de promoure imatges positives de l'envelliment femení	11
1.4.2. Llacuna en l'impacte de les activitats culturals en la població gran	12
1.4.3. El futur es trobarà amb més dones grans preparades	13
1.5. Finalitat de la recerca	14
1.6. Descripció de fases del treball	14
Capítol 2: MARC TEÒRIC	17
2.1. La vellesa femenina: Invisible, diferent i majoritària	17
2.1.1. Feminització de la vellesa	17
2.1.2. Moltes dones grans viuen soles	19
2.1.3. Particularitats de les dones grans i el seu envelliment	21
2.2. El poder dinamitzador de la cultura en l'envelliment femení	30
2.2.2. La pràctica cultural en la representació positiva de la vellesa	33
2.2.3. L'espai d'oci en la soledat de la vellesa femenina	34
2.2.4. Impacte de la participació en activitats culturals en les persones grans	39
Capítol 3: PROBLEMA I OBJECTIUS	49
3.1. Recapitulació d'idees i conceptes	49
3.2. Definició de problema	51
3.3. Preguntes de recerca, línies de treball i eixos temàtics	53
3.4. Objectius	55

Capítol 4: ANÀLISI EMPÍRICA	56
4.1. Definició metodològica	56
4.2. Recollida de dades	56
4.3. Delimitació i selecció de les participants	58
4.4. Criteri de la mostra	59
4.5. Procediment	59
Capítol 5: RESULTATS	62
5.1. Variables sociodemogràfiques	62
5.2. Tipus d'activitats	63
5.3. Bloc 1 - Anàlisi de l'experiència de l'activitat cultural.	65
5.3.1. Eix 1A - Motius d'inici o increment de l'AC	65
5.3.2. Eix 1B - Beneficis obtinguts de l'AC	67
5.3.3. Eix 1C - Barreres i insatisfaccions per participar en una AC	72
5.3.4. Eix 1D - Experiència en participar en una AC - Barreres en el passat	76
5.3.5. Eix 1E - Requisits desitjables per apuntar-se a una AC	81
5.3.6. Eix 1F - La soledat com a condicionant	83
5.4. Bloc 2- Percepció de la vellesa	85
5.4.1. Eix 2A - Valoració de la pròpia vivència de l'etapa actual	85
5.4.2. Eix 2B - Percepció de la vellesa i identificació	88
5.5. Resultats Escala de satisfacció amb la vida	90
Capítol 6: DISCUSSIÓ DE RESULTATS	91
6.1. Variables sociodemogràfiques de la mostra	91
6.2. Tipus d'activitats	92
6.3. Bloc 1 - Anàlisi de l'experiència de l'activitat cultural	94
6.3.1. Eix 1A - Motivacions per a l'AC	94
6.3.2. Eix 1B - Beneficis obtinguts de l'AC	95
6.3.3. Eix 1C - Barreres i insatisfaccions per participar en una AC	97
6.3.4. Eix 1D - Experiència en l'AC – Barreres en el passat	98
6.3.5. Eix 1E - Requisits desitjables per participar en AC	99

6.3.6. Eix 1F - La soledat com a condicionant	101
6.4. Bloc 2 - Percepció de la vellesa	101
6.4.1. Eix 2A - Valoració de la pròpia vivència de l'etapa actual	101
6.4.1. Eix 2B - Percepció de la vellesa i identificació	102
Capítol 7: CONCLUSIONS	104
REFERÈNCIES	108
ANNEXOS	114
Annex 1. Disseny de l'entrevista i definició operacional	114
A1.1. Dades sociodemogràfiques i tipus d'activitats	114
A1.2. Bloc 1 - Anàlisi de l'experiència de l'activitat cultural	116
A1.3. Bloc 2 - Percepció de la vellesa	126
Annex 2. Escala de Satisfacció amb la vida	129
Annex 3. Consentiment ètic	132
Annex 4. Criteri de la mostra	133

TAULES I FIGURES

Figura 1. Piràmide poblacional d'Espanya per sexe i edat. _____	17
Figura 2. Diferència entre la població entre homes i dones per grup d'edat. _____	19
Figura 3. Dones de més de 65 anys que viuen soles a Espanya. _____	20
Figura 4. Variables sociodemogràfiques. _____	62
Figura 9. Barreres actuals per participar en AC. _____	73
Figura 10. Insatisfaccions derivades de l'AC. _____	74
Figura 11. Experiència en participar en AC. _____	76
Figura 12. Barreres en el passat per participar en AC. _____	77
Figura 13. Comparativa – Inhibidors individuals actuals i en el passat. _____	79
Figura 15. Comparativa de “beneficis” entre participants amb més i menys experiència. _____	81
Figura 18. La soledat com a condicionant. _____	83
Figura 19. Comparativa de beneficis – inici de l'AC en període de solitud i abans de solitud. _____	85
Figura 21. Percepció i representació de la vellesa. _____	88
Figura 22. Identificació amb la vellesa. _____	89
Figura 23. Escala de satisfacció amb la vida. _____	90
Figura A1. Valors mitjans en unitats de puntuació estàndard en dues proves de velocitat de percepció en paper i llapis en funció de l'edat. _____	134
Taula 1. Pràctica d'activitats culturals col·lectives. _____	64
Taula A1. Dades bàsiques _____	114

Capítol 1

INTRODUCCIÓ

1.1. Preàmbul

Actualment, les dones de 65 anys i més omplen les aules universitàries per a gent gran, els tallers artístics o culturals dels casals, els centres cívics, els museus, etc. En definitiva, moltes dones grans mantenen una activitat cultural esgotadora. Però malgrat això, funcionen com a minories. Si bé hi ha hagut més interès en la seva participació en l'entorn del voluntariat i l'associacionisme pel vincle evident entre el gènere i aquest tipus d'opcions, no s'ha fet en relació a l'entorn cultural. En aquesta línia, no existeixen dades quantitatives de la seva participació en activitats culturals ni dades qualitatives que informin sobre les seves necessitats psicològiques, enteses aquestes com les principals impulsores de l'experiència cultural (Gonzalo, 2018). No obstant això, a poc a poc i amb certa resistència, les dones es van desprendre d'aquests rols de cura i van apuntant cap a un oci més actiu en forma d'ofertes de desenvolupament personal (Prieto *et al.* 2015) com ara les programacions artístiques i culturals participatives de tipus col·lectiu.

D'altra banda, la investigació de l'envelliment de les dones tampoc ha visibilitzat la pràctica d'activitats culturals com una font de benestar per a les dones, sinó que s'ha centrat en temes que limiten el ser dona i gran a les assignacions del paper social més profundament patriarcal (Freixas, 2008). Això ha fet, segons Freixas, que s'oblidessin altres espais d'activitat i vincle que podien significar un suport en el transcurs de la seva vellesa, especialment si aquesta és avançada i viscuda en soledat.

Així, una primera finalitat d'aquesta recerca es concretaria en visibilitzar, no allò que les ha impactat i que encara repercuteix negativament en les seves vides, sinó allò que els proporciona benestar i les fa gaudir.

1.2. Antecedents

Els orígens de l'activitat cultural femenina en la vellesa a Espanya, es troben en els casals d'avis on, fins fa uns anys, les activitats lúdiques se centraven en l'àmbit recreatiu. A principis dels 80 del segle passat, l'afluència d'aquests centres era sobretot masculina, sent molt minoritària la presència de dones, les quals només comencen a acudir quan es fan espais diferenciats amb activitats clarament femenines, com ara les labors. Tot i que cap als anys 90 l'afluència majoritària encara era masculina, l'assistència femenina en activitats programades ja representava el 66%¹.

Segons Rodríguez (2002), aquests resultats suggerien que, mentre els homes anaven regularment al casal, ho feien sobretot per prendre's un cafè o per jugar a les cartes. En canvi, les dones només acudien si se'ls ofería una classe de pintura, la possibilitat de cantar en un cor o l'oportunitat de perfeccionar la seva formació cultural. Així, les dones registraven una millor predisposició a participar activament i una motivació més gran per aprendre coses noves. Addicionalment, segons aquest estudi, de trobar-se aïllades a la llar passaven a establir una gran comunicació desenvolupant iniciatives de participació que van repercutir en una millora en l'estat de salut que va ser constatada per informes mèdics.

Davant tals consideracions, la participació en activitats culturals per part de les dones grans, no només té una incidència positiva en el seu estat de salut, sinó que podria significar el motor per a un procés social emancipatori. Tenint en compte que aquest estudi té vint-i-set anys, cap a on haurà evolucionat la participació de les dones grans en l'activitat cultural el dia d'avui? Quines necessitats regeixen ara la seva participació?

1.3. Descripció breu del tipus de recerca

Exposada la temàtica de la investigació i tenint en compte que aquesta es basa en el comportament humà, i per tant, en un fenomen social, s'ha realitzat una recerca qualitativa, a

¹ Aquestes dades provenen de l'estudi *Mujeres mayores: nunca es tarde para participar* (1993) que és citat per Rodríguez (2002), autora d'aquest. Un dels pocs estudis que ha analitzat d'una manera més propera, la participació en activitats culturals de les dones grans a Espanya.

partir d'entrevistes en profunditat, on s'analitza l'experiència de 27 dones de més de 75 anys que viuen soles a Barcelona i participen en activitats culturals de tipus col·lectiu.

Per a la seva realització, s'ha seguit un disseny d'investigació flexible que permetés generar interrogants a mesura que s'anava avançant per acabar concretant-se en preguntes definides i objectius operatius. A causa del caràcter inductiu de la proposta i, atès que la racionalitat interpretativa expressada en els models qualitatius, és oberta i sobretot dialèctica, i que per tant, no és d'un estricte rigor epistemològic la formulació d'hipòtesis (Cisterna, 2005), s'han utilitzat altres instruments conceptuals com ara les preguntes de recerca i els eixos temàtics per dirigir el cos de la investigació.

1.4. Justificació de la recerca

La repercussió positiva de les activitats culturals en la salut de les dones, així com el seu potencial de significar-se com un espai de satisfacció en el qual desenvolupar la seva autonomia, ja és una raó per aprofundir en l'estudi d'aquesta relació. Però hi ha més arguments que reforcen aquesta iniciativa:

1.4.1. Necessitat de promoure imatges positives de l'envelliment femení

La construcció social de l'envelliment en general oculta la discriminació de la dona gran (Pérez Salanova, 2015). En conseqüència, es produeixen dos fenòmens que signifiquen un impediment a l'hora d'investigar les particularitats de la dona gran i la seva relació amb l'activitat cultural:

- **L'homogeneïtzació de la gent gran vs. l'homogeneïtzació de dades.**

Tant la investigació gerontològica com els estudis de participació cultural han tractat a les persones grans de forma indiferenciada, sense distinció de sexe ni trams d'edat, convertint-les en una població homogènia. Per tant, existeix d'inici una carència d'informació sobre qui participa en cultura i un impediment per donar compte de la diversitat d'aquesta participació. Aquesta mancança queda ratificada per la desigualtat en els nivells

d'investigació sobre les diferents bases socials (gènere, etnicitat, discapacitat, edat i sexualitat) que conté la cultura (O'Brien i Oakley, 2015).

- **Manca d'interès per la vellesa de les dones posterior a la mitjana edat.**

Si bé el procés d'envelliment de les dones de mitjana edat ha tingut més ressonància (transformació del cos, menopausa, sexualitat, etc.), el nombre d'estudis dedicats a la vida posterior de les dones més grans és molt reduït (Freixas, 2008). De manera que, no hi ha hagut una preocupació per la quarta edat, un temps considerat qualitativament diferent. Fins i tot, pocs estudis feministes han centrat els seus treballs en les experiències de les grans o han teoritzat sobre el sistema de jerarquies d'edat i, com a molt, han inclòs l'envelliment en un llarg etcètera que amaga la dimensió real de la vellesa (Calasanti, Slevin i King, 2006).

Així es fa necessari aportar informació que mostri l'experiència de les dones grans en aquells espais que la gerontologia ha oblidat per tal d'oferir alternatives que contribueixin a transformar la construcció social de l'envelliment femení i empoderar a aquesta població, identificant les possibilitats de l'activitat cultural cap a un canvi social emancipatori.

1.4.2. Llacuna en l'impacte de les activitats culturals en la població gran

Existeixen poques investigacions sobre les relacions entre la vellesa satisfactòria i l'activitat participativa com a indicador de qualitat de vida, ja que la majoria només han presentat correlacions entre l'estat de salut, la depressió i la soledat analitzant la població de persones grans en general però, fins i tot quan es fan, no es té en compte què signifiquen les activitats programades per les persones grans (Bazo, 2001). Tenint en compte la vulnerabilitat associada a les dones grans, és crític que quasi no s'hagi estudiat amb més deteniment allò que és beneficiós per elles, com ara les activitats programades, i en aquest cas, les culturals.

Aquesta mancança és especialment accentuada en el territori espanyol. Només l'IMERSO, algunes entitats locals i uns pocs autors, han liderat estudis relacionats amb la participació social² de les persones grans. On es poden trobar algunes referències és en

² S'entén que la participació en activitats culturals forma part de la participació social per fer-se en col·lectivitat.

estudis internacionals, molts d'ells encara vinculats a la dinàmica homogeneïtzadora de la gent gran. D'altra banda, la majoria d'aquests treballs s'han realitzat a partir de l'anàlisi de qüestionaris multitudinaris. Això pot haver influït en l'obtenció d'uns resultats excessivament simplificats, a causa d'una manca de profunditat en la recerca de la dimensió més psicològica dels participants així com en les seves experiències particulars al llarg de la vida, importants per entendre el significat de la seva participació (Bazo, 2001).

A partir d'aquests arguments, i d'acord amb Pérez Salanova (2015), es reforça la necessitat d'iniciar projectes acadèmics que donin veu a l'experiència de les dones grans i permetin conèixer quin sentit donen a la seva participació – en aquest cas cultural - per tal d'avançar en la comprensió del seu envelliment, ja que les dones grans representen un desafiament a les idees preconcebudes homogeneïtzadores de la vellesa i l'experimenten de moltes maneres, també gaudint-la (Pérez Salanova, 2015).

1.4.3. El futur es trobarà amb més dones grans preparades

Comprendre qui participa en cultura dóna una idea del seu valor (O'Brien i Oakley, 2015). En aquest sentit és important reconèixer les experiències femenines com un recurs per a l'anàlisi social, ja que té implicacions evidents en totes aquelles institucions que estructurin la vida social (Harding, 1987) en les quals s'inclouen les institucions culturals, i per tant, la difusió de la cultura. Si bé, les dones d'edat avançada que participen en activitats culturals poden representar una minoria davant la grandària d'aquesta població, és probable que aquesta realitat canviï en les properes generacions de dones grans, ja que els seus hàbits culturals i característiques personals i socials les faran ser encara més participatives culturalment. La base d'aquesta hipòtesi es troba en que les dones que vindran posseiran índexs molt més alts de formació i major taxa de participació laboral cosa que, al costat d'altres factors i experiències vitals, comportarà una sèrie d'interessos o inquietuds diferents de les generacions precedents. Diferències, per les quals exigiran més oportunitats per aconseguir una implicació i participació més significativa en l'àmbit psicològic i social (Bazo, 2001) en la seva edat "gran". Aquestes noves característiques fan que s'estableixin

grans diferències amb les anteriors generacions de “grans”, educades en l’era industrial i, per tant, es generin altres necessitats i relacions amb l’oci, i en conseqüència, amb la cultura. Per això és necessari que, des de la gestió cultural, es prengui consciència de tal desafiament i es dissenyin programacions que vagin en la línia del “ser” i no del fer (Freixas, 2013) i s’avanci a una realitat, on una població cada vegada més gran, més femenina i més lliure es guiarà per motivacions simbòliques i culturals, esdevenint agents culturals imprescindibles.

1.5. Finalitat de la recerca

Així doncs, aquesta recerca es proposa com un instrument per fer un pas endavant cap a la comprensió de l’envelliment femení atenent a l’experiència d’aquestes dones, especialment les més grans i les que viuen en soledat, i buscant què és important per elles a l’hora de participar en activitats culturals. La finalitat està a promoure les activitats culturals com un recurs que té la capacitat d’afectar-les cognitivament, espiritualment i emocionalment (Rausell-Löster, 2013) i que, per tant, els permet desenvolupar noves actituds i estratègies de vida que contribueixen a encarar les limitacions de la vellesa femenina i dur a terme un model d’envelliment en soledat exitós. Paral·lelament, a partir de la seva experiència i participació es podran generar indicadors qualitatius que permetin considerar mesures més contextualitzades a l’hora de dissenyar activitats culturals dirigides a aquest col·lectiu.

1.6. Descripció de fases del treball

El primer capítol mostra una primera fotografia de la tendència progressiva d’una feminització de la vellesa que viu, cada vegada més, en llars unipersonals. A partir d’aquí s’exposa la construcció social de l’envelliment, necessària per entendre la invisibilitat de la dona gran. Així, es descriuen algunes de les particularitats de la vellesa femenina i la seva estigmatització, i quin és el context sociocultural amb el qual van socialitzar aquestes dones, amb la finalitat de donar compte de les creences i impediments que les han impactat al llarg de la vida i les segueixen repercutint.

En el capítol 2 comença la relació entre l'activitat cultural i la vellesa. Es presenta el paradigma de l'Envelliment Actiu i s'obre el debat sobre el significat de la noció d'activitat en les persones grans i la coexistència de dues representacions de la vellesa: la negativa, definida en el capítol 1, i l'emergència d'una més positiva, on se situa l'espai per a les programacions culturals i artístiques que realitzen moltes persones grans. A partir d'aquí s'introdueix un nou apartat en el qual s'afegeix l'element de la soledat com a tercer estigma de caracterització de les dones objecte d'estudi. A través dels diferents estudis analitzats, es veurà com conviu la imatge estereotipada de la dona sola, vulnerable i amb risc a l'aïllament social, amb la soledat com a opció escollida o acceptada amb conformitat. Una situació que ofereix la oportunitat d'obrir-se a les alternatives que ofereix la independència i on les activitats d'entreteniment, i per tant culturals, els permet emancipar-se i construir una nova identitat.

Vistes algunes de les aportacions de les activitats culturals a la vivència en soledat femenina, s'analitza amb més deteniment quin és l'impacte de les activitats culturals en les persones grans en general. En aquest recorregut es descriuran els beneficis, barreres i motivacions que empenyen a les persones grans a participar en activitats culturals, amb la finalitat de localitzar quins aspectes d'aquest impacte es relacionen amb l'experiència de les dones estudiades.

En el següent capítol es fa una recapitulació de les idees i conceptes introduïts en el marc teòric per tal de concretar la definició de problema i formular les preguntes de recerca que defineixen les línies de treball i eixos temàtics de la investigació, així com els seus objectius. A partir d'aquí és on s'estableix l'ordre d'anàlisi que marcarà la resta del treball.

A partir del capítol 4, comença l'anàlisi empírica on es descriu la metodologia emprada així com el procediment amb el qual s'ha recollit les dades i s'ha delimitat i seleccionat la mostra. Per tal d'aportar la màxima informació, s'ha afegit un annex amb el disseny de l'entrevista i la definició operacional de cada eix temàtic del guió, on s'exposen i defineixen les diferents categories i subcategories conceptuals que han sorgit de l'anàlisi empírica.

Aquest document és doncs una guia per entendre les dades recollides i els conceptes analitzats.

Per acabar, s'exposen els resultats obtinguts mitjançant gràfiques i diversos exemples de les intervencions de les entrevistades. En aquest sentit, es vol subratllar, que dites intervencions han estat transcrits tal i com van ser expressades, sense fer correccions de formes d'expressió ni termes segurament incorrectes segons la llengua utilitzada, per tal de mantenir la major fidelitat a les paraules de les entrevistades, entent que el llenguatge forma part de la personalitat i experiència de cada persona.

Finalment, en el capítol 6, es passa a la discussió dels resultats per concloure amb les troballes més destacades de la investigació.

Per últim esmentar que, a causa de la manca d'estudis respecte la temàtica abordada, s'ha fet una intensa recerca bibliogràfica, tot i que no exhaustiva, i s'ha pogut anar configurant un marc teòric, a través del qual han anat emergint les diferents preguntes de recerca que han donat cos a aquesta investigació. Així aquest treball es considera una ampliació de les investigacions que han explorat els recursos, hàbits i creences de les dones grans que viuen soles.

Capítol 2

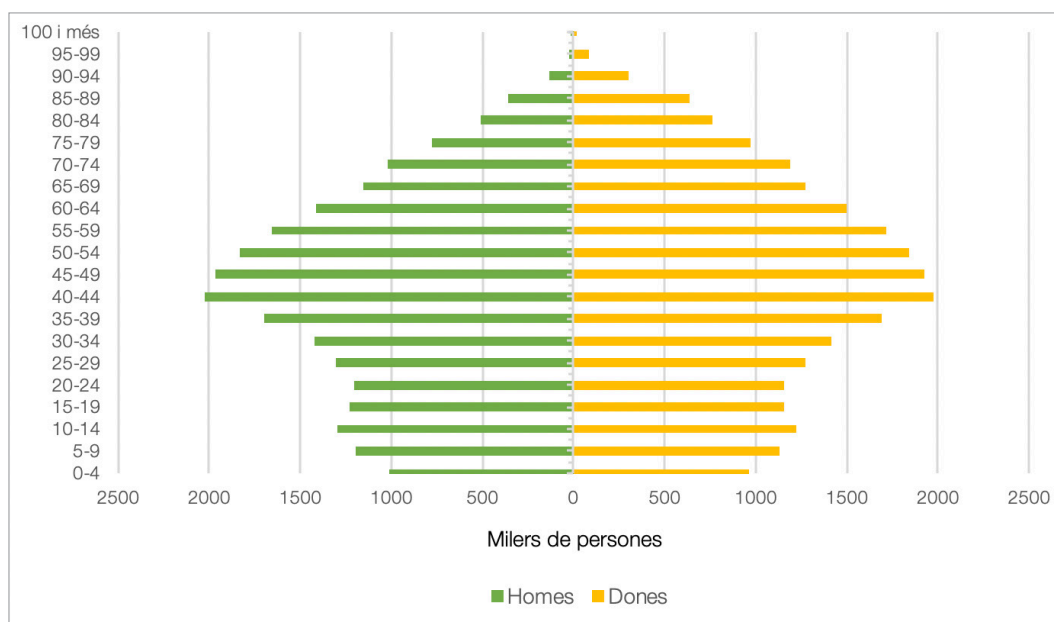
MARC TEÒRIC

2.1. La vellesa femenina: Invisible, diferent i majoritària

2.1.1. Feminització de la vellesa

L'augment de l'esperança de vida està donant lloc a una població cada vegada més longeva (Vegeu **Figura 1**). Segons les dades estadístiques del Padró Continu de l'Institut Nacional d'Estadística (INE) a 1 de gener de 2020 hi havia un 19,3% (9.057.193) de persones grans (més de 65 anys) sobre el total de la població espanyola (47.026.208)³. De la mateixa manera segueix creixent la proporció d'octogenaris que ja representen un 6,1% de la població. Segons la projecció de l'INE, la població gran podria augmentar en el 2068 a més de 14 milions de persones, el 29,4% del total d'una població que arribaria als 48.531.614 habitants (Abellán *et al.*, 2020).

Figura 1. Piràmide poblacional d'Espanya per sexe i edat.

Font: INE Estadística del padró continu. Dades provisionals a 1 de Gener de 2020.

³ Dades definitives publicades el 27/12/2019

Com es pot observar en la **Figura 1**, destaca en aquesta població que la gran majoria la conformen les dones, superant en un 32% (5.145.437) als homes (3.911.756) i aquest principi s'accentua quan més avançada és l'edat.

Un dels factors demogràfics importants a recordar és que, així com s'observa un dèficit de naixements motivat per la Guerra Civil (1936-1939), observable entorn els 80 anys, entre 1958 i 1977 se situa el *baby boom* a Espanya. En aquelles dates varen néixer quasi 14 milions de nens, afegint 4,5 milions més que en els 20 anys següents i 2,5 més que en els anys anteriors (Abellán *et al.*, 2020). Aquest fet, juntament amb les onades d'immigració, que també es troben en la part central de la piràmide, és el que provocarà l'alt índex de la població més gran, superant amb escreix la dels naixements, que cada vegada són menys.

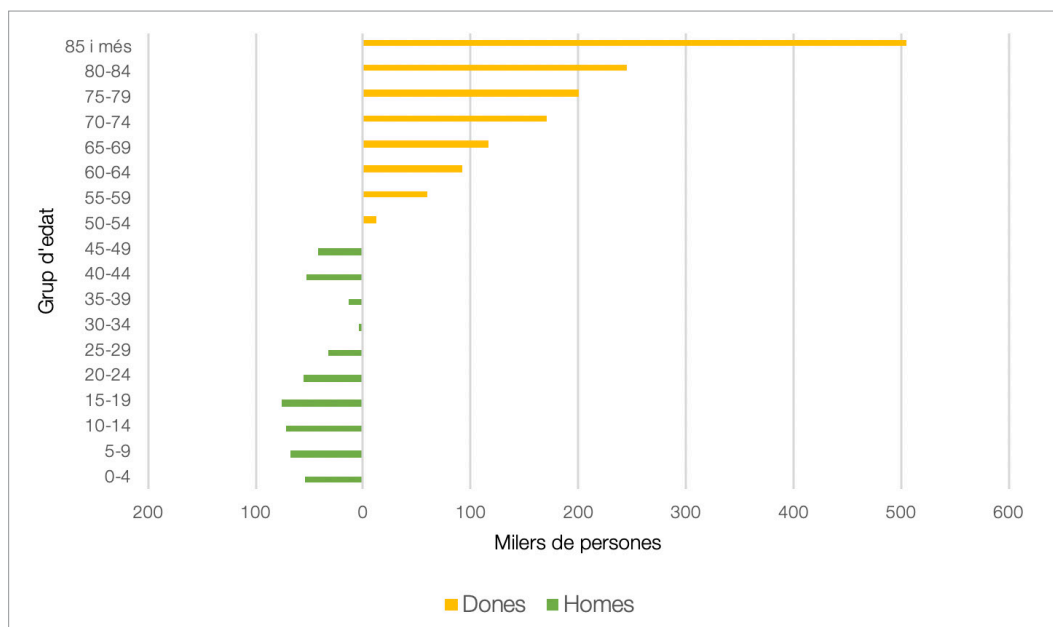
Pel que fa a Barcelona, que és l'àmbit geogràfic en què se centra aquest estudi, segons el Padró Municipal de 2019, les persones més grans de 65 anys suposen un 21,38% (350.065) d'una població total d'1.636.762. Les dones en aquesta franja signifiquen un 50% (210.110) més que els homes (139.995).

L'augment de dones a partir dels 65 anys, que es produeix tant a escala nacional com local, porta a parlar del que s'ha anomenat feminització de la vellesa, cosa que també és comú en la majoria de països del món.

Entre els factors que expliquen aquest fenomen es troba: la longevitat més gran d'elles, el costum cultural que fa que les dones es casin amb homes més grans i, per tant, ells morin abans, i les noves formes familiars com el divorci o les separacions. Altres aspectes que podrien suggerir una explicació a aquesta diferència es relacionen amb que, tradicionalment, les dones havien estat menys exposades a riscos d'accidents laborals, consumien menys tabac i alcohol que els homes, a part de tenir una actitud més proactiva davant els símptomes de malaltia (Donio, 2017). No obstant això, aquestes són diferències que probablement en el futur disminueixin, ja que en les darreres dècades, les dones han incrementat l'adopció d'hàbits nocius com el consum d'alcohol o de tabac, quan abans eren costums més exclusius dels homes.

Així i tot, s'ha de subratllar que neixen més homes que dones i que aquesta diferència es manté durant molts anys, fins que l'esperança de vida més gran d'elles canvia la situació i es converteixen en majoritàries (**Figura 2**).

Figura 2. Diferència entre la població entre homes i dones per grup d'edat.

Font: INE Estadística del padró continu. Dades provisionals a 1 de Gener de 2020.

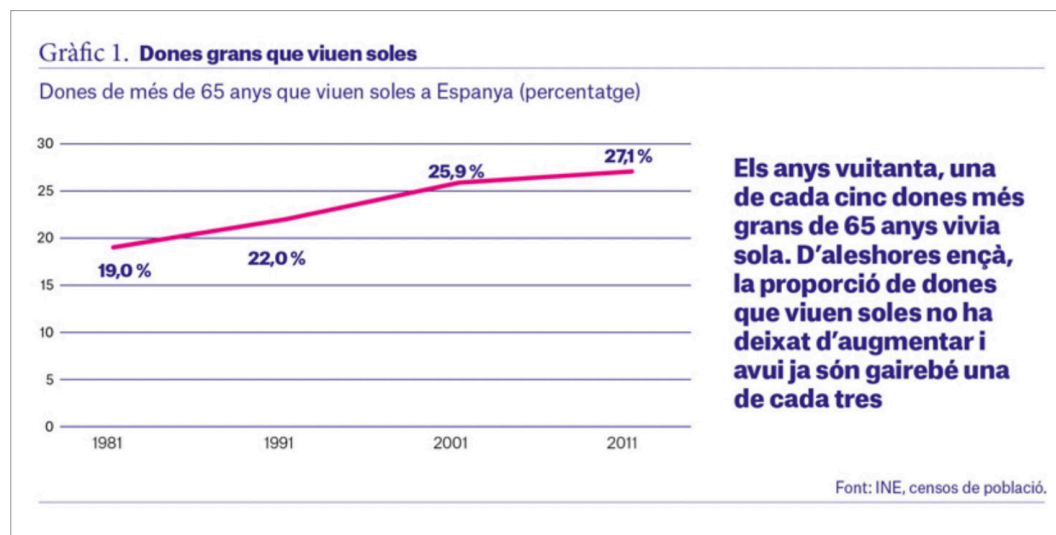
Segons l'INE, les dones espanyoles tenen una esperança de vida de 85,7 anys i els homes de 80,4 anys. Malgrat això, són 9 el nombre d'anys aproximat que una persona pot viure sense gaires problemes de salut a Espanya després dels 65 anys. En aquest cas, són els homes (9,5 anys) els que tenen més temps respecte a les dones (8,9 anys) (Observatori Social de "la Caixa," 2018).

2.1.2. Moltes dones grans viuen soles

Pel que fa als modes de convivència, les llars unipersonals de persones grans incrementen cada any i són majoritàriament femenines (Vegeu **Figura 3**). Segons la darrera *Encuesta Continua de Hogares* (ECH) publicada per l'INE, a data del 2 d'abril de 2020, a Espanya hi havia 4.793.700 persones vivint a soles l'any 2019. D'aquesta xifra, 2.009.100 (un 41,9%) tenien 65 o més anys. I d'aquestes, 1.452.300 (un 72,3%) eren dones. Respecte a l'estat civil, les llars unipersonals d'homes més freqüents estaven formades per solters (57,8% del total) i les de les dones per vídues (46,0%). Per edat, el 42,3% de les dones més grans de 85 anys

vivien soles, davant el 21,8 % dels homes. L'any 1981, amb prou feines, el 19% de les dones grans vivien soles (Vegeu **Figura 3**), mentre que avui aquesta xifra voreja el 30% (Reher i Requena, 2018).

Figura 3. Dones de més de 65 anys que viuen soles a Espanya.

Font: Observatori Social "la Caixa", basat en font de l'INE (2018)

En aquesta diferència, segons l'informe de l'Observatori Social de "la Caixa" sobre les dones que viuen soles, els canvis demogràfics han tingut un paper essencial doncs, independentment de l'estat civil, les dones que no tenen fills tenen més probabilitats de viure soles a edats avançades. Segons aquestes consideracions i veient la piràmide poblacional anterior (Vegeu **Figura 1**), com cada vegada es viuen més anys i es tenen menys fills, els pròxims anys, la xifra de dones grans que viuran soles augmentarà. Així la disminució de la grandària de la família es considera, segons les dades d'aquest dossier, un fet crucial a l'hora de comprendre per què ara moltes més dones grans viuen soles en comparació a només unes dècades enrere, fins i tot en societats com l'espanyola on la família ha tingut tradicionalment un paper central (Reher i Requena, 2018).

Però, a banda del canvi cultural i familiar, existeixen altres factors que condicionen aquest mode de vida. Per exemple les millores en les condicions de vida i en el benestar material fan que la gent gran opti, cada vegada més, per l'autonomia personal, tot i que viure sense companyia a edats avançades no és sempre una elecció. De fet, com es veurà posteriorment,

es considera que les dones grans que viuen soles són un col·lectiu social vulnerable associat a l'aïllament i amb més risc de patir malalties i nivells de benestar més baixos.

2.1.3. Particularitats de les dones grans i el seu envelliment

L'estigmatització de l'envelliment en general

L'increment de l'esperança de vida és una de les conquestes més grans que s'han experimentat en els països desenvolupats i és una mostra de la millora de les polítiques sanitàries, socials i econòmiques d'un país (Abellán *et al.*, 2020). Tanmateix, aquest fet, junt amb el canvi demogràfic que suposa la caiguda de la fecunditat, posa sobre la taula una sèrie de desafiaments econòmics i socials que han situat l'envelliment com un problema per sostenir financerament les necessitats del sistema de benestar.

Així es produeix la paradoxa que, d'una banda, es milloren les condicions de vida gràcies als serveis i sistema públic de pensions, però de l'altra, aquestes millores esdevenen una despesa més en els grans estats, reforçant així una construcció social negativa de la vellesa. En conseqüència, es considera que les persones que abandonen el mercat laboral després de la jubilació es converteixen en persones inactives, i per tant receptores passives de pensions, així com les persones dependents, en receptores de l'assistència social a càrrec de l'estat de benestar (Pérez Salanova, 2015). Aquests discursos són expressions de la discriminació per edat que, durant les últimes sis o set dècades, s'han institucionalitzat en tots els països (MacNicol, 2006) i han donat lloc a diversos estereotips lligats a la dependència, la malaltia, la pobresa i la vulnerabilitat d'aquestes persones.

En aquest context, Robert Butler va definir el terme *ageism* (edatisme) per fer referència a aquests estereotips discriminatoris de les persones per raó de la seva edat. De manera que, les persones grans deixen de ser reconegudes i respectades per la seva saviesa i experiència, i es construeix una imatge associada a la desvinculació social o a la dependència. Segons un document editat per *Portal Mayores*⁴ (2012), en el qual s'aborden els diferents

⁴ Portal científic especialitzat en gerontologia i geriatria, desenvolupat pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) i el Instituto de Mayores y Servicios Sociales (IMSERSO).

mites i estereotips associats a la vellesa, els més habituals i relacionats amb l'objecte d'estudi serien:

- Les persones grans estan malaltes, tenen dependència funcional i són fràgils.
- Els grans estan sols i aïllats.
- Les persones grans tenen problemes de memòria.
- Els grans són rígids i no s'adapten als canvis.
- No s'enfronten als canvis de l'envelliment.
- Els grans no poden aprendre coses noves.

El doble estàndard de l'envelliment femení

La qüestió és que, en el cas de les dones, aquests termes són més agressius i tenen una història molt més antiga que els que es refereixen als homes. De fet, a l'Edat Mitjana ja es considerava que envellir era una patologia, però així com els homes grans eren considerats cavallers heroics, les dones grans eren bruixes o alcavotes (Andrés, Bartrés, Comas i Marfany, 2019). Així que, sota la discriminació de les persones grans s'ha obviat allò que configura la vellesa de les dones (Pérez Salanova, 2009).

Encara que s'està començant a saber més sobre les dones grans a través de les enquestes de condicions de vida, se sap poc sobre la particularitat del seu envelliment i de per què és diferent, tant en l'aspecte hormonal com cognitiu, al dels homes. Segons Freixas (2008), això es deu a que l'envelliment s'ha tractat des de dos punts de vista esbiaixats: Per una banda, els estudis del desenvolupament adult no han donat importància a les diferències sexuals i s'ha partit de la consideració que homes i dones envelleixen igual, cosa que resulta paradoxal si es té en compte que les dones conformen una majoria aclaparadora en aquest grup de població. I per l'altra, quan s'han reconegut les diferències, s'han reduït a vincular l'envelliment a un tema de reproducció (sexe i maternitat) que ha emfatitzat en la menopausa i el niu buit.

Tot i que les dones gaudeixen de més esperança de vida que els homes, diversos estudis demostren que la salut de les dones grans és pitjor que la dels homes, així com registren els índexs més alts per depressió, i per tant tenen més necessitat d'assistència i ajuda (Muñoz i

Espinosa, 2008). Les raons per les quals això passa, encara no estan molt determinades, ja que la tendència dels estudis clínics segueix la mateixa dinàmica que els fenòmens comentats anteriorment, se centren més en l'estudi d'homes i de persones de mitjana edat. No obstant això, sí que s'han atribuït algunes causes a aquesta major morbiditat d'elles.

Les dones grans no només estan sotmeses a les nocions vinculades a l'edatisme, sinó també als diferents estàndards de joventut, bellesa i heterosexualitat que segons els mandats patriarcals defineixen la feminitat d'una dona. Tal definició de la feminitat, com a atribut, únicament possible en la joventut, nega a les grans el dret de ser definides com a "dones" més enllà de la menopausa, esdevenint l'envelliment un procés progressiu d'invisibilitat (Freixas, 2008). Així, des del punt de vista social, la seva entrada a la vellesa es caracteritza pel fet de deixar de ser reproductores i guapes. Això fa que l'assistència sanitària específica se centri en la biologia reproductiva de les dones i les conseqüències sobre el seu estat anímic, sense considerar aspectes com les condicions i l'estil de vida (Freixas, 2002; Muñoz i Espinosa, 2008), o altres fets de caràcter psicosocial que afecten profundament la vida de les dones en aquesta etapa (Freixas, 2002).

A partir d'aquestes consideracions, a la dona gran se li ha associat l'anomenat *double standard of aging* (Sontag, 1972), que es refereix al doble estigma de ser vella i ser dona. Segons aquesta categoria, existeix un rebuig social pel cos gran de la dona en el moment en què aquesta deixa de ser elegible sexualment molt abans que els homes. En conseqüència, les dones, des de ben joventes, converteixen la seva vida en una lluita contra el calendari adoptant conductes que insisteixen a aturar l'envelliment dels seus cossos. Així, quan arriben a l'edat gran, no només experimenten pèrdues en la seva salut física i mental, com totes les persones grans, sinó també en un aspecte fonamental de la seva identitat sexual: la seva feminitat (ibídem).

En aquest aspecte, Quéniart i Charpentier (2012) van estudiar com era percebuda la vellesa per les mateixes dones grans. Per això, van entrevistar dones de tres generacions: de 65 a 74 anys, de 75 a 84 anys i de més de 85 anys. La majoria d'elles no es van considerar

dones grans. Elles relacionaven l'expressió "ser gran" amb conceptes com la inactivitat, l'avorriment, la malaltia, etc. Per les investigadores, aquestes dones no podien identificar-se amb la pèrdua de capacitat física i cognitiva, fragilitat i dependència perquè no reflectien la seva pròpia experiència. De fet, les dones grans amb què es van trobar semblaven molt preocupades per mantenir-se vitals, autònomes, actives, mantenir les seves xarxes socials i preservar la seva curiositat intel·lectual, independentment de la generació que pertanyessin.

Segons Rodríguez (2002), els estats de depressió de les dones provenen d'assumir les creences errònies de l'envelliment i deixar d'interessar-se per la vida, aspectes que, no tenen tant a veure amb l'edat, sinó amb la falta d'energia vital que es propicia quan es manca de projectes i d'activitats significatives en les quals creure i bolcar-se.

D'altra banda, en la definició de la vellesa entra l'edat, i amb l'edat, la subjectivitat. Entesa l'edat cronològica com la que ve marcada pel calendari i l'atribuïda com la que ens ve assignada socialment, del Valle (2002) defineix l'edat sentida com aquella que parteix de la mateixa subjectivitat i que es configura a partir de les qualitats personals, grau d'autoestima, salut, capacitat per adaptar-se als canvis i habilitats socials així com aspectes relacionats amb les característiques de l'entorn social i afectiu. No obstant això diu, viure d'acord amb l'edat sentida significa prioritzar amb vehemència els desitjos personals i superar els diversos obstacles socials. Així, deixar-se portar per l'edat sentida, s'identifica com quelcom subversiu, ja que d'alguna manera estaria trencant amb els rols establerts per l'edat cronològica, i en el cas de les dones, pel predomini de l'edat atribuïda (ibídem).

Amb tot això, s'esdevé qüestionar quina percepció de la vellesa tenen les dones que participen en activitats culturals i amb quina imatge s'identifiquen per tal de valorar en quina mesura estarien vivint d'acord a l'edat sentida, i per tant subvertint els rols establerts segons l'edat cronològica i atribuïda.

Context sociocultural de les decisions vitals de les dones grans d'avui

Les desigualtats que afecten les dones grans són un reflex de les que han existit al llarg de la seva vida (Muñoz i Espinosa, 2008), així han estat impactades tant per la perspectiva de gènere com pel context sociohistòric en què van prendre les seves decisions vitals.

Nascudes entre els anys 30 i mitjans dels anys 40, van viure la joventut en l'època de la dictadura de Franco. Moment en què hi havia un model de família que oprimia i mantenia a la dona sotmesa i reduïda a la condició de ser la responsable del seu benestar i al preu de sacrificar un projecte vital propi (Rodríguez, 2002). En aquest context, especialment per les nascudes abans dels anys 40, casar-se, tenir fills i deixar-ho tot de banda per atendre la família constituïa l'eix essencial que les donava identitat i sentit a la vida. Es considerava doncs, un fracàs, no acomplir el matrimoni, cosa que equivalia a ser una "solterona" i, per tant, no ser mare.

Amb la mort de Franco, es va posar en marxa un dels canvis sociològics més importants del s. XX que abraça, entre altres molts factors, les idees alliberadors de la dona, la seva sortida al mercat laboral, la recerca del seu camí cap a l'autorealització i la separació entre sexualitat i maternitat (ibídem). S'ha de tenir en compte que aquestes dones van arribar a la Transició a l'edat de 35-40 anys, quan ja havien pres les seves decisions vitals determinades per uns rols socials femenins ja construïts.

Així es troba que, de la mateixa manera que els estereotips socials sobre la vellesa i les seves creences sobre l'edat han condicionat les seves vides, també hi ha hagut un efecte molt negatiu del que ha estat l'entrega gratuïta del seu temps personal a través de les tasques de criança i de cura. Tal com diu Freixas (2008), les dones d'aquestes generacions han estat "l'estat de benestar" de les persones del seu entorn i això els ha significat una part crucial del cost d'oportunitat del seu treball no remunerat, a més que la cura d'altres persones els ha comportat un gran estrès, pèrdua de qualitat de vida, empitjorament de la percepció de la pròpia salut, cansament, falta de temps per assumptes personals de tota mena, etc. Així els múltiples rols que han exercit, superposant la criança dels fills, la cura dels pares o sogres

ja grans, el funcionament de la llar, i la feina, en el cas de les dones treballadores, les han repercutit també en efectes nocius que es contempen com a possibles originaris de l'estat depressiu de moltes d'aquestes dones. Tot i que la depressió entre les dones grans és un camp que encara requereix investigació, aquesta hipòtesi és també recolzada per l'estudi de Muñoz i Espinosa (2008), segons els quals, la perseverança en les pràctiques dutes a terme per seguir els canons de bellesa i joventut, al costat de la condició de viure pels altres sense la convenient reciprocitat, les ha portat a no escoltar els seus cossos i no cuidar de la seva pròpia salut. S'ha de recordar, a més, que moltes d'aquestes dones, especialment la franja entre 65 i 75 anys, que acostumen a tenir néts més petits, renoven la seva funció maternal en la cura d'aquests. Aquesta contribució els comporta també efectes adversos per a la salut a més de posar-les en una situació de desaprofitament d'oportunitats per al seu benestar (Rodríguez, 2002).

Per acabar i tenint en compte aquest context i els sacrificis sota els quals s'han sotmès, l'estat depressiu de les dones grans també s'ha associat a una possible ira silenciada. Segons Heilbrun (1988), si no se'ls ha permès expressar ni reconèixer la ira es nega, en conseqüència, el poder i el control. Si es capa l'expressió de la ira, les dones no poden trobar una veu amb la qual queixar-se públicament, i així es refugien en la depressió i la bogeria (Heilbrun, 1988).

D'aquí prové la importància de recollir les seves experiències i identificar els sabers positius que puguin influir a valorar aquesta etapa de la vida d'una forma més benèvola, considerant la pràctica cultural com un projecte significatiu d'influència.

Altres aspectes rellevants que marquen la diferència entre l'envelliment femení i el masculí es tradueixen en els àmbits de la formació, el nivell adquisitiu i els estils de vida.

Està demostrat que, a més ingressos i més educació, més augmenten els índexs de salut i benestar així com l'interès per la cultura (Observatori Social de "la Caixa," 2018). Tot i que en els darrers anys hi ha hagut un canvi notable en el nivell educatiu de les persones grans, una de les bretxes més grans entre la població gran i la resta de població és l'indicador de formació que, segons el cens de població de 2011 de l'INE, situa en un 83% a les

persones grans que no tenen més estudis que els primaris. Dins d'aquesta gran proporció, les dones són les que presenten una taxa més gran d'analfabetisme.

En el context franquista, la possibilitat d'estudiar una carrera i d'autorealitzar-se era quelcom quasi inassolible per les dones. L'obligació de la dona era saber tot el que tenia relació amb la llar per poder complir la seva missió de mestressa de casa. Cursaven un ensenyament primari amb un fort contingut religiós, patriòtic i de formació de la llar i un ensenyament secundari, al que ja moltes no hi arribaven, totalment confiat a les ordes religioses femenines. D'altra banda, el batxillerat superior no es considerava apropiat per la ment femenina (Sánchez, 2013). Les dones doncs, no eren incentivades a estudiar i molt poques d'elles arribaven a cursar estudis superiors. De fet es podria dir que en l'ensenyament primari, entre el 1950 i el 1970 hi assistien el 50% de les joves, pel que fa al secundari es passa al 35% en el 1950 i al 45,6% el 1970, i finalment, pel que fa a l'ensenyament universitari es passa del 14,50% el 1950 al 26,6% el 1970 (Sánchez, 2013).

Diverses investigacions han demostrat que l'educació, juntament amb el treball remunerat, és clau per al control de la pròpia vida i l'autoestima (J. Prieto, Pérez i Suárez, 2018). Així, la manca d'incentivació a la formació de la dona i la seva educació estricta sobre les tasques de la llar i la cura dels seus, es suggereixen com una de les limitacions principals quant al seu desenvolupament cultural i, per tant, com un desig pendent per aquelles que van haver de frustrar les seves inquietuds.

Pel que fa a l'economia, les dones grans espanyoles estan sobre representades en els índexs de pobresa i, per tant, existeix una bretxa de gènere entre pensionistes produïda, principalment, per l'escassa incorporació de les dones al mercat de treball fins als anys 80 del segle passat. En l'actualitat la prestació mitjana de les dones grans resulta un 37% inferior a la dels homes⁵. Les dones que han tingut un treball remunerat han estat discriminades per les polítiques de treball i salaris, cosa que ha perjudicat diferencialment els seus ingressos

⁵ Segons l'informe Observatorio social de las personas mayores, fet amb dades de la Seguretat Social.

després de la jubilació, i en les dones que s'han dedicat a la llar i la cura dels fills, aquests encara són més pobres.

Moltes dones, si van treballar, ho van fer abans de casar-se. En tenir fills, algunes van interrompre la seva vida laboral o bé, van tenir feines parcials o ja no van treballar mai més. Tenint en compte que les pensions es cobren per serveis continuats, ja que els ingressos per les pensions es basen en la duració del temps de l'ocupació al llarg de la vida, aquest ha estat un dels factors determinants per a obtenir una pensió reduïda. D'altres, si bé van mantenir l'ocupació al llarg de la vida ho van fer en feines feminitzades (secretàries, venedores, perruqueres, assistents, etc.) i per tant, més mal pagades. A part d'això, també hi influeix la història marital: el divorci, la separació o la mort del marit. Així doncs, la dependència econòmica ha estat una altra de les seves creus, originada inicialment per haver-se compromès afectivament a edats molt primerenques i perpetuada a través de la dependència que d'elles han tingut altres persones (Freixas 2008).

La resiliència de les dones grans

Semblaria que la vida de les dones grans es defineix per elements que destaquen el costat més negatiu i dificultós d'aquest moment, però la realitat mostra com moltes dones d'edat gran viuen aquesta etapa de moltes maneres i en gaudeixen gràcies a les seves pròpies capacitats i a un cert grau de resiliència.

Si bé és sabut que les persones grans tenen més capacitat per relativitzar o recordar menys coses negatives, és el concepte de resiliència el que, entès com la predisposició que té la dona per superar circumstàncies traumàtiques adaptant-se positivament a les adversitats, es converteix en essencial per entendre les seves actituds i comportaments (Kinsel, 2005). Tal com s'ha esmentat, les nostres dones grans van haver de prendre les decisions vitals més importants durant una època històrica, on les desigualtats de gènere les van impactar en tots els sentits i, per tant, van obstaculitzar les seves capacitats i fortaleces. Encara que el concepte de resiliència abraça moltes dimensions i es torna complex, les investigacions que l'estudien assenyalen que, les dones grans, a través de la resiliència, poden accedir a recursos

que milloren aquests desafiaments. Així Barrett i Toothman (2016), a través d'un estudi qualitatiu realitzat en dones d'entre 70 i 80 anys, van identificar suports com la idoneïtat de fer plans davant una situació adversa, i per tant, el consegüent aprenentatge d'emprendre una actitud proactiva i d'autosuficiència per a obtenir així una sensació de seguretat i control de la pròpia vida. Altres factors varen ser: la curiositat sobre el món i la importància de l'educació per obtenir recursos i ser resolutives; emprendre actituds poc convencionals o rebels per allunyar-se de situacions estressants; i la confiança en un poder superior basat en fonaments espirituals.

Segons les autores de l'estudi esmentat, també s'ha demostrat que les dones grans, en comparació a les dones més joves o de mitjana edat, presenten un major benestar emocional. Aquesta evidència s'explica per la diversitat d'estratègies de vida que les dones emprenen una vegada entrades en l'etapa de la vellesa. Aquestes dinàmiques, no només responen a la necessitat de sentir-se bé en si mateixes sinó que poden incloure un canvi d'actitud sobre la percepció de l'envelliment a mesura que es fan més grans (Barrett i Toothman, 2016).

Així, independentment d'aquesta capacitat intrínseca de les dones de reinventar-se i sobreposar-se als fracassos esdevenint "perfectes resilents" (Freixas, 2013), existeixen diferents estratègies que contribueixen a construir una actitud més positiva en l'etapa de la vellesa. Per exemple, diu Freixas (2013), la mirada més permissiva i resignada amb una mateixa i les pròpies limitacions permet arribar a generar una sèrie d'avantatges que no acostumen a ser considerades i signifiquen un canvi transcendental en les actituds de les dones en l'etapa de la vellesa. Algunes d'aquestes noves competències adquirides amb els pas dels anys són, segons l'autora: l'augment de l'autoconfiança gràcies a una millora de l'autoestima i seguretat, la reducció de l'exigència i la ira a canvi de més compassió i benevolència amb una mateixa, l'aprenentatge de gestionar relacions, diners, sexualitat, temps, la disposició de límits o validació de desitjos, la posada en pràctica de la llibertat disponible, l'obertura de ment i la disminució dels prejudicis.

2.2. El poder dinamitzador de la cultura en l'envelliment femení

2.2.1. Activitat cultural i envelliment actiu

Davant la construcció social negativa de l'envelliment, una de les referències principals en les polítiques dirigides a les persones grans és l'Envelliment Actiu. Aquest paradigma va ser formulat per l'Organització Mundial de la Salut (OMS) en la 2a Assemblea Mundial sobre l'Envelliment el 2002 com a marc d'actuació per promoure l'adaptació de les nostres societats a l'envelliment. En aquest marc se subratlla que les persones grans siguin considerades aportadores i receptores del desenvolupament en la societat i es defineix com el procés d'optimització de les oportunitats de salut, participació i seguretat amb la finalitat de millorar la qualitat de vida de les persones que envelleixen, on mantenir la seva autonomia i independència és un objectiu clau (Wallace Consulting, 2015). L'Envelliment Actiu suposa doncs, una nova mirada que para l'atenció sobre les fortaleces de les persones grans en lloc de les seves limitacions.

Les seves arrels es troben en els anys 50 i 60 del segle passat, quan la noció "activitat" es va desenvolupar en la gerontologia reaccionant contra l'enfocament que la vellesa era un període de retirada⁶. A partir d'aquí, el paradigma va anar passant per diverses nomenclatures (envelliment satisfactori, envelliment exitós, etc.) que han comportat una sèrie de modificacions en la seva conceptualització.

La referència al paradigma és rellevant quant a com es relaciona amb el concepte d'activitat, tenint en compte que la pràctica artística i / o cultural s'entenen com a activitats. En aquest sentit, l'Envelliment Actiu comprèn totes les activitats significatives per al benestar de la persona i va més enllà del col·lectiu de persones grans. És a dir, considera rellevant el conjunt de decisions respecte a l'estil de vida al llarg de les diferents etapes del cicle vital, i per tant, afecta a tots els grups d'edat. De manera que, per una banda, actua preventivament

⁶ En aquesta mena d'enfocament s'adscriu la Teoria de la Desvinculació (1961), on l'abandonament dels rols actius a l'arribar a la vellesa es considerava satisfactori i beneficiós tant per a les mateixes persones com per a la societat.

i, per l'altra, ofereix una sèrie d'adreçaments on tenen veu les diferents generacions. La novetat, respecte als altres paradigmes, radica en la mirada transversal del procés d'envellir, ja que incorpora les diferents diversitats entre les persones grans - orígens, gènere, condicions de salut, socioeconòmiques i relacionals, així com variats estils de vida i trajectòries vitals - posant atenció entre les diferents etapes de l'envelliment, i entre elles, l'envelliment avançat (Pérez Salanova, 2015). Així es fa necessària una comprensió de l'heterogeneïtat que caracteritza la població gran.

No obstant això, tot i que la base teòrica busca la inclusió social de les persones grans, segons Pérez Salanova (2015), la part més operativa de l'Envelliment Actiu, es troba amb alguns obstacles per a la seva implementació que podrien resumir-se en els següents blocs:

- Polítics: Sovint s'instrumentalitza i podria implicar que les persones grans treballassin més temps.
- Culturals: Continua havent-hi estereotips enganyosos i perjudicials.
- Administratius (burocràtics): Les inèrcies de les estructures segmentades en l'administració pública poden minorar el potencial estratègic de l'Envelliment Actiu.
- Socials: Predomina en el pensament i la pràctica la segmentació per edat, i s'enfoca només a jubilats quan hauria d'estar associat a totes les generacions.
- Desigualtat: Les desigualtats sobre la base de gènere, raça o classe social compliquen la tasca d'implementació.

A Barcelona, si bé s'ha emfatitzat en incorporar la perspectiva de gènere en totes les polítiques i programes destinats a la gent gran, la manca de regulació legislativa i el suport econòmic són els principals problemes que s'han trobat quan s'ha volgut actuar en aquesta direcció (Diputació de Barcelona, 2005).

Addicionalment, Pérez Salanova (2015) apunta que, des de la perspectiva crítica s'han posat de manifest interessants reflexions sobre l'atenció que se li ha anat atorgant a l'activitat i, concretament, a l'èmfasi amb què es promou l'activitat en les persones grans, tant en la literatura com en les polítiques públiques. Es sosté que, tot i que la visió positiva de la vellesa

associada a l'activitat efectivament ha obert noves possibilitats d'auto desenvolupament a les persones grans i ha contribuït a canviar la imatge d'aquest grup, és possible que s'estigui consolidant una visió de les persones grans no només irreal sinó també inabastable. En aquest sentit, diu Pérez Salanova, tindria lloc l'anomenada revitalització de la vellesa, la qual es correspondria amb un retard en l'aparició dels signes negatius associats al declivi, a la fragilitat i a la dependència que s'assignaven de forma generalitzada a les persones jubilades.

Per altra banda, des de la gerontologia crítica feminista, també es detecta una presumpció subjacent que per “no envellir” s'ha de tenir activitat i mantenir una aparença física, com a mínim, d'una persona de mitjana edat (Freixas, 2008). De manera que es veuen totes aquestes propostes com un elogi al “fer” i no al “ser” (Freixas, 2008; Giró, 2011). Des d'aquest punt de vista, les persones grans han de sotmetre's a la disciplina de l'activitat sense respectar el desig de “voler no fer res” (Calasanti *et al.* 2006). Segons aquests autors així es continuaria percebent una negació de l'edat i una continuïtat del mite de la bellesa, ja que no es qüestiona l'avaluació negativa de la vellesa sinó que només s'endarrereix, situant-la no a 65 anys, sinó a 85. En definitiva, es manté la dicotomia de si aquestes noves imatges signifiquen un avenç en la percepció social de la vellesa o, al contrari, poden comportar efectes adversos si es pretén que cada persona gran sigui exclusivament responsable de la seva vellesa o, més bé, de com l'experimenti (Hummel, 1998).

Així, Freixas (2008) proposa l'anomenada “vellesa confortable”, on es destaquen els avantatges que ofereix l'acceptació de l'edat per envellir bé, incorporant estils de vida en els quals es combina la participació i la vida interior.

Tenint en compte aquestes consideracions, s'hauria d'entendre que les dones grans que participen en activitats culturals ho fan amb un propòsit, més o menys conscient, de negar la seva edat i així no identificar-se com a persones grans o bé, van a la recerca d'una vellesa confortable que les permeti combinar el seu món interior i les seves inquietuds amb una participació de tipus col·lectiu?

La qüestió se li ha plantejat directament a l'Anna Freixas, una de les detractores de l'envelliment actiu, i la seva resposta ha estat que la participació cultural de la dona gran, com en qualsevol altre àmbit, respon a la necessitat de fer i gaudir de tot allò que no s'ha tingut o no s'ha pogut fer abans per temes com la feina, la parella, la cura, la professió, els diners. En aquest cas, no creu que tingui res a veure amb la negació de l'edat, sinó que es relaciona amb la idea que ara poden recuperar el temps perdut. De la mateixa manera, tampoc pensa que la participació de les dones grans es relacioni amb els estigmes de la vellesa. Més aviat es vincula a un projecte personal propi, amb una incorporació a la cultura i les oportunitats de relació que ofereix.

2.2.2. La pràctica cultural en la representació positiva de la vellesa

Tal com s'ha comentat en els apartats anteriors, la pèrdua, el deteriorament i la dependència han estat les imatges predominants de la vellesa. No obstant això, s'ha vist l'emergència d'una nova imatge més positiva que s'ha expandit a través del mercat i el paradigma de l'Envelliment Actiu. Una nova representació de la vellesa que posa el focus en la independència, la llibertat i l'aplicació d'habilitats no practicades. En definitiva es tracta d'una visió de la vellesa associada al desenvolupament, a l'expansió personal (Quéniart i Charpentier, 2012). Les persones grans, i en aquest cas les dones grans, es mostren actives i independents, socialment involucrades i implicades amb les seves famílies i amics. Ja no volen ser entretingudes, sinó que miren per continuar creixent intel·lectualment i espiritualment (Freixas, 2013). En aquesta mirada es contemplen doncs, tota una sèrie d'activitats com els cursos, els viatges, el consum cultural, l'aprenentatge, les noves experiències, etc.

Segons D. Prieto, Herranz, i Rodríguez (2015), tot aquest camp simbolitza la imatge socialment positiva per les persones d'aquestes generacions. Així com en els anys 60 o 70 del segle XX, els pares de les actuals persones grans reproduïen una imatge social marcada pel tradicionalisme, la centralitat del domèstic i de la família, la moral del sacrifici, l'austeritat, la discreció, l'autoritat, etc., en l'actualitat s'estarien realçant un altre tipus d'hàbits i

creences: l'hedonisme, el cos i la salut, la responsabilitat, l'activitat col·lectiva, la sociabilitat, l'obertura mental, el contacte intergeneracional, etc. (ibídem). Consegüentment, es troba que els espais on es programen activitats culturals i / o artístiques dirigides al desenvolupament personal i creatiu, concentren la majoria d'aquestes variables. Dit això, es podria contemplar que les dones grans que participen en activitats culturals s'identifiquen amb aquests nous valors i per això realitzen aquest tipus d'activitats però, els podem atribuir a les dones nascudes entre els anys 30 i mitjans dels 40 del segle passat? O són més propers a una cohort més a prop de la mitjana edat?

D'altra banda, com ja s'ha esmentat, el predomini de la imatge negativa associada al significat de "vellesa" afecta l'autopercepció que tenen els grans de si mateixos i fa, que molts d'ells, es neguin a definir-se com a "vells". De fet, també existeix un estereotip dels casals d'avis, un recurs que els podria ser útil, per transmetre una imatge de la vellesa amb la qual moltes persones grans no s'identifiquen i senten rebuig. Això passa perquè la gent gran és un col·lectiu canviant amb expectatives i exigències diferents de les generacions de grans anteriors (Suárez, 2002) i s'ha configurat una nova estructura social que rebutja la segmentació clàssica "d'oferta per a jubilats" que fa que les persones que accedeixen a aquestes promocions se sentin etiquetades (D. Prieto *et al.*, 2015).

2.2.3. L'espai d'oci en la soledat de la vellesa femenina

De la mateixa manera que la vellesa, la soledat també s'ha constituït com un constructe estigmatitzat per associar-se a condicions de marginalitat. Així, la soledat s'ha diagnosticat com un dels principals problemes dels ancians. Per això, el fet que hi hagi un alt i creixent nombre de dones més grans de 65 anys que viuen soles és d'una gran rellevància social, ja que la soledat s'afegeix com una tercera condemna cap a aquest col·lectiu, a part del doble estigma de ser dona i de ser gran.

Diverses referències teòriques han intentat explicar la naturalesa i les causes de la soledat però, segons Donio (2017), podria dir-se que, en general, la soledat s'associa a una experiència desagradable i aversiva, on només una minoria la classifica com a patològica i,

per tant, sol ser entesa com una experiència comuna que afecta una gran part de la població. Així i tot, la interpretació de la soledat pot variar d'acord amb l'edat de les persones que la defineixen (ibídem).

El concepte de soledat però, ha anat evolucionant i, actualment, comença a despuntar com quelcom que pot donar-se en qualsevol grup o classe social i, fins i tot, pot ser escollida com una opció on sentir satisfacció (de la Mata, 2018). Malgrat això, aquesta evolució està en procés i es continua convivint amb la idea negativa que la relaciona amb un factor de risc. Especialment, a les dones grans que viuen soles, se les considera un “col·lectiu social vulnerable” i, dita situació, s'associa a estereotips com l'aïllament social i a tenir més risc de malalties, així com a nivells més baixos de benestar psicològic, satisfacció personal i qualitat de vida percebuda (Golden *et al.*, 2009; Yeh i Lo, 2004, citat per Reher i Requena, 2018). A més a més, s'ha entès que, en les dones especialment més grans (més de 75 anys), viure en soledat podria tenir una transcendència encara més negativa, ja que pels factors socioculturals esmentats en el capítol anterior, han estat lligades a unes tasques vitals que les han situat en espais més feminitzats i s'han socialitzat com a ésser pels altres. Això fa, segons de la Mata (2018), que la dona gran pugui ser més procliu a valorar la seva vida en funció de les relacions, ja que la identitat femenina es fonamenta per mitjà de la relació amb les persones (Heilburn, 1988) i això ha fet que els vincles hagin tingut un paper determinant.

No obstant això, en el moment en què la soledat ha estat conseqüència d'una decisió personal i voluntària en la qual sentir satisfacció, és quan s'ha generat una línia d'investigació lligada a la motivació i percepció de la vivència en solitari en la qual aprofundir (de la Mata, 2018). Els enfocaments de les recerques sobre les dones grans que viuen soles, han estat diversos i, tot i que cap d'ells ha abordat directament la relació amb l'activitat cultural i / o artística, han donat pistes sobre les actituds i comportaments d'aquestes dones. Així alguns estudis s'han dedicat a rebel·lar les estratègies que generen aquestes dones per aconseguir viure en soledat d'una manera exitosa i s'ha pogut comprovar, com les activitats de tipus cultural, entre altres, es converteixen en un suport, en alguns casos, indispensable.

Aday, Kehoe i Farney (2006), van realitzar un estudi sobre l'impacte dels casals de gent gran en dones grans que vivien soles en diferents estats d'EUA. Abans però, varen comprovar que els estudis sobre els efectes de viure en soledat de les dones grans havien resultat inconsistents i, de vegades, paradoxals: Per exemple, algunes investigacions notaven que les dones, quan acabaven d'enviduar, patien efectes negatius tant en les capacitats funcionals com en les seves xarxes socials, les quals disminuïen de forma devastadora; i en canvi, altres investigacions no trobaven diferències significatives en els índexs de disminució de salut funcional en relació amb les que continuaven vivint en parella, fins i tot, viure sola s'associava a un menor risc de perdre la vitalitat i la salut mental. Aquesta inconsistència donaria fe de la llacuna existent en aquest camp. Dit això, a partir d'unes enquestes ja realitzades, varen comparar l'experiència de les dones que vivien soles amb les que no, en aquests centres de gent gran.

En general, soles o no, totes les dones d'aquest estudi van atribuir a la seva participació en el casal, haver realitzat una millora en la seva perspectiva de vida. No obstant això, de les vuit variables que es van utilitzar per mesurar la millora en la satisfacció per la vida, cinc van resultar significativament més grans per les dones que vivien soles. Segons els resultats obtinguts, aquest grup tenia menys probabilitats de manifestar sentiment de soledat i, en canvi, riure més, preocupar-se menys pel futur, tenir més energia i bregar millor amb l'estrès. Cosa que, segons l'estudi, les feia tenir menys opcions per deprimir-se, especialment quan en els mateixos centres tenien amics amb qui confiar i comptar per rebre ajuda si era necessari. Així la possibilitat d'obtenir companyia i suport emocional esdevenia l'aportació principal d'aquests centres a la vida de les dones que vivien soles.

També es va demostrar que les dones que vivien soles eren significativament més propenses a participar en els diversos tipus de programes (educació, arts i tallers recreatius, activitats de voluntariat, activitats de promoció de la salut, etc.) i que, una de les raons que atribuïen a la seva participació en aquests programes, era que els permetia mantenir la seva independència. Per últim, compartir interessos amb les persones amb les quals construïen

relacions, era també un element essencial. Aquest aspecte, podria portar a contemplar la possibilitat que, l'interès en l'activitat i l'afinitat cultural amb altres persones pogués ser un element a valorar, més enllà de la necessitat d'afecte o de comptar amb algú.

D'altra banda, l'estudi de Carmen de la Mata (2018), més enfocat en les necessitats i món interior de les dones grans, fa una exploració dels recursos, creences i prioritats que serveixen com a estratègies exitoses per viure a soles quan s'és gran i quan s'és dona a partir de 28 entrevistes a dones més grans de 75 anys que viuen soles. La rellevància d'aquest estudi, en relació amb la present recerca, recau en que, no només posa de manifest la necessitat d'establir relacions socials per viure una vellesa confortable lluny de l'aïllament sinó que, més enllà d'aquesta evidència, i entre altres aspectes, l'aprenentatge adquireix, en aquesta etapa, una importància vital en el moment en què té la capacitat de generar entusiasme i despertar interès. Aquest aprenentatge es valora a partir de les activitats d'entreteniment, les quals inclouen les realitzades amb grups culturals.

En termes generals, les participants d'aquest estudi, van manifestar que el temps és necessari per adaptar-se a viure en soledat i que la salut podia significar una limitació important en la realització més lenta de les tasques del dia a dia. Sobretot, a l'hora de mantenir la seva independència i activitats d'oci. En conseqüència, era rellevant ser selectiva a l'hora de prioritzar les necessitats i desitjos personals, i regular les activitats pel plaer, no pel compromís. De manera que, segons aquest estudi, trobar noves inquietuds i formes d'abordar aquest període era necessari per sentir-se satisfetes, ja que es consideraven persones amb desitjos i necessitats que associaven la imatge negativa de la soledat a no tenir entreteniment, motivacions ni persones amb les quals tenir vincle.

Fins més enllà dels 85 anys, les dones participants es van mostrar com persones actives que dediquen part del seu temps lliure a participar en activitats diverses. Activitats en les quals, la seva recerca intencionada es va donar com la troballa més interessant, ja que s'establia com una estratègia per mantenir la ment activa. Entre aquestes activitats hi havia aquelles que tenien a veure amb la recuperació d'aficions que s'havien deixat oblidades

o es buscaven d'altres. Les seves eleccions en el tipus d'activitat, diu De la Mata, també explicaven l'aspecte més cultural de les participants: llegir, escriure, escoltar música o la ràdio, etc. es van considerar hàbits positius en la mesura en què van ser reconeguts per les informants com a maneres d'ordenar la seva vida. A més a més, assistir a esdeveniments culturals i / o d'oci, de la mateixa manera que anar a missa o sortir a dinar, eren activitats que les vinculaven a altres persones i les permetia xerrar i comunicar-se en el seu entorn, així com constituir un espai de trobada amb les amistats més properes. De manera que, les pràctiques que es reconeixien que funcionaven suggerien la importància de la participació en la comunitat per allunyar-se de l'aïllament i s'insistia en la necessitat de buscar activitats que fossin d'interès per a si mateixes per a un major enriquiment personal.

Participar o no en activitats del tipus que fos no era un requisit essencial a l'hora d'escollir les participants d'aquest estudi, per això es va concloure que, trobar activitats d'interès o vinculades a aficions anteriors, no era una tasca senzilla per totes, doncs algunes reconeixien que tenien dificultat en trobar el que els agradava. Segons De la Mata, la falta d'experiència en l'ús del temps propi feia que algunes participants exposessin intents fallits a l'hora de buscar entreteniment que les entusiasmés. En aquest sentit, l'autora relaciona aquest fet amb rols marcadament tradicionals en les dones que han tingut un ús del temps lligat a la cura de la família i menys centrat en el gaudi personal.

Altres aspectes que van sortir, com a elements que les protegeixen i les permeten una vivència reconfortant, tenen a veure amb conductes com la determinació, l'autonomia i la fermesa, de la mateixa manera que els recursos, culturals (formació i experiències de la vida) i espirituals són generadors de beneficis en relació a la qualitat de vida. Segons l'autora, la importància dels recursos culturals adquirits, recau especialment, en la mesura que permetien a les participants sentir-se bé i prendre una posició exigent i de poder en aquesta etapa, lluny de sentir-se acomplexades.

En conclusió, aquesta tesi demostrava com la vellesa pot constituir-se com una fase per a l'elaboració d'objectius propis que resultin productius donant lloc a un model de vida,

o un model de vellesa, on l'eix central sigui viure per elles mateixes i on l'acompliment dels propis desitjos són la prioritat (de la Mata, 2018). Des d'aquest punt de vista i segons l'experiència de les entrevistades, la vellesa en solitari no es veia com una situació marginal, sinó com una elecció que les permetia “resignificar-se en nous models de dones grans i autònomes que enfronten la seva vivència en solitari com un repte d'independència i llibertat que les permet allunyar-se de la imatge de ‘velleta dependent’ sense capacitat per prendre decisions” (ibídem). En aquest sentit, la presa de decisions i el sentit de dirigir les seves pròpies activitats és un motiu de satisfacció i empoderament que els aporta autoconfiança.

2.2.4. Impacte de la participació en activitats culturals en les persones grans

Segons Holden (2004), el valor de la cultura es divideix en tres categories: el valor intrínsec, el valor instrumental i el valor institucional. El valor intrínsec és el que maximitza el nostre benestar, ja que és el que està relacionat amb l'experiència subjectiva des del punt de vista intel·lectual, emocional i espiritual. Per tant, es basa en criteris personals i és difícil establir termes generals (ibídem). S'entén doncs, que l'art i la cultura tenen la capacitat d'afectar-nos cognitivament, estèticament o espiritualment i transformar la nostra dimensió individual i social ja sigui ampliant el nostre coneixement i, per tant, la nostra autonomia, conformant la nostra sensibilitat o desenvolupant les nostres capacitats expressives i comunicatives (Rausell-Köster, 2013). Així, la participació cultural augmenta la creativitat, ens fa més feliços, millora la nostra salut i afavoreix el nostre creixement personal (J. Prieto *et al.*, 2018). En aquest sentit, no és estrany que els estudis que han presentat correlacions entre l'estat de salut, la depressió, la soledat, la qualitat de vida, etc. de les persones grans i la pràctica artística i / o cultural, arribin a la conclusió que aquestes activitats siguin una font de benestar per a aquesta població, ja que tenen un efecte positiu tant en l'estat de salut percebut, com en els seus aspectes físics, psicològics i socials en general, on els nivells de depressió i soledat disminueixen (Codina, Pestaña i Armadans, 2013; Codina i Pestaña, 2012; Gu, 2018). La qüestió és si els resultats obtinguts en aquests estudis són atribuïbles a l'experiència de les dones que aquí s'analitzen.

Per un altre costat, el benestar és un tema de gran importància en el marc de les teoritzacions i pràctiques contemporànies, ja que s'ha reconegut com una mesura important per al progrés social d'una gran quantitat de països, especialment en el sector cultural on s'ha convertit en un aspecte clau per a la formulació de polítiques (Fujiwara i Mackerron, 2015). No només es refereix a la millora de les condicions físiques, sinó a l'objectiu “d'estar bé”. Per això s'ha associat aquest concepte amb la felicitat, amb la qualitat de vida o la satisfacció amb la vida, i de vegades es parla de “benestar subjectiu” o “benestar mental” (Barnes *et al.*, 2013), que implica el com ens sentim amb nosaltres mateixos i les nostres vides.

Beneficis de la participació en activitats culturals

Partint d'aquestes consideracions, cada vegada més projectes europeus defensen “l'envelliment creatiu” pels seus beneficis socials, individuals i comunitaris, sobretot per persones grans que estan en situació de soledat, pobresa o necessitat de cures (APPG, 2017). De fet, gran part del lideratge d'aquests projectes es troba en el Regne Unit per la quantitat d'iniciatives de caràcter artístic-cultural que realitza per la seva gent gran. Per aquesta mateixa raó, és un dels països on es troba més investigació de cara a l'impacte de les arts participatives en la gent gran.

Atès el sentit del benestar quant a “estar bé” i a la capacitat de l'art i la cultura de proporcionar felicitat, tal com s'ha esmentat anteriorment, un estudi de la Universitat de Brighton (2013), va explorar el significat del benestar per la gent gran en general i com aquest es generava. Entre els elements bàsics que va enumerar (atenció i el suport davant els problemes de salut, tenir xarxes socials de cara a l'aïllament i la soledat, disposar de recursos econòmics, sentir-se inclosos en els diferents llocs i ambients, i els propis recursos, com el fet de tenir experiència i una edat), es va trobar que la participació activa en grups comunitaris, ja fossin de caràcter cultural o de voluntariat, es relacionava amb una més gran satisfacció de vida contribuint a la salut i al benestar de les persones grans (Wallace Consulting, 2015).

Un altre informe d'Oxford (2018), va elaborar un índex de benestar en l'edat gran en relació amb la pràctica creativa i cultural a partir de dues enquestes de més de 13.000

participants de més de 60 anys cadascuna, en diferents períodes de temps. El missatge més contundent de la investigació va ser la importància de mantenir un compromís significatiu amb el món que envolta l'etapa de la vellesa, ja sigui a través de l'activitat social, creativa o física, el treball o el pertànyer a algun tipus de grup comunitari. Però encara va ser més sorprenent que, dins dels 40 factors que es van considerar significatius en la seva aportació al benestar, la participació cultural i creativa va resultar ser la que hi contribuïa al màxim. En les enquestes es feia un barem on s'havia mesurat el grau de benestar d'aquestes persones i, fins i tot les persones classificades dins la categoria de benestar reduït, manifestaven que participar en alguna activitat creativa sempre els ajudava. Seguint la mateixa línia, una dada interessant que aporta l'estudi de Brighton (2013) i que és corroborada per Pérez Salanova (2015), és que la mala salut o el mal estat no necessàriament significa que les persones grans experimentin un benestar pobre, tenint en compte el concepte de benestar subjectiu. Així doncs, a partir del fort impacte de la participació creativa i cultural en el benestar de les persones grans, es va voler trobar quins factors eren els que contribuïen a aquesta participació.

Paral·lelament, The Baring Foundation, una fundació anglesa independent que dóna subvencions per millorar la qualitat de vida de persones que viuen en desavantatge i discriminació, també va encarregar una revisió d'investigació per il·lustrar l'impacte de les arts participatives en les persones grans d'Irlanda del Nord, que va ser realitzat per la Wallace Consulting (2015).

Ambdós informes són els que s'ha trobat que, en els darrers anys, han abordat més específicament l'impacte de la participació artística i cultural en les persones grans. Així, els interrogants oberts en aquestes recerques i els resultats obtinguts han servit per establir part dels eixos temàtics sobre els quals s'ha treballat l'experiència de les participants d'aquesta recerca i sobre els quals es discutirà posteriorment.

A continuació s'enumeren les aportacions més rellevants de les arts participatives en les persones grans segons aquests estudis:

- **Millora de la salut i del benestar**

Es va demostrar que la participació en activitats artístiques i / o culturals ajuda a millorar les habilitats de comunicació proporcionant noves formes d'expressar-se, estimulants les seves habilitats de creativitat i augmentant l'autoestima, contrarestant el baix estat d'ànim, l'ansietat i l'aïllament social. Així es va poder comprovar també, que diferents formes d'arts tenen diferents efectes. Per exemple la literatura, l'escriptura i la poesia permeten recuperar el control sobre el seu món interior, augmentant el benestar mental. El teatre i les arts visuals proporcionen poderoses formes d'expressar-se i comprendre el seu propi món. De manera similar, la música, el cant i el ball van ajudar les persones amb problemes de salut mental a recordar esdeveniments de les seves vides, així com físicament, a adquirir control cardiovascular i mobilitat en les articulacions i la respiració.

- **Reducció de la soledat - creació de comunitats**

Ambdós estudis han demostrat que els programes de participació creativa i cultural faciliten oportunitats per al contacte social i, per tant, contribueixen a fomentar una millor cohesió social. Tanmateix, es va remarcar que, si bé assistir a una exposició o presentació artística ofereix oportunitats per a la interacció, prendre part activa en la creació o el fet cultural, permetia que aquesta fos molt més àmplia. Per això és probable que el contacte sostingut a través de les arts participatives tingui més profunditat i intervingui més en reduir l'aïllament i la soledat, que l'assistència esporàdica a les arts (Wallace Consulting, 2015).

Segons l'estudi d'Irlanda del Nord, la formació de noves amistats pot ser l'aspecte més important perquè una persona participi en una activitat. No obstant això, l'estudi de Brighton (2013), que havia marcat els elements bàsics que aporten benestar a les persones grans, fa una consideració que resulta interessant respecte a la importància de contrarestar el risc d'aïllament, que com s'ha vist a l'inici també és un estereotip de la vellesa. El que ve a dir és que un dels problemes importants de la gent d'edat avançada és que es troben en un moment de la vida en què ja han perdut a moltes persones estimades, sigui la parella

sigui amistats de la mateixa edat. Perdre aquests éssers estimats significa, no només perdre aquella presència, sinó la impossibilitat de compartir records. De fet, algunes persones van suggerir que no només és difícil fer nous amics en la vellesa, sinó que els nous amics no coneixen el cicle vital com els “vells amics” (Barnes *et al.*, 2013). Aquesta dada suggeriria, que la coneixença de noves persones podria no ser una motivació principal a l'hora de fer qualsevol mena d'activitat.

- **Millora de la inclusió social**

Existeix un creixent interès en polítiques i investigacions sobre l'impacte social de les arts i sobre la contribució d'aquestes en la inclusió social on, en general, es considera que les activitats socioculturals es converteixen en un instrument d'integració d'aquest col·lectiu en el progrés de la societat. Segons aquests estudis, les arts i la cultura poden ajudar a unir les persones de diferents generacions, contribuint a trencar l'estigma social de ser gran a través de l'associació, la cooperació i la promoció de comprendre diferents cultures.

En aquest aspecte, les noves tecnologies han estat de particular interès en els últims anys. Es considera que vincular les persones grans amb les TIC pot millorar les seves competències i connexió amb la societat d'avui dia ajudant-les a afrontar la soledat i que aquesta, de forma bidireccional, les percebi de diferent manera (Lissitsa i Chachashvili-Bolotin, 2015).

Barreres de la participació cultural en les persones grans

L'edat es considera una limitació a l'hora de tenir més o menys participació en qualsevol tipus d'activitat. En qualsevol enquesta europea sobre participació cultural, el grup d'edat més gran de 65 anys és el que manifesta una menor participació. En el cas espanyol, per exemple, la *Encuesta de Hábitos Culturales* (EHC) contempla la franja de més grans de 75 anys i encara registra menys participació. No obstant això, seria possible preguntar-se si l'existència, en aquestes enquestes, d'una categoria anomenada “no assistents absoluts” és pertinent quan aquesta es refereix a aquell que, per exemple, a causa de la seva edat o falta d'interès, ni participa ni s'espera que ho faci (J. Prieto *et al.*, 2018). Segons aquesta definició,

si no s'espera que ho faci per l'edat que té, potser tampoc caldria preocupar-se de l'elaboració de polítiques culturals per a la gent gran.

D'altra banda, diversos estudis de l'IMSERSO s'han preguntat per les raons de no participació d'aquestes franges d'edat. En les seves investigacions, la majoria de les persones manifestava no tenir interès ni intenció de participar en activitats formatives o culturals (Causapié *et al.*, 2011). Respecte a les activitats formatives en si - cursos, universitat per grans o tallers - només el 3,5% deia que els coneixia i els utilitzava, el 55,3% deia que encara que els coneixia no els utilitzava, i un 39% afirmava no conèixer-los. Aquest escàs interès s'interpretava que podia venir motivat per factors de comunicació, o bé per defectes de l'oferta.

Tenint en compte aquestes consideracions i les recerques dutes a terme pels estudis anglesos, la no participació es podria concretar en les següents limitacions:

- La salut: La malaltia o la discapacitat de llarga duració pot afectar l'accés o gaudi de les formes d'art per part de la persona.
- El transport: És especialment important en zones menys comunicades o on l'accés sigui més llunyà a la llar.
- Ser cuidador d'una altra persona: Hi ha moltes persones grans, que tot i tenir una edat avançada continuen adquirint tasques de cura, sigui de la parella o dels néts. Aquesta tasca fa que no disposin d'aquell temps lliure que suposadament podrien gaudir i els impedeix de realitzar activitats del seu interès.
- Falta de companyia amb qui assistir: La necessitat de compartir l'activitat amb persones conegudes o amics és reconeix com una de les variables importants per a emprendre activitats, especialment per a aquelles persones que tenen més dificultats de relacionar-se socialment i que ho necessiten.
- Pressupost: Tot i que en general les persones grans tenen més accés a activitats gratuïtes o més econòmiques, no totes les activitats tenen aquestes condicions.

Per tant l'accés a una activitat d'interès pot ser restringida per una manca de recursos econòmics.

- Falta d'informació: Es refereix a com els arriba la informació. Com s'ha comentat anteriorment, les persones grans no estan habituades a l'ús d'internet i acostumen a seguir canals més tradicionals com el diari, la ràdio o el desplaçament físic per esbrinar què ofereix un centre cultural.
- Falta d'interès / manca de formació: La falta d'interès és la primera barrera en la participació cultural en general, i augmenta a mesura que les activitats requereixen una formació més gran en les arts (J. Prieto *et al.*, 2018). De fet, està demostrat que, l'educació primerenca i obligatòria és essencial per a desenvolupar l'interès i els gustos artístics (ibídem). Per això, també és probable que existeixin estereotips sobre l'art i la cultura i aquests es percebin com a elitistes per part de les generacions més grans que no han tingut prou formació. Com ja s'ha esmentat, la manca de formació ha estat especialment significativa en les dones més grans. Ateses aquestes consideracions, tindria sentit preguntar-se que, si mai no s'ha tingut interès per aquesta mena d'activitats, per què hauria de ser diferent en la vellesa.

Motivacions de les persones grans per a la participació d'activitats culturals.

Malauradament no es disposa de dades més actuals sobre la participació en activitats culturals de les persones més grans de 65 anys a Espanya, ja que el darrer informe sobre l'envelliment actiu editat per l'IMSERSO data del 2011. En aquest informe es fa una comparació amb les dades extretes el 1993, i ja s'aprecia una tendència creixent en la participació en l'oci vinculat a les activitats de caràcter més cultural i artístic. Segons aquelles dades, el 1993 l'impuls cap a l'activitat i la realització de nous projectes es donava en un 9,5% en la població d'aquella edat mentre que ja en el 2010 suposava un 53,6% del mateix tipus de població. Dins les activitats preferides per aquesta població es trobava l'exercici físic i activitats com ara els cursos de treballs manuals, els viatges i les activitats culturals i socials

en general. L'activitat de voluntariat es mantenia com el tipus de participació que tenia millors resultats en relació amb altres cohorts d'edat.

En l'informe *Envejecer sin ser mayor* (2015) es categoritzen les activitats culturals amb el terme “desenvolupament personal” per donar compte d'un tipus d'activitat que genera un augment de la capacitat de la persona per aplicar les seves potencialitats de coneixement i gaudi. Així les conceben com una forma d'autocura en la mesura en què relacionen la pràctica del creixement a l'autocura.

Segons D. Prieto *et al.* (2015), els autors d'aquest informe, aquesta forma “d'autocura” està íntimament lligada als gustos personals i és a partir d'aquesta circumstància d'on es deriva el potencial de satisfacció. Així, en última instància, es tracta d'una forma d'autoconeixement, tal com assenyala Bourdieu (1999, citat per D. Prieto *et al.*, 2015): “Descobrir una cosa al seu gust és descobrir-se a si mateix, descobrir el que un vol (“això és exactament el que jo volia”), allò que un havia de dir i no sabia com, i que per conseqüència, un no sabia”. Dit d'una altra manera, on el que perceben els membres d'aquestes generacions és que se'ls ha obert tot un mercat en el que poden escollir conforme les seves aficions i gustos juntament amb altres participants, amb els quals se senten vinculats gràcies a aquests mateixos gustos i aficions (ibídem). Aquest aspecte remet al vist anteriorment, en els estudis de dones soles, de com el fet d'escollir d'acord amb els propis interessos i gustos i la possibilitat de compartir-los, esdevenia una motivació per a la realització d'aquestes activitats i per a assistir als diversos equipaments on es programen. Així, en aquests espais, independentment de ser un pont per a les relacions socials, es generen grups d'afinitat per gustos produint una extraordinària diversitat (ibídem).

Malgrat això, exposen que, aquest autoconeixement, i per tant, autoconstrucció, no es realitza en el pla personal, sinó que requereix d'un context de producció col·lectiu. En aquest sentit és important com aquest component col·lectiu de les activitats és un element essencial d'aquesta opció de participació social, ja que ofereix els següents beneficis:

- Sociabilitat: permet resoldre una de les grans preocupacions d'aquest segment de població, la fi de l'activitat i l'aïllament, i els centres d'activitat es converteixen en espais de referència on socialitzar-se.
- Valorització social: L'entorn col·lectiu proveeix d'un criteri de valorització dels "productes" propis de les activitats que es realitzen en aquests àmbits. Un curs de la universitat per a grans, és per exemple un espai en el qual poden mostrar el seu saber, confrontar-lo, socialitzar-lo amb els companys i els professors, mentre que un curs de pintura permet avaluar l'habilitat tècnica i artística del participant.

Segons aquests autors, que són els mateixos que parlaven dels nous valors emergents com l'hedonisme, el culte al cos i a la salut, l'obertura mental, etc. es considera que, des d'un cert punt de vista, l'espai del desenvolupament personal estaria substituint al món el treball en aquests aspectes concrets: en la producció de relacions interpersonals emmarcades en un entorn pràctic i en la producció de prestigi associat a una capacitat de creació.

Un altre aspecte que explicaria les motivacions de les persones grans, relacionat amb els gustos i les aficions, a l'hora d'emprendre activitats culturals, seria la Teoria de la Continuïtat d'Atchley (1993), citada per Bazo (2001). Aquesta teoria es formula a partir de l'observació que una gran proporció de persones grans mostren solidesa en les seves personalitats, relacions i activitats mantingudes al llarg del temps. És a dir, sense tractar-se d'un lligam rígid amb el passat sinó d'una evolució gradual, les persones de mitjana edat i les més ancianes, estan predisposades i motivades cap a una continuïtat psicològica interior, així com a una continuïtat exterior de les circumstàncies i costums socials (Bazo, 2001).

Això no vol dir que totes les activitats tinguin la mateixa importància per a les persones. Segons la Teoria de la Continuïtat, al llarg del cicle vital es van conformant uns estils de vida que condicionen, en bona part, les orientacions de les persones grans en les seves activitats. De manera que les persones, al llarg de la vida, utilitzen les seves experiències per identificar aquelles activitats que són més interessants i profitoses per elles i, en la vellesa, utilitzen aquests coneixements i habilitats. També passa que, en els processos de selecció

de les activitats, amb l'edat, es tendeix a actuar més per preferències personals que per les idees socials sobre allò que és més adequat, encara que les eleccions a la vellesa solen estar relacionades amb gustos, coneixements i habilitats desenvolupats en edats anteriors (ibídem). Un altre tema d'estudi però, seria preguntar-se si això passa igual amb les dones. Si ens referim a les dones que actualment són d'edat més avançada (més grans de 80 anys), probablement moltes d'elles no van gaudir ni de l'oportunitat de formar-se ni de fer activitats culturals durant la seva etapa de maduresa, ja que la gran majoria es va dedicar exclusivament a la criança dels fills i al manteniment de la llar, a més que els espais de "vida social" i entreteniment eren més freqüentats pels homes (Rodríguez, 2002) i per tant no tenen la mateixa experiència en l'ús del temps lliure. De manera que podrien no tenir aquesta continuïtat perquè no van tenir l'oportunitat de desenvolupar aquesta faceta, però potser es podria plantejar que sí que tenen la continuïtat de mantenir-ne el desig i aleshores satisfer-lo.

Capítol 3

PROBLEMA I OBJECTIUS

3.1. Recapitulació d'idees i conceptes

L'exposició dels capítols anteriors ha permès conèixer, a grans trets, en quin tipus de societat van haver de socialitzar les nostres dones grans d'avui dia i com les desigualtats de gènere han impactat i impacten sobre les seves vides. Altrament, també s'ha vist com aquestes mateixes dones, a partir d'un instint resilient i l'adopció d'una sèrie d'estratègies i actituds, són capaces de fer front a tals adversitats. Així, en aquest context, s'han pogut intuir algunes de les motivacions possibles d'aquestes dones per participar en activitats culturals en l'etapa de la vellesa, com ara la satisfacció d'un desig pendent o l'aprofitament d'oportunitat que els atorga la llibertat adquirida en aquesta etapa.

Tenint en compte que les dones grans que viuen soles disposen, en principi, de temps lliure i de llibertat per fer-lo servir, se suggeriria d'interès, indagar sobre quin ús en fan i com gestionen el desafiament d'ocupar-lo. Especialment quan es tracta d'una llibertat que, per una banda, per moltes dones es produeix en la darrera etapa de la seva vida i, en conseqüència, no han tingut l'experiència d'emprendre decisions per al seu plaer i, per l'altra, una llibertat que s'exerceix des d'unes condicions físiques més limitades. No obstant això, la preocupació de la majoria d'investigacions mesuren l'impacte de les activitats d'entreteniment en les dones grans, així com en la població gran en general, a partir d'estereotips de la vellesa com la vulnerabilitat i el risc a l'aïllament. De manera que les ambicions, desitjos i prioritats d'aquestes dones queden simplificades a una necessitat de relacionar-se socialment i els seus gustos i interessos culturals se situen en un segon pla, com un element quasi insignificant. La mirada és constant a la soledat imposada i, per tant marginada, i no a la soledat escollida i viscuda amb satisfacció o, si més no, acceptada i viscuda el millor possible, cosa que sí que fa la tesi de De la Mata (2018) que, tot i que destaca aquests espais d'entreteniment com una oportunitat per al vincle, s'aprofundeix en el món interior d'aquestes dones i les seves

necessitats, i sobretot, en les activitats exercides des del plaer i la satisfacció personal. Dit això, si els prejudicis sobre la vellesa han invisibilitzat la dona gran, seria possible que, de la mateixa manera, s'estigués menystenint l'interès cultural de les dones grans sota la capa de la seva vulnerabilitat?

Seguidament s'ha vist com els estudis internacionals han treballat sobre els beneficis físics, psíquics i socials que comporta l'activitat artística i / o cultural en les persones grans, al mateix temps que han donat algunes pistes sobre els impediments d'aquestes persones a realitzar aquesta mena d'activitats. Tanmateix, es continua observant aquesta tendència a centrar les repercussions de les activitats principalment en els efectes socioemocionals de les persones grans i no s'aprofundeix en l'impacte simbòlic o cultural en la dimensió més individual d'aquestes persones.

Així es destaca, des d'un punt de vista on la vellesa sembla ser una etapa molt trista i depriment, fruit de l'arrelada cultura edatista, com l'impacte d'aquestes activitats en les persones grans contribueix a augmentar l'autoestima, contrarestar el baix estat d'ànim, l'ansietat i l'aïllament social, sentint-se més integrades socialment, però no en quina mesura aquella persona ha adquirit un coneixement nou, una nova habilitat, si ha canviat o no les seves idees a través de la cultura, si això l'ha fet créixer en algun sentit o ha aconseguit autorealitzar-se. En definitiva, es dóna més rellevància al sentit terapèutic i social, segurament perquè les institucions que han demanat aquests estudis estan més relacionades amb aquests àmbits, que no a l'aspecte cognitiu, estètic o espiritual, bàsic per al creixement personal i intel·lectual. Possiblement, després d'una llarga història on s'ha construït una imatge estereotipada de l'envelliment, de la qual les polítiques de l'envelliment actiu diuen voler-se'n allunyar, tindria lloc estudiar el desig cada vegada més present i ferm, d'aquesta població, i especialment de les dones, de desenvolupar-se personalment. És en aquest context, on l'estudi de D. Prieto *et al.* (2015), mostra una altra mirada, on uns nous valors emergents posicionen les motivacions de les persones grans en un marc que va més enllà de l'aspecte assistencial i se situa en els interessos culturals d'una població que és gran, molt heterogènia,

però que és diferent del que fins ara teníem entès que era ser gran. Així s'ha de tenir en compte que, tot i que la construcció negativa de la vellesa no desapareix i segueix vigent, a poc a poc s'erradiquen els estereotips negatius lligats a la vellesa i es conviu amb una imatge més positiva on un gran nombre de persones arriba a la vellesa sense percebre's malalta, ni aïllada, ni deprimida, ni vella ni marginada (Bazo, 2001) i, per tant, possiblement, amb ganes d'enriquir la seva ànima a través de la cultura i de l'art.

No obstant això, la importància de l'oci i el seu significat s'ha descuidat i subestimat relativament a l'hora d'aconseguir una vellesa satisfactòria i pot comprendre's millor si s'emmarca en una perspectiva que compregui el cicle vital (ibídem). Una perspectiva que té relació amb el context en què les persones van ser socialitzades i què influeix en els seus gustos, necessitats i activitats posteriors, ja que els canvis en els models d'oci relacionats amb l'edat tenen més a veure amb la construcció social i delimitació d'oportunitats (ibídem).

Segons Havighurst (1957), la importància de l'oci no està relacionada amb variables sociològiques o categories grupals com el sexe, l'edat i la classe social encara que, el que una persona faci en el seu temps lliure pugui estar limitat i, en certa manera, definit per les seves característiques sociològiques. Així, Havighurst va demostrar, que el fet diferencial de l'oci està més estretament relacionat amb les característiques psicològiques de les persones.

3.2. Definició de problema

Tenint en compte aquestes consideracions, i que les necessitats psicològiques són una de les principals impulsores de les experiències culturals (Gonzalo, 2018), es destaca que existeix una llacuna en la consideració de les condicions i estils de vida de les dones grans, i per tant, en l'estudi de les motivacions que les porten a participar en activitats culturals, enteses aquestes com una part important del seu estil de vida.

Es creu que les motivacions i els beneficis que empenyen a les dones grans que viuen soles a participar en activitats culturals són diversos i contempnen múltiples variables que van més enllà de les seves característiques sociodemogràfiques i dels estereotips de la vellesa. Així se

suposa que, si les dones participen en activitats culturals és especialment, perquè tenen una necessitat intrínseca de satisfer els seus interessos més culturals o simbòlics - entesos aquests com l'augment i l'aplicació de coneixements, la necessitat de trobar uns determinats canals d'expressió artística o la curiositat per conèixer o seguir desenvolupant habilitats.

D'altra banda, des de la Teoria de l'Autodeterminació (SDT), plantejada cap als anys 70 del segle passat, s'han pogut identificar diversos tipus de motivació, cadascun dels quals té conseqüències específiques per a l'aprenentatge, el rendiment, l'experiència personal i el benestar (Deci i Ryan, 2000). Així, segons la SDT, es distingeixen les anomenades necessitats bàsiques psicosocials, que es defineixen com aquelles motivacions que hi ha darrera les decisions de les persones sense influència externa ni interferència (ibídem). Dins aquest grup s'identifiquen tres necessitats innates (autonomia, percepció de competència i relació) que estan implicades en l'autodeterminació i que, si estan satisfetes permeten el funcionament òptim de la persona, motivant i iniciant el comportament a més de ser necessàries per a la salut psicològica i el benestar de l'individu (ibídem).

De fet, ja existeixen alguns estudis que avaluen les motivacions psicològiques dels ciutadans a l'hora de participar en activitats culturals, com ara el *Panel de Hábitos Culturales*, de l'Observatori Basc de la Cultura que, en les seves enquestes, diferencia entre les necessitats emocionals i socials – relacionades amb aspectes com sortir de la rutina, compartir l'experiència amb altres persones, conèixer gent, etc. –, les quals estarien en estreta relació amb les necessitats bàsiques psicosocials esmentades i, les necessitats simbòliques i culturals, ja descrites anteriorment.

L'objectiu d'aquest estudi és doncs, esbrinar, dintre la diversitat de motivacions d'aquestes dones, en quin grau s'estableixen les diferents necessitats psicològiques (bàsiques psicosocials i simbòliques / culturals), que les empenyen a participar en activitats culturals, amb la finalitat de comprendre la seva experiència i participació. D'aquesta manera es podran orientar estratègies que estimulin la seva involucració, així com obtenir indicadors

que permetin dissenyar programacions que s'adeqüin a llurs necessitats i promoure'n la participació.

També, tenint en compte la cohabitació de dues representacions de la vellesa i la importància que ha adquirit la noció d'activitat en els darrers anys, es vol fer una aproximació a com viu i com percep aquesta etapa una dona gran, que viu sola i que participa en activitats culturals.

3.3. Preguntes de recerca, línies de treball i eixos temàtics

A partir de la definició de problema es concreta una qüestió principal de recerca, que configura la primera línia de treball:

- Quins factors fan que les dones de més de 75 anys que viuen soles participin en activitats culturals?

Aquesta primera línia correspon a l'experiència amb l'activitat cultural en si mateixa (Bloc 1) i es desenvolupa mitjançant una sèrie de subpreguntes que donen lloc als eixos temàtics que estructuraran el treball empíric.

Nota: Per tal de no utilitzar un llenguatge extremadament llarg i repetitiu sempre que es fa referència a una dona més gran de 75 anys que viu sola es posarà: dona* / dones* i quan es faci menció de l'activitat cultural i / o artística o d'aprenentatge, se la representarà amb AC.

Bloc 1: Experiència amb l'activitat cultural

Quins factors fan que les dones* participin en AC?

Subpreguntes de recerca	Eixos temàtics
Quines circumstàncies o motivacions inicials les porten a participar en AC?	1A. Motius d'inici o increment de l'AC.
Quins beneficis / aportacions obtenen les dones* a l'hora de participar en AC?	1B. Beneficis obtinguts de l'AC.
Quins factors els impedeixen o dificulten participar actualment en AC?	1C. Barreres i insatisfaccions per participar en una AC.

Bloc 1: Experiència amb l'activitat cultural

Han estat allunyades de la cultura o és una activitat que han pogut anar realitzant? Quins obstacles s'han trobat al llarg de la vida per participar en AC? **1D.** Experiència en participar en una AC.

Quins requisits ha de complir una AC perquè una dona* participi? **1E.** Requisits desitjables per participar en una AC.

Fins a quin punt la participació en AC té relació amb que aquestes dones visquin soles? La decisió de participar-hi és independent de l'estat de solitud? **1F.** La soledat com a condicionant.

* La descripció i desenvolupament d'aquests eixos s'especifica en el Disseny i definició operacional de l'entrevista situat en l'Annex 1.

D'altra banda, donada la importància que ha adquirit en el discurs la noció d'activitat amb el concepte de vellesa ha sorgit una segona pregunta de recerca:

- Com viu i com percep la vellesa una dona de més de 75 anys que viu sola i participa en activitats culturals?

Així, per tal de fer una primera aproximació a com la pràctica cultural incideix en la percepció de la vellesa d'aquestes dones, s'ha configurat una segona línia de treball (Bloc 2) encapçalada per la percepció de la vellesa.

Bloc 2: Percepció de la vellesa

Com viu i percep la vellesa una dona* que participa en AC?

Subpreguntes de recerca	Eixos temàtics
Quina valoració fa una dona* que participa en AC de l'etapa de la vellesa?	2A. Valoració de la pròpia vivència de l'etapa actual
Quina és la imatge d'una persona gran per una dona* que participa en AC? Amb quina representació de la vellesa s'identifica una dona* que participa en AC?	2B. Percepció de la vellesa i identificació amb la imatge percebuda.

* La descripció i desenvolupament d'aquests eixos s'especifica en el Disseny i definició operacional de l'entrevista situat en l'Annex 1.

3.4. Objectius

A partir de les preguntes formulades s'han generat els objectius generals i específics que serviran per obtenir respostes i s'han classificat segons les mateixes línies de treball i eixos temàtics:

Bloc 1: Experiència amb l'activitat cultural

Objectiu General: Aprofundir en els factors principals que empenyen a les dones* a participar en AC.

Objectius específics:

- 1A. Conèixer quines motivacions les van portar a iniciar la seva participació en AC.
- 1B. Conèixer els beneficis o aportacions que els proporciona fer una AC.
- 1C. Identificar les barreres per a la seva participació en AC així com les insatisfaccions percebudes que poden significar un impediment.
- 1D. Indagar sobre quina ha estat la seva experiència en cultura i quins obstacles han trobat per desenvolupar-la, per tal d'avaluar la incidència en les seves motivacions.
- 1E. Identificar quins requisits són importants per elles a l'hora d'apuntar-se a una activitat cultural.
- 1F. Esbrinar fins a quin punt la soledat és un ingredient determinant per la participació en AC.

Bloc 2: Percepció de la vellesa

Objectiu General: Conèixer de quina manera experimenten la vellesa les dones* que participen en AC.

Objectius específics:

- 2A. Conèixer quina és la valoració que atorguen a l'etapa que estan vivint actualment.
- 2B. Identificar quines és la seva percepció de la vellesa i amb quina representació s'identifiquen.

Capítol 4

ANÀLISI EMPÍRICA

4.1. Definició metodològica

Tenint en compte la temàtica abordada i els objectius proposats, d'acord amb Taylor i Bogdan (1987), s'ha vist que la metodologia qualitativa inductiva basada en la teoria Fonamentada - o també anomenada Teoria Ancorada (TA) - de Glaser i Strauss (1967), era la més adequada per tal de prioritzar en els aspectes subjectius i individuals de com les dones grans experimenten la seva participació en activitats culturals així com la seva vellesa. Des de l'experiència d'aquestes dones doncs, s'han obtingut les dades que permeten descriure i entendre aquest fenomen, ja que no es comptava amb una base teòrica preexistent que abordés la població d'interès. Dit això, s'ha construït el coneixement a partir de la pròpia investigació i de la significació donada per la mostra de participants, entenent que la pràctica d'un treball d'interpretació qualitativa implica una interacció continua entre el material d'investigació i la conceptualització (Cisterna, 2005).

4.2. Recollida de dades

L'instrument utilitzat per a la recollida d'informació ha estat l'entrevista en profunditat, tècnica molt utilitzada en la investigació qualitativa perquè facilita la proximitat amb el subjecte d'estudi, partint de la idea que, a través d'una conversa dinàmica, es pot accedir de manera òptima a aquest tipus de coneixements (Edwards i Holland, 2013; López i Deslauriers, 2011). El guió de l'entrevista estava semiestructurat entorn de les línies de treball i eixos temàtics que defineixen el projecte.

No obstant això, entenent que es tracta d'una interacció, on es manté un diàleg dinàmic, i que cada persona té una experiència i història de vida diferent, les respostes a les diferents unitats temàtiques han sorgit de forma diversa. De vegades contestant a preguntes més directes, i d'altres en el mateix discurs de la participant, en el qual ja es donava resposta

a qüestions que es tenia previst formular. Així, l'ordre establert en el guió, només era una guia sobre la qual analitzar l'experiència de les participants, de la mateixa manera que les qüestions que es plantejaven només eren una de les múltiples formes en les quals es va extreure la informació a les entrevistades.

D'acord amb els principis de la TA, el guió també s'ha anat dinamitzant a mesura que s'han succeït les entrevistes i s'han anat formulant noves categories. De manera que, hi ha hagut aportacions que no havien estat considerades i s'han afegit com a aspectes a valorar en la resta d'entrevistades.

Les preguntes realitzades⁷ eren de tipus obert i permetien a les participants expressar les seves opinions, matisar les seves respostes i, fins i tot, desviar-se del guió inicial. L'entrevista tot i estar enfocada en el present, s'ha configurat com una història de vida, ja que abraça experiències de diverses etapes del cicle vital que han estat significatives i, d'alguna manera, han influït en les accions i motivacions actuals envers l'activitat cultural i en el com experimenten la vellesa.

L'elecció d'aquest format respon a la necessitat d'incloure, no només la informació subjectiva de la participant, sinó també la seva realitat social, context, costums, així com la referència a les formes de vida d'una comunitat en un període històric concret, ja que contribueix a incorporar la consciència sobre la realitat històrica de les diferents etapes i, per tant, de la seva evolució (Edwards i Holland, 2013).

Un altre instrument utilitzat ha estat l'escala de Satisfacció amb la vida (vegeu **Annex 2**), en la versió en castellà de la SWLS de Diener, Emmons, Larsen i Griffin (1985). L'objectiu d'aquesta escala era avaluar els aspectes cognitius de benestar per tal d'identificar, sota un instrument més objectiu, si compartir o no una satisfacció amb la vida era un element compartit entre les dones entrevistades.

⁷ Per a informació més detallada sobre el disseny de l'entrevista i tipus de preguntes realitzades vegeu l'**Annex 1**.

4.3. Delimitació i selecció de les participants

La població objecte d'estudi es compon d'un total de 27 dones més grans de 75 anys que viuen soles a Barcelona i participen de forma regular en algun tipus d'activitat cultural i / o artística o d'aprenentatge (AC).

Sota la base de la teoria fonamentada, el mostreig s'ha vinculat íntimament a l'anàlisi en curs. És a dir, les participants escollides ho són en funció de la seva pertinença respecte a l'elaboració de les categories conceptuals i de les seves relacions, no per finalitats de representativitat (Laperrière, 1997), citat per Raymond (2005). Així la grandària de la mostra no suposa una representació d'una població, sinó que és una representació de si mateixa. Tot i que el mostreig teòric no és possible fixar-lo a priori i s'hauria de determinar per la pregunta d'investigació adequant-se contínuament per respondre als nous interrogants que van sorgint de l'anàlisi (ibídem), es va establir una grandària inicial de 30 persones. Així es va entendre com una quantitat idònia per a començar a construir coneixement tenint en compte que altres estudis qualitius de característiques similars utilitzaven una mostra semblant.

El mostratge és no probabilístic, ja que el procés de selecció és subjectiu i no tota la població és susceptible de ser escollida, i és de conveniència. Així el fet que les participants siguin de Barcelona respon estrictament a una facilitat d'accés per als mitjans de la investigació.

Per a l'elecció de les participants s'ha utilitzat la tècnica de la "bola de neu" (Polsky, 1969), citat per Taylor i Bogdan (1987), que consisteix a començar per un petit nombre de persones, guanyar la seva confiança i a continuació demanar-los que facin de mediadores perquè altres persones de la seva xarxa participin també en l'estudi. A partir d'onze contactes de primera mà (propis o a través de coneguts) es va aconseguir la resta creant diverses cadenes de relació. Utilitzar aquesta tècnica era imprescindible, no només per garantir el nombre de participants amb les característiques desitjades, sinó per no generar desconfiança. De manera que, se les va contactar telefònicament i se'ls va comentar en què consistia l'estudi per finalment demanar-los la seva col·laboració desinteressada.

Les entrevistes van tenir lloc des de finals de desembre del 2019 fins a mitjans de març de 2020, quan es va produir el confinament a causa de la COVID19. Així doncs, amb 27 entrevistes, es va haver de donar per acabat el treball de camp.

4.4. Criteri de la mostra

Els criteris que conformen la selecció de les participants es van plantejar sobre la base d'un perfil de dones que, amb el seu discurs, permetessin captar quines eren les motivacions que dirigien la seva experiència en activitats culturals en la vellesa, així com recuperar vivències del seu record que haguessin pogut interferir en les seves necessitats psicològiques i en la seva percepció de la vellesa. Partint d'aquestes consideracions, la determinació del mostratge va ser incidental, ja que les característiques de les participants es va definir des de l'inici de la recerca tenint en compte les següents variables⁸:

- Sexe: Dones
- Edat: Havien de complir els 75 anys durant el 2020, no hi havia màxim d'edat.
- Estructura de la llar: Que visquessin en llars unipersonals.
- Participació: Que participessin en algun tipus d'activitat cultural de forma regular (mínim un cop a la setmana) com ara: cursos de tipus artístic (pintura, escriptura, fotografia, cant, ball, instrument, etc.), cultural / intel·lectual (classes per grans a la universitat, aules obertes, aprenentatge d'idiomes, internet, etc.). També s'ha valorat com a activitat cultural, formar part d'alguna comunitat artística de teatre, música, club de lectura, etc. o participar de forma regular en les activitats organitzades per grups com els esmentats.

4.5. Procediment

Per tal de trobar un espai en el qual se sentissin còmodes, les entrevistes amb les participants es van dur a terme, majoritàriament, a la seva llar excepte en tres casos, que van

⁸ Per una justificació més àmplia de les variables del criteri de la mostra vegeu l'Annex 4

preferir fer-les en els centres culturals on realitzaven les seves activitats. Abans de començar, es recordava el propòsit de la trobada i es feia signar un full de consentiment⁹ conforme accedien a participar i a ser gravades. Així, la recollida de dades es va realitzar gravant les entrevistes en àudio amb dos tipus de dispositius (tauleta i telèfon) i van tenir una durada d'entre 45 i 90 minuts aproximadament.

Començant amb una pregunta de tipus obert, s'iniciava el diàleg. Després, amb el propòsit d'assolir els objectius marcats en la recerca, s'anaven abordant els diferents eixos temàtics que estructuraven el guió de l'entrevista (vegeu **Annex 1**). Al final de l'entrevista es realitzava l'escala de Satisfacció amb la vida.

Un cop acabada l'entrevista, s'escribia un petit resum de la trobada i durant el mateix dia, màxim els dos dies següents, es passava a la seva transcripció. A partir de les transcripcions se seleccionaven paràgrafs o frases amb el propòsit d'identificar els temes abordats, tant els planificats com els esdevinguts de forma improvisada. De manera que, a la que sorgia un nou punt d'interès es comparava amb les categories ja formulades i s'establí un nou concepte, o bé, es reformulava la definició de les ja establertes.

Així que, seguint els principis d'anàlisi de la TA, per tal d'operacionalitzar els conceptes obtinguts, es van agrupar els temes en categories (vegeu **Annex 1**) que, al mateix temps, s'anaven adequant en funció de la totalitat de les dades a mesura que s'avançava. Així es podrà veure com, en relació amb el discurs de la recerca, es van definir categories conceptuais al voltant de les necessitats psicosocials bàsiques (autonomia, percepció de competència i relació) i les necessitats simbòliques i culturals, i es van afegir altres universos com els punts d'inflexió o la infraestructura organitzativa de l'activitat, entre altres, que van sorgir a partir de la comparació de les diferents experiències descrites per les participants constituint-se com a conceptes essencials.

⁹ Els detalls del consentiment es poden veure a l'**Annex 3**

A partir d'aquí es va crear un document on s'assignaven les categories als diferents paràgrafs seleccionats de les entrevistes, per finalment crear una base de dades on es duia a terme el recompte numèric per extreure'n els resultats finals.

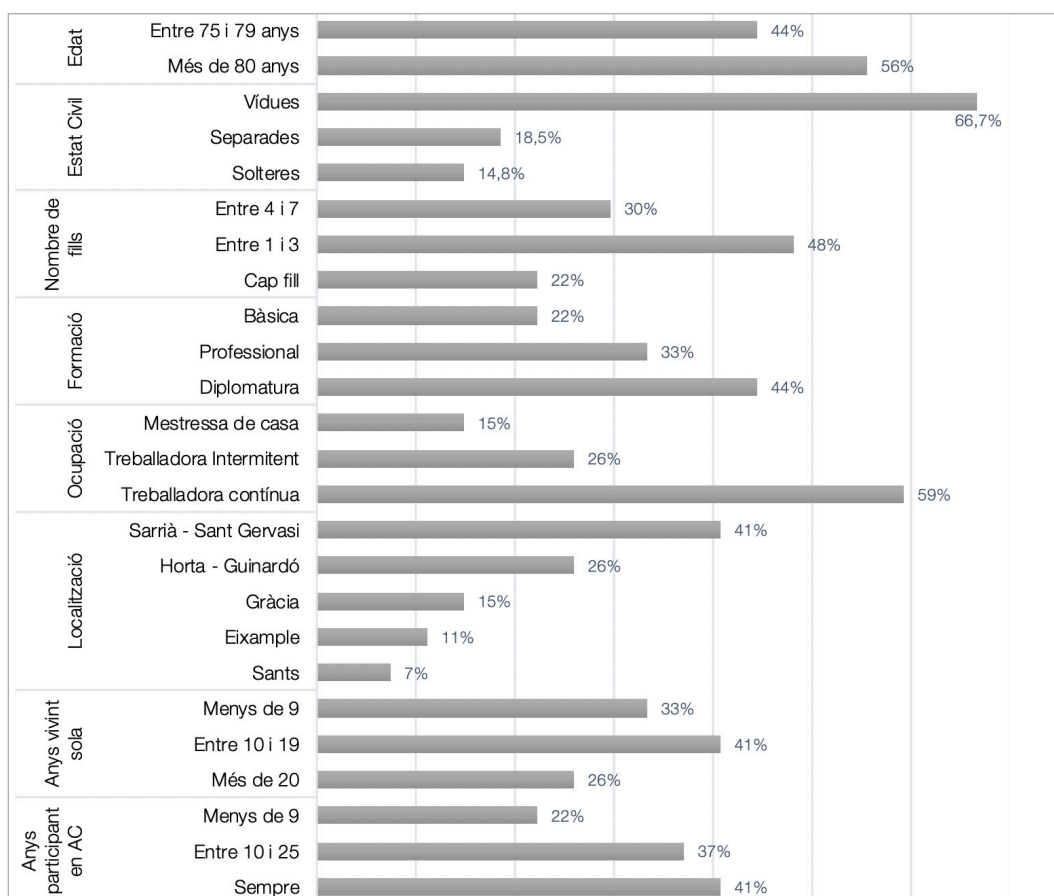
Capítol 5

RESULTATS

5.1. Variables sociodemogràfiques

En la **Figura 4** es poden veure les variables sociodemogràfiques que han caracteritzat la mostra i que s'aniran esmentant al llarg dels diferents eixos temàtics. Així s'aprecia una majoria de dones que sobrepassen els 80 anys (56%), essent les dues més grans de 86 anys, i una sobre representació de dones vídues (67%).

Figura 4. Variables sociodemogràfiques.

Font: Elaboració pròpia.

El 78% havien realitzat alguna mena d'estudis, es destaca però no hi hagi cap participant que disposi d'una titulació superior. Respecte a les especialitats de formació i ocupació, corresponen als prototips d'estudis feminitzats tradicionals de l'època: Les 12 més formades tenen diplomatures d'infermeria, treball social, magisteri i biblioteconomia; les 9 que

van fer els estudis elementals més algun tipus de formació professional, varen estudiar majoritàriament comerç o secretariat; i, només 6 no van anar més enllà de la formació elemental o no la van acabar. Cal destacar que quatre de les participants van reprendre els estudis en edat més adulta: dues d'elles van cursar les diplomatures quan ja havien tingut i criat els fills (entre els 30 i 40 anys), i les altres dues es van treure el graduat escolar entre els 50 i 60 anys.

Adicionalment, l'entorn sociocultural o la figura d'un pare estricte, van propiciar que el 30% de les participants no estudiessin el que desitjaven realment i que d'altres, ni s'ho plantejessin com a quelcom factible en l'època.

“Jo volia estudiar belles arts a l'escola Massana, perquè m'agradava molt el dibuix, la restauració, però el meu pare va dir que tot això de l'escola Massana no podia ser (...), no els agradava l'ambient que hi havia i que jo pogués agafar aquell ambient, i llavors van dir o magisteri o farmàcia.” (P.T., 83)

“Si a casa m'haguessin fet estudiar, allò de dir, bueno mira, que faci el batxillerat, aleshores m'hagués agradat ser psicòloga.” - (M.T., 84).

“M'agradaven les Belles Arts i volia anar a la Llotja. Però a casa hi havia els estris de delineant i s'havien d'aprofitar. I al meu pare no se'm va ocórrer portar-li la contrària, perquè era l'autoritat.” - (C.P., 79)

“No vaig tenir ganes d'estudiar, en aquell temps era molt difícil. Primer anaven els meus germans (...) ja veies que tu no ... era lo lògic”. (R.C., 84).

El 85% de les entrevistades ha format part del mercat laboral, 4 d'elles ho van fer de forma no remunerada en el negoci de la família. Es destaca que només 4 de les participants han estat mestresses de casa.

5.2. Tipus d'activitats

Davant la pregunta “Com és el teu dia a dia”, les participants van donar un total de 201 respostes (equivalents a activitats) atès que, cadascuna d'elles feia setmanalment diverses activitats. Aquests s'han distribuït segons les categories definides en la definició operacional de la introducció (vegeu **Annex 1**).

Com es pot veure en la **Taula 1**, de totes les activitats culturals realitzades de forma col·lectiva, es troba que la pràctica cultural de format específic és la que aglutina més

popularitat amb un 66% de les respostes obtingudes. I en aquesta modalitat, l'activitat pràctica és la preferida per les participants (43%).

Taula 1. *Pràctica d'activitats culturals col·lectives.*

Activitats culturals de format específic	% (60 respostes)
Teòriques (aules universitàries, classes d'història, etc.)	23
Pràctiques (pintura, ball, escriptura, etc.)	43
Activitats culturals diverses en grups / associacions	
Agrupacions que organitzen tota mena d'activitats	33

Font: Elaboració pròpia.

D'altra banda, si bé el mòdul de la pràctica d'activitats diverses encapçalades per grups representa un 33% en el conjunt de les respostes donades per les participants, cal destacar que, en fer el recompte en relació a les respostes obtingudes a causa de la diversitat i quantitat de les seves activitats habituals, queda minimitzat que, en realitat, són 20 les participants que manifesten formar part d'algun tipus de grup o associació que realitza activitats de tota mena, el que equivaldria a un 74% de la mostra.

Pel que fa a les activitats dutes a terme per compte propi, destaca l'assistència a espectacles d'arts escèniques i música (23%) i les visites als museus (21%) (informació no tabulada). Respecte les activitats categoritzades com a "diverses"¹⁰, les realitzades amb la família (59%) i altres relacions socials (52%), han estat de les més populars entre les participants, seguit de les activitats de voluntariat (48%) i les activitats de tipus físic o esportiu (44%). També, el 41% de les entrevistades ha manifestat disposar d'una segona residència a la qual dediquen temps, normalment caps de setmana o temporades d'estiu. Amb menys popularitat, activitats espirituals (26%) o de tipus més lúdic (26%) alternen amb la resta d'activitats. Per últim, un 18% de les entrevistades ha dit dedicar unes hores a tota mena de tasques amb l'ordinador, des de portar els comptes de la casa, a endreçar fotografies

¹⁰ Aquesta és informació no tabulada. Els percentatges s'han aplicat sobre el total de les participants.

en format digital, escriure o realitzar tasques d'alguna de les activitats a les quals estan apuntades o d'altra mena.

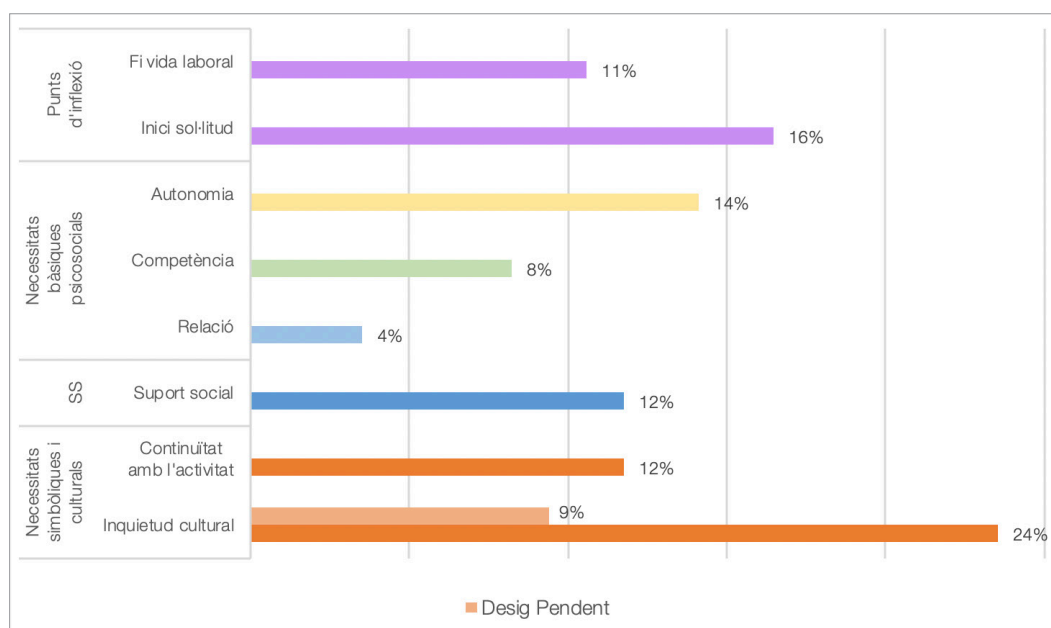
Adicionalment, el veure que moltes de les entrevistades feien ús de dispositius electrònics com la tauleta o l'ordinador per accedir a internet, va portar a preguntar si estaven habituades amb aquest entorn. El resultat va ser que el 74% (20 dones) deien estar familiaritzades, amb o menys dedicació, a les TIC (informació no tabulada).

5.3. Bloc 1 - Anàlisi de l'experiència de l'activitat cultural.

5.3.1. Eix 1A - Motius d'inici o increment de l'AC

Davant el mòdul de Motius d'inici o increment de l'activitat cultural (vegeu **Figura 5**) es va obtenir un total de 86 respostes que es van agrupar en quatre categories conceptuals (vegeu **Annex 1**).

Figura 5. Motius d'inici o increment de l'AC

Font: Elaboració pròpia

Així es troba que, les necessitats simbòliques i culturals destaquen sobre la resta de motivacions amb un total del 36% de les respostes, essent la inquietud cultural (24%) la motivació més reeixida d'aquest grup.

“Sóc una persona inquieta. La mare ho era també. I jo tinc moltes inquietuds. Tot m'atrau. Parla'm d'un tema i penso: oh, que maco!” - (M.P., 77)

“Es una inquietud que he tenido siempre, no solamente la he tenido, sino que quizás por mi propia profesión, el descubrir, y quizás entramos en un tema más político, ... yo he defendido el tener información y dar información. Entonces siempre he tenido estas ganas de conocer.” - (M.C.R., 86)

Així mateix, també s'ha assenyalat que un 30% de les participants (que equival a un 9% de les respostes) han estat motivades per satisfer un desig històric pendent.

“L'anglès sempre m'ha agradat, era com una assignatura pendent que tenia.” - (P.S., 79)

“Com volia ser metge, apuntar-me a la Universitat de l'Experiència per fer biologia em va agradar molt.” - (D.F., 83)

“Sempre havia volgut apuntar-me a una coral.” - (P.P., 80)

“Toda la vida había pensado que me gustaría pintar pero no había pintado nunca.” - (L.L., 76)

La participació motivada per algun punt d'inflexió (27%) se situa en un segon lloc dins les motivacions principals. En aquest bloc, és l'inici del període de solitud (16%) el més habitual per l'emprenedoria d'activitats culturals.

“Em vaig jubilar i al poc temps va morir el meu home i llavors em vaig quedar amb la iaia (la seva sogra) que era molt gran i em vaig quedar molt lligada. Se'n va anar als 98 anys. A partir de llavors vaig començar a viatjar.” - (M.E., 80)

“Acabat de quedar-me vídua, al cap d'un any vaig enterrar la meua mare, o sigui vaig estar cuidant la meua mare, després va morir una jove, que també tenia molta feina perquè els feia el menjar per la setmana, tenia la dona amb càncer ... i sempre he estat .. parada no ho estic, i aleshores quan va passar tot això em vaig centrar en viure per mi.” - (D.F., 83)

“Va morir la meua mare, i després de dos anys el meu marit. Després de cuidar dues persones no tenia res a fer. La música m'agradava, i vaig pensar que m'aniria bé.” - (P.T., 83)

En preguntar-les-hi si els va costar prendre aquesta iniciativa, només dues participants varen expressar que els va suposar algun tipus de dificultat i van trigar un temps a decidir-se. La resta ho va fer de seguida que va poder.

Només amb un punt percentual de diferència amb els punts d'inflexió, se situen les necessitats bàsiques psicosocials (26%), on la necessitat d'autonomia (14%) esdevé la motivació més destacada al costat de la de competència (8%) i relació (4%).

“Era un moment d’obrir una mica més el meu espai, els nens, els col·legis, parlar amb professors, metges, doncs jo també volia el meu momentet.” - (I.I., 76)

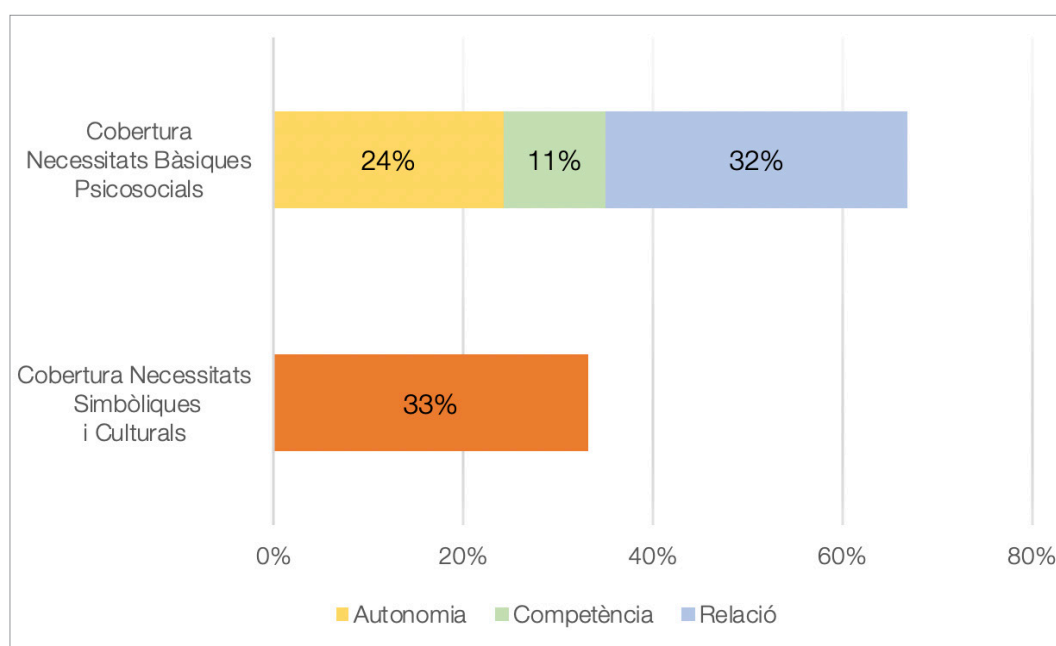
“Vaig pensar que era una manera de viure una miqueta bé.” (M.T., 75)

Per últim, la influència de tercers, entesa com a suport social, si bé significa un 12% de les respostes obtingudes, cal esmentar que un 41% de les entrevistades va manifestar haver estat empenya per una tercera persona a apuntar-se a aquesta mena d’activitats. En aquests casos la persona d’influència ha estat sempre algú proper com un fill/a o familiar i els amics. Només en un cas la influència ha vingut de la figura d’un metge, que ha recomanat fer les activitats com a prescripció mèdica.

5.3.2. Eix 1B - Beneficis obtinguts de l’AC

La **Figura 6** mostra la classificació de les 157 respostes que es van obtenir quan es va demanar a les participants què els aportava participar en activitats culturals. Com es pot observar, el 67% de les aportacions corresponen a la categoria conceptual referent a la cobertura de les necessitats bàsiques psicosocials (autonomia, competència i relació) i el 33% a la cobertura de les necessitats simbòliques i culturals.

Figura 6. Beneficis obtinguts de l’AC

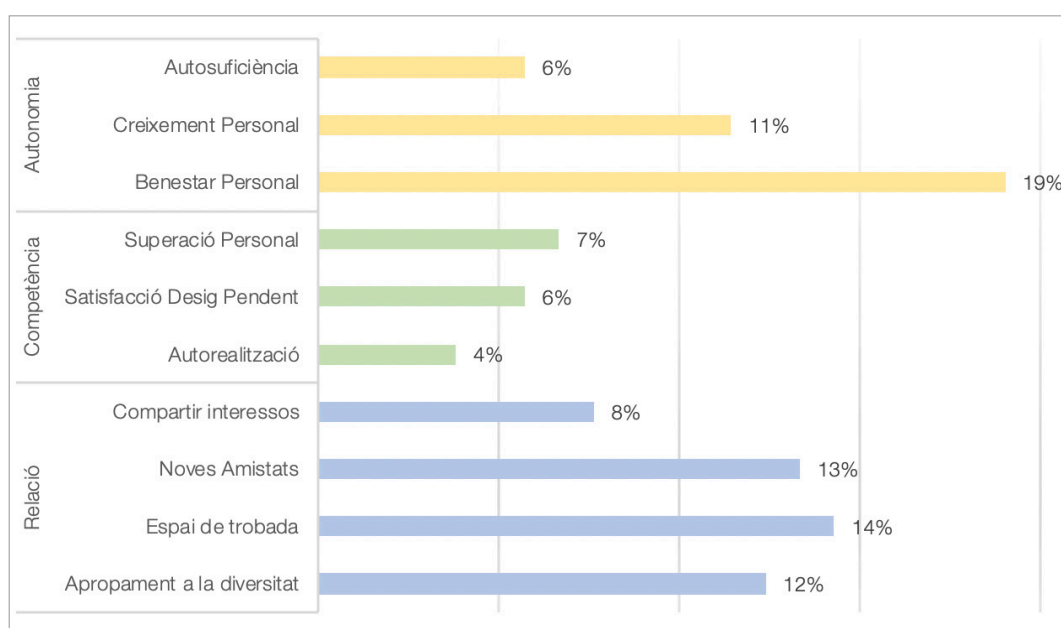

Font: Elaboració pròpia

En la distribució de beneficis entorn les necessitats bàsiques psicosocials, es pot veure com la categoria de relació destaca sobre les altres amb un 32%, quedant en 24% la d'autonomia i en 11% la de competència. Així, comparant per categories individualment, l'activitat cultural (33%) i la relació (32%) només disten d'un punt percentual.

La **Figura 7** reflecteix els resultats corresponents a les subcategories de les necessitats bàsiques psicosocials: autonomia, competència i relació, que han recollit un total de 105 respostes de les obtingudes respecte als beneficis.

Figura 7. Beneficis – Cobertura Necessitats Bàsiques psicosocials

Font: Elaboració pròpia

L'adquisició d'autonomia, no només té un sentit d'independència, sinó que té a veure amb adquirir un benestar i creixement personal provocat per elles mateixes.

“M'omple pensar que sóc una persona independent i que em valc per mi, que no necessito. Si no hagués fet totes aquestes activitats, estaria en una altra situació.” - (P.S., 79)

“Em dona la sensació que estic fent algo, i mentre ho faig m'ho passo bé.” - (N.B., 80)

“M'ha fet més íntima amb mi mateixa (...) m'agrada molt pensar, en el que he fet, el que puc fer, tinc que fer això, he d'anar a tallar el cabell, ... tinc la meva vida íntima meva, que jo m'ho passo bé jo, m'explico?” - (R.C., 84)

“Són com petits granets de sal a la vida, m'aporta llevar-me del llit, entrar a la dutxa, tenir una vida, un projecte, una il·lusió.” - (I.I., 76).

“Tenir una vida, tenir algo a explicar als fills.” - (P.T., 83)

“T’amplies, et tornes més comprensiva amb la gent i pots entendre les maneres de ser i d’actuar, que de vegades és molt difícil.” - (R.G., 79)

D'altra banda, la percepció de competència (11%), dóna una idea de la satisfacció que proporciona haver superat reptes o limitacions del caràcter, o haver satisfet desitjos que havien quedat postergats i que, finalment, s’han pogut dur a terme.

“M’agrada l’activitat, aprofito de disfrutar d’aprendre el que no he pogut aprendre.” - (D.F., 83)

“Quan veig que més o menys ens en sortim, et dóna una satisfacció.” - (P.P. 80).

“M’aporten molt (les AC) perquè sempre he tingut la sensació de tenir poc coneixement perquè no havia anat a l’escola, inseguretat ... i quan vas aprenent coses, et sents més segura. Aquí sí que em va ser difícil, perquè havies de portar textos, i llegir-los, i passar -los ... uf ... i ja m’ho passava malament ...” - (R.M., 76) Va a un taller d’escriptura on presenta els seus textos. Va superar aquesta por i ha escrit les seves memòries.

“M’ha donat molta més seguretat en mi mateixa. Si convé aixeco la mà i dic el què em sembla. No em trobo gens tallada ni cohibida”. (D.G., 78)

L’aportació més destacada de la categoria de relació ha estat la configuració de l’activitat cultural com un espai de trobada i socialització (14%) i la creació de noves amistats (13%). Així l’activitat pot conformar l’excusa per després anar a fer el cafè, o viceversa, o crear-se un ambient més íntim on s’acabin celebrant dates assenyalades, aniversaris o qualsevol tipus d’esdeveniment que serveixi per relacionar-se d’una manera més distesa.

“A la classe de pintura sempre tenim algun aniversari per celebrar” - (A.M.S., 86)

“M’ha servit per conèixer gent nova, m’ha anat molt bé per la qüestió social” – (P.S., 79)

“M’aporta socialització. Si no hi anés, trobaria a faltar parlar amb la gent.” - (M.P., 77)

“M’agrada molt veure les amigues, sobretot en el descans, et veus amb l’una amb l’altra, i et prens una taronjada.” - (M.R.T., 80)

“Vam començar les tres, si tu vens vaig jo, ... al sortir d’allà fem un cafè, ...” - (R.C., 84)

“Més que res anem per veure’ns (amb la seva amiga)” - (M.T., 84)

També però, hi ha participants que no tenen interès en conèixer altres persones.

“Com anem nosaltres tres ... si volguessis sí, perquè tens coses en comú ...però no, jo amb els amics que tinc ja en tinc prou.” - (N.M., 75)

“He anat a cursos i coses, però no lligo, no vaig a fer amistats, vaig per aprendre. Arribo, escolto i marxo. Al tenir una família gran, no necessito tenir amistats.” - (D.F., 83).

Si bé l'apropament a la diversitat (12%) va ser un benefici no percebut per les participants directament, el 48% d'elles va reconèixer haver estat en contacte amb una persona diferent del que estan habituades en el seu entorn.

“Vaig fer una amiga bastant més jove que jo (50 anys), venezolana, ella em trobava divertida i riem molt.” - (P.S., 79)

“Lo que más me ha impresionado y me encantó, cuando hice estudio de las religiones y había una chica que se presentó como judía. Era listísima ...” - (M.C.R., 86)

“Una noia com jo, tan original, molts diners però divertida ... aquesta era dels museus ... per ser amiga no, per passar-ho bé ... però tant original la manera de fer, de viure la vida, de viatjar per tot el món, de trobar amics per tot arreu, ens convida i bueno, t'explica unes aventures ...ui! No n'he tingut d'amics amb aquestes aventures jo!” (D.G., 78)

“Vaig conèixer a la D.C. - una altra participant - què és d'admirar amb els problemes de salut que té i com afronta la vida. Un altre estaria a casa eh! I ella, amb la seva crossa a la mani, va dir ‘bueno, jo aniré fins allà!’ Érem tres que pensàvem diferent però jo no coarto res ... conèixer gent és una passada sempre, també en negatiu ... ostres com pot ser que pensi així ..- (R.M., 77)

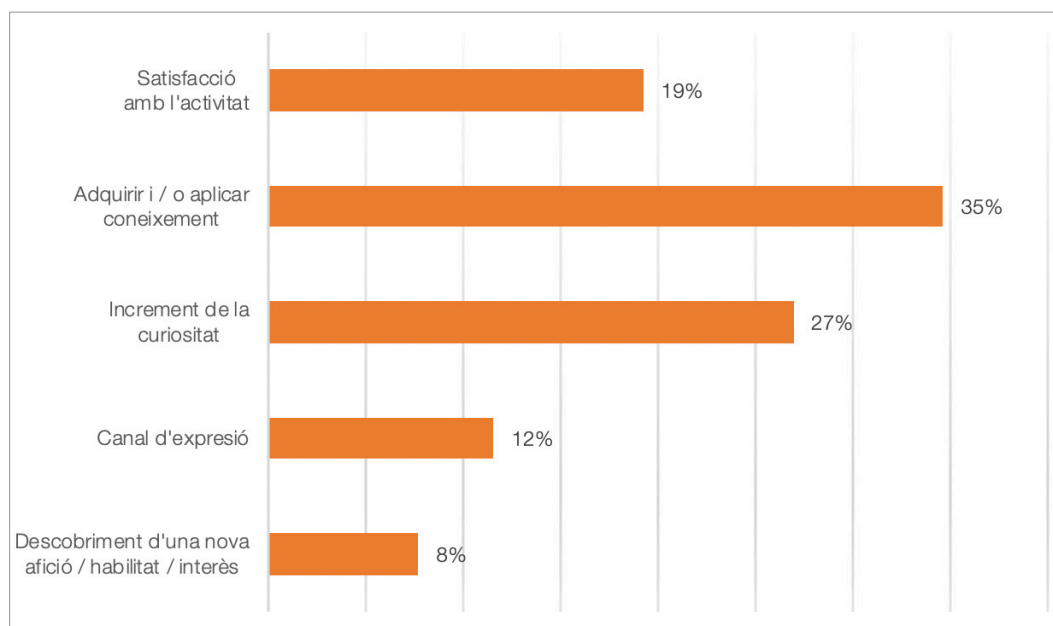
Compartir interessos significa un 8 % dels beneficis obtinguts respecte a les necessitats bàsiques psicosocials. No obstant això, s'han considerat clau a l'hora d'establir relacions socials amb grups d'afinitat i per a la constitució de xarxes de tipus cultural a causa de la seva transversalitat, ja que tant té a veure amb les relacions socials com amb l'interès de l'activitat:

“*Obtengo recomendaciones de lecturas por parte de las amigas*” (M.C.R., 86)

“Quan tothom posa els seus punts en comú és com si hagués llegit deu llibres que no havia llegit, perquè hi ha aspectes que de vegades jo dono l'opinió de coses que gent no les ha vistes però jo també m'entero d'unes altres que la gent les ha vist i jo no. És molt enriquidor”. (C.R., 75) – assisteix a un grup de lectura a la biblioteca del barri.

“Les companyes aporten molta cultura a més de la professora” - (D.G., 78)

En la cobertura de les necessitats simbòliques i culturals s'han obtingut un total de 52 respostes que s'han distribuït de la següent manera (vegeu **Figura 8**):

Figura 8. Beneficis – Cobertura necessitats simbòliques i culturals

Font: Elaboració pròpia

Així, a través del coneixement, algunes dones han manifestat experimentar canvis en la seva percepció de la vida que els han resultat un benefici:

“Las clases me han aportado mucho en el aspecto religioso. Me educaron en el nacional catolicismo y luego me fui para otro lado ... yo era muy beata ... éramos de los cursillos de la cristiandad, y llegué a ser rectora de grupo, pero llegó un momento que yo sola empecé a pensar que no me gustaba, que no me creía lo que decía ... mi cambio fue al estudiar en la universidad...” – (M.C.R., 86) - La M.C.R. és una de les participants amb més trajectòria cultural. Era mestressa de casa amb tres fills. Cap als trenta-cinc anys va decidir tornar als estudis i es va treure la diplomatura de treball social. Des d'aleshores fins que es va jubilar va estar treballant com a treballadora social i mestre titular de la facultat de Treball Social. La formació i les activitats culturals van transformar completament la seva manera de pensar.

“Em dóna ganes de conèixer altres coses, estic oberta al que sigui. Quan vaig fer els cursos de psicologia vaig trencar molts esquemes i tabús que jo tenia.” - (M.P., 77)”

“Penso en coses diferents (...) ahir per exemple va venir l’Arcadi Oliveres (a les aules obertes on assiteix) i em vaig sentir pegada per tot arreu, culpable de tot, va parlar d’immigrants i refugiats, ... són aquelles coses que et fan un toque de consciència, altres m’obren portes, i de vegades busco sobre allò perquè m’ha interessat el tema, jo que sé ...” - (C.R., 75).

L'increment de la curiositat, d'altra banda, s'ha manifestat en la continuació d'una recerca personal un cop acabada l'activitat:

“Quan llegeixo sobre un lloc m’agrada buscar el recorregut pel google, és com si hi hagués estat. He conegut molts llocs gràcies a la lectura”. - (D.G., 78)

“Les conferències m’ensenyen, sempre m’ha agradat aprendre. Si puc compartir-ho, ho comparteixo, li dono voltes, ho consulto a l’ipad ...” - (M.T.L., 80)

O a partir de les coneixences realitzades i els interessos compartits, que han portat a la projecció de noves activitats o nous plans culturals:

“De resultes d’aquestes classes, aquest estiu vam anar a Irlanda” - (P.S., 79) - la Pili va a classes d’anglès 4 dies a la setmana des de fa 4 anys

“A través d’una amiga de música he conegut el grup Voltar (grup de visites culturals)” - (P.T., 83).

“De les amistats de pintura vaig conèixer el grup de costura i les aules de la Bordeta” - (A.M.S., 86)

Encara que amb menys magnitud, un 8% de les respostes, però gairebé un 30% de les participants, manifesta haver adquirit una nova afició o interès.

“Ara que faig història contemporània hasta jo mateixa quedo parada que m’interessi tant! (...) Ara m’he acostumat que m’expliquin les coses bé, no era aficionada jo a anar a museus, però quan vas amb una professora o una catedràtica perquè en saben, m’interessa molt.” - (M.R.T., 80)

“*Me apasiona pintar. Me ha sorprendido ver que se me da bien la pintura, no me lo imaginaba ... un pincel en la mano yo .. no me lo imaginava.*” - (L.L., 76)

D’altres han trobat en l’activitat cultural un canal d’expressió,

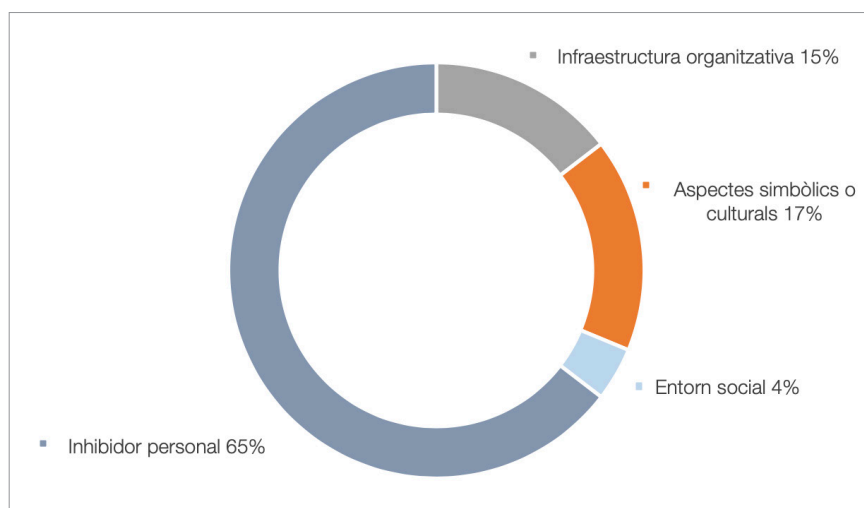
“Tot això de quan barreges els colors, doncs m’agrada ... també m’agrada molt l’sketching i la intriga que ens fa la professora, perquè fins diumenge a la nit no ens diu on anirem a dibuixar el dilluns” - (I.I, 76 – classes d’aquarel·la).

“Vaig molt contenta, m’ho passo molt bé i em proporciona una forma d’expressió” - (M.P., 83 – classes de pintura)

“Em dona una llibertat i una manera d’expressar-me ... jo encara que em vegis així, molt parlantxina, m’ha costat molt parlar i expressar els meus sentiments” - (M.T., 75 – classes de ball).

5.3.3. Eix 1C - Barreres i insatisfaccions per participar en una AC

La quantitat de respostes obtingudes (51) per a les barreres han estat un 48% inferior als beneficis obtinguts, ja que quasi no s’ha considerat que existissin impediments. Dit això, es pot observar en la **Figura 9** com s’han distribuït. A partir dels inhibidors personals, que constitueixen l’impediment principal actual per a la realització d’activitats (65%), s’ha fet una classificació dels diferents inhibidors que constitueixen aquesta categoria.

Figura 9. Barreres actuals per participar en AC.

Font: Elaboració pròpia.

Com es veurà posteriorment, els inhibidors personals també varen ser els més representatius a l'hora d'impedir o dificultar l'activitat cultural en el passat. Així en la **Figura 13** (pàg. 79), es fa una comparativa entre els diferents inhibidors personals del passat i actuals on es poden visualitzar els resultats d'ambdues situacions.

Actualment, la percepció de competència (39%) sobresurt com el màxim inhibidor, percepció que és majoritàriament atribuïda a la concepció de “ja no tinc edat per fer segons què”.

Per exemple, a la M.P. (77), li agradaria estudiar antropologia de les cultures, però troba que “són uns estudis massa estrictes i s'han de fer coses que no m'interessen a la meva edat”. No obstant això, la por adquirida per l'edat, es reflecteix especialment davant el plantejament de seguir viatjant:

“*Ya te da un poco de respeto*” – (P.S., 75)

“M'agradava molt viatjar, però per mi ja s'ha acabat” – (A.M.S., 86)

“A la meva edat, ja no sé ... Estar molt rato dreta...” – (M.R.T., 80)

“Em fa por, potser per l'edat, de vegades penso ... i si et passa qualsevol cosa?” (P.S., 79) – Ha renunciat a fer un viatge al Japó amb les companyes de la classe d'anglès.

En altres casos, la percepció de competència respon a limitacions de caràcter més personal:

“*Una vez nos apuntamos a inglés, pero cuando me hacían hablar me moría de la vergüenza y cuando me hablaban no entendía nada, lo pasaba muy mal y nos borramos*” (P.S., 75)

“Vaig deixar d'anar a les classes de teatre i de ball perquè tenia vergonya” – (I.L., 76)

“Em costa relacionar-me en grup” – (P.T., 83)

El següent inhibidor personal més destacat es troba en els aspectes temporals (29%), on la manca de temps, el rebuig al compromís i la necessitat de descans signifiquen un impediment per fer altres activitats culturals.

“Vull tenir la llibertat, i si et compromets amb una cosa, et sap greu no anar-hi.” - (N.M., 75)

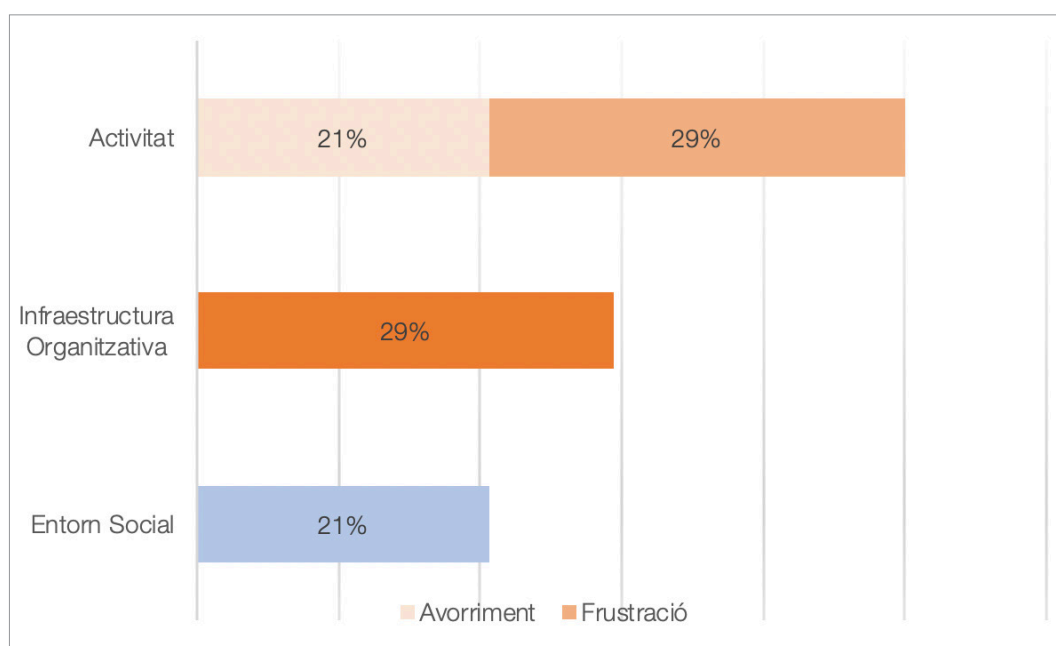
“Quedar-se a casa també és bastant divertit. M'agrada molt llegir, toco el piano, ...” - (M.T. 84)

En tercer lloc quedarien la malaltia o les limitacions físiques i psíquiques (23%) - en aquest sentit cal destacar que 4 de les participants pateixen greus problemes de salut i no els han designat com un obstacle principal.

“Vaig haver de deixar de declamar poesia perquè se m'anava el cor, jo estava molt malament del cor, i el meu fill em va dir: ‘Mama, deixa la poesia’. Als assajos tenia arítmies.” (M.T.L., 80)

D'altra banda, tenint en compte que un 22% de les participants van manifestar no tenir cap aspecte negatiu a destacar de les activitats que realitzaven o que havien fet anteriorment, es van obtenir 34 respostes sobre les insatisfaccions produïdes en l'entorn de l'activitat (vegeu **Figura 10**). Així, dins les categories definides, l'aspecte que desperta més insatisfacció té especialment a veure amb l'activitat en si mateixa (50%), destacant-se aspectes negatius de la metodologia, contingut o instrucció de l'activitat.

Figura 10. *Insatisfaccions derivades de l'AC.*

Font: Elaboració pròpia

“Hi ha dies que pot ser una birria. Avui serà una birria” – (M.T. 84) - Es refereix a les conferències de les aules per a la gent gran de la universitat.

“Havia de provar les aules, que no em van agradar gens, era nivell de segon de bàsica. El que feia la conferència deia mentides.” – (D.F., 83)

“Les aules em queden massa lluny i són molt bàsiques” – (M.P., 77)

“Vaig provar les aules, i no m'agradava, ens tractaven com a nens (...), ens tractaven d'ignorants.” – (D.G., 78)

“A veces hay temas un poco complejos y no da tiempo de asimilarlo” – (P.S., 75) - També va a les aules, però en el seu cas percep el nivell d'una altra manera.

D'altres vegades la manca de qualitat s'atribueix a les activitats dirigides per voluntaris:

“Tots els cursos eren d'iniciació, sempre el mateix. Van canviar els professors, van posar voluntaris joves i era com tornar a començar. A més, els companys se la passaven parlant, més de mitja hora, de la vida familiar, dels néts. Em posava molt nerviosa” – (P.S., 79)

“Hi ha cursos que no són massa seriosos o els companys no s'ho prenen seriosament, o la professora no se sap imposar. No m'agrada anar a perdre el temps” – (R.M., 76)

“Ja m'està bé, potser si anés a un lloc que no fos de voluntaris aprendria més.” – (I.I., 76).

Tenint en compte que moltes de les participants fa molts anys que participen en la mateixa activitat arriba un punt en què l'activitat es torna repetitiva i avorrida:

“Volem buscar una altra activitat, ja fa quatre anys que anem a música d'aquesta i ja està molt repetitiu” - (P.T., 83)

“Hi ha dies que surts molt satisfeta i d'altres que és un rollo” – (N.M., 75)

El 60% dels aspectes que tenen a veure amb la infraestructura organitzativa, sovint es relacionen amb el preu o els recursos dels quals es disposa a l'activitat.

“Teníem només un ordinador per dues persones” – (P.S., 79)

“Los viajes de las aulas estan muy bien, pero suben mucho el precio”- (P.S, 75)

“Em vaig desapuntar perquè era caríssim, no perquè no fos interessant” – (M.P., 77)

O amb altres aspectes organitzatius:

“El dolent és que a l'estiu s'acaben i em passo tres mesos sense activitats” – (I.I., 76)

“Les retallades de pressupost fan que el curs de lectura de la biblioteca de vegades s'interrompi” – (C.R., 75)

Les dificultats amb l'entorn social (21%), es vinculen amb les persones implicades en l'activitat, amb les quals es destaquen desavinences o manca d'afinitats.

“No em trobava tan a gust amb la gent” – (P.S., 79)

“Vaig deixar els Amics dels Museus perquè eren gent molt pija, molt sàvia” – (M.P., 77)

“No s'arriben a fer amistats de debò, cadascú té la seva vida” – (I.I., 76)

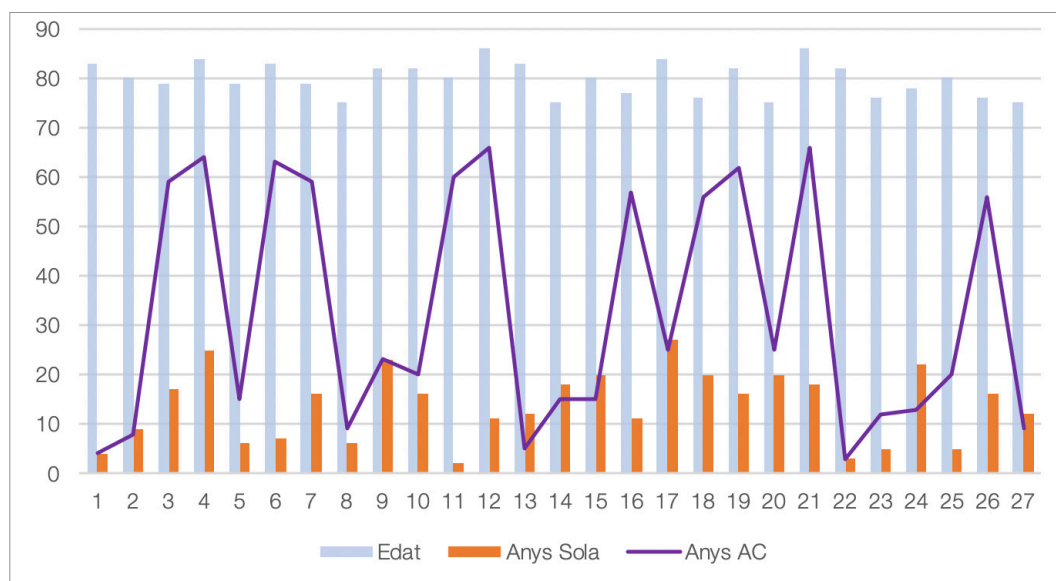
“Ja no vaig a l'Ateneu perquè m'he quedat tan desfasada que ja no m'hi trobo a gust, perquè és clar, són tan joves que no, tenen una manera diferent de la meua. No aprenc d'ells, perquè el que ells fan a mi no m'interessa”. – (D.C., 82)

Aquest darrer comentari, vas ser fet per una de les primeres entrevistades i es va tenir en compte per esbrinar fins a quin punt les relacions intergeneracionals són tan beneficioses com s'esmentava en els estudis anglesos. Si bé pel 78% de les entrevistades no representa cap problema compartir l'activitat amb persones de diferents generacions, tampoc cap d'elles ho va destacar com una de les principals aportacions, probablement perquè la majoria d'elles mantenen aquesta mena de relacions amb familiars o néts.

5.3.4. Eix 1D - Experiència en participar en una AC - Barreres en el passat

Com s'ha apuntat en l'apartat de variables sociodemogràfiques, l'experiència de les participants és variada (vegeu **Figura 11**).

Figura 11. Experiència en participar en AC.

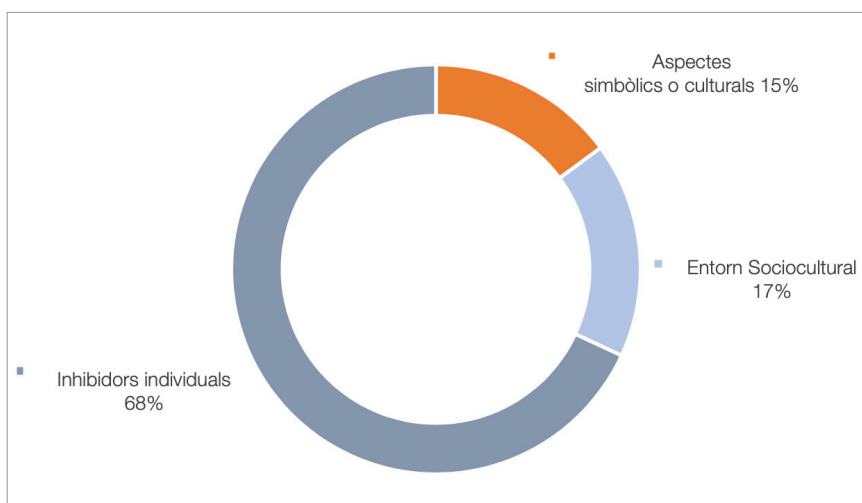

Font: Elaboració pròpia. Eix vertical “Anys” / Eix horitzontal “Participants”

Les participants de més experiència són les que assenyalen l'ascendència més elevada en la gràfica (41%). La resta, excepte algun cas, va començar la seva participació a partir dels 60 anys, i 9 es van iniciar en el període de solitud.

Tal com s'ha esmentat en l'apartat 1C, davant les 47 respostes obtingudes respecte els obstacles del passat per participar en activitats culturals, els inhibidors individuals (68%) han resultat ser el màxim impediment (vegeu **Figura 12**).

Figura 12. Barreres en el passat per participar en AC.

Font: Elaboració pròpia

No obstant això, que hagin pogut tenir una activitat cultural més o menys contínua al llarg de la seva vida, no exclou que hagin tingut dificultats per mantenir-la. Així, observant els inhibidors personals del passat, sobre els quals s'han obtingut 32 respostes (vegeu **Figura 13** a la pàg. 79), les responsabilitats familiars (47%), generalment caracteritzades per tenir persones al càrrec, han estat l'impediment més pronunciat a l'hora de realitzar activitats culturals, seguit de la manca de temps (28%), ocasionada, en la majoria dels casos, per la feina laboral.

“La meua professió m’ho absortiva tot. Amb el meu marit no podíem fer tants viatges, havíem d’estar pendents de la seva mare, a la qual no podíem deixar sola”. - (M.E., 80).

“Pensa que jo tenia cinc criatures, no dormia, treballava de nit, anava molt zombie.” - (P.S., 79).

“Nooo... ja tenia a la iaia, el papa, la nena ... i quan sortíem anàvem amb els meus tios, i si no, al pueblo.” - (M.B., 82)

“No demasiado, entre mi madre, el trabajo de él y una cosa u otra, el fin de semana que salíamos era para tocar con los dedos en el techo, así que tuvimos unos años que no se hizo demasiado.” – (P.S., 75).

En canvi, altres participants, tot i tenir persones al càrrec o ocupació laboral, van buscar estratègies per mantenir el seu espai cultural o bé van tenir més facilitats:

“Sempre he procurat tenir la vida, a part de la cosa familiar i la feina, les coses que mi m'agraden, la pintura, el dibuix, ...” – (M.P., 84 anys)

“He tenido a mi madre tres años y a mi marido enfermo 10 años ... lo que intentaba es que, en la casa, hubiera alguien, no he sido de las personas ... yo creo que lo que tienes que garantizar es que estén atendidos, pero tampoco hace falta machacarse (...). Por otra parte, no todo el mundo ha tenido el colchón que yo he tenido, entonces la gente que no hace actividades no sé si es un tema de personalidad ... – (M.C.R., 86)

“He cuidat pares i sogres fins que han mort (...) i en el meu treball, durant molt de temps vaig tenir responsabilitats a nivell internacional, per sort tenia un marit que era un sant i s'ocupava de la família.” – (M.P., 77).

Però no totes les participants varen tenir la sort d'aquesta darrera. Un 22% de les que van apuntar impediments per l'entorn social va ser perquè varen tenir un marit estricte que limitava la seva llibertat i identitat.

“Tenia un marit que no em deixava fer res, és que no em deixava sortir de casa! Vaig fer un curset per correspondència perquè tenia clar que no em deixava anar enlloc” – (D.C., 82)

“Ell pobret, això no ho va entendre mai, era d'un caràcter que ‘tot això és perdre el temps’ ‘a casa hi ha molta feina’, un rebuig terrible a que fes algo. Jo ho tenia que portar quasi d'amagat, quasi ni podia portar claus a sobre, perquè tan si era migdia o vespre, jo havia d'estar allà i si portava el davantalet posat millor. Sí sí, el més gran impediment, però ho vaig defensar una miqueta.” – (I.I., 76)

“Tenia tota la meva quadrilla aquí a casa, però sobretot el meu marit, que era molt exigent, no puc arribar tard perquè el sopar, ai ... aquest neguit el portava incorporat en el meu dia a dia ... Feia coses, però sempre molt controlada d'hores.” – (M.T., 75)

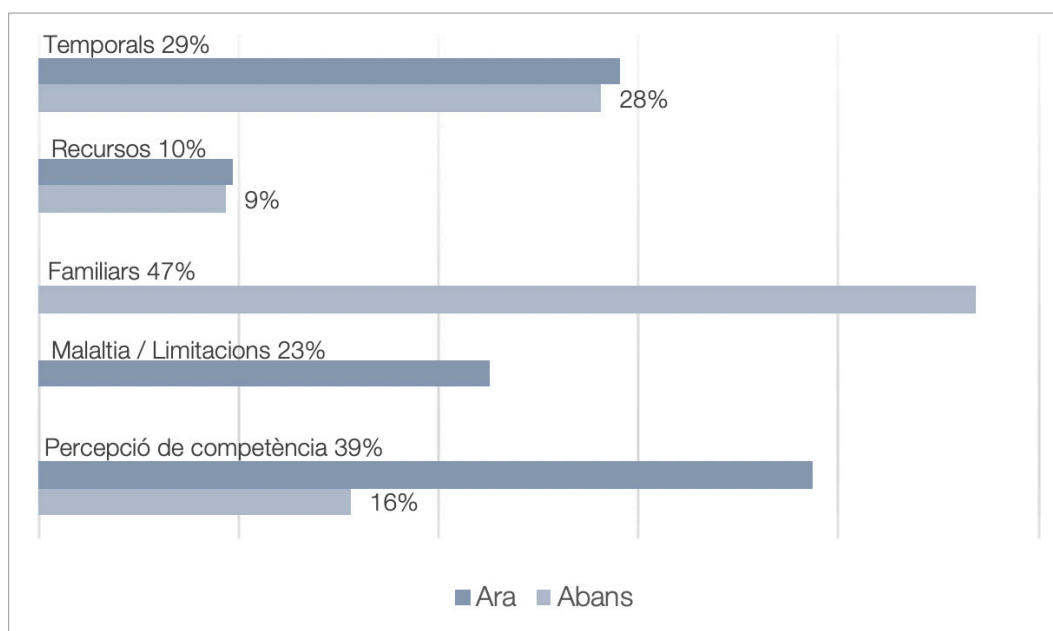
Pel que fa als aspectes simbòlics o culturals, les participants assenyalaven sovint una manca d'interès per tenir altres prioritats, o bé una falta d'informació en el sentit que no sabien que existien activitats d'aquest tipus.

“A la meva època no hi ha via coses d'aquestes ...ningú em va parlar mai d'això, .. no sabia ni de l'existència d'aquests puestos.” – (M.R.T., 80)

“Nunca se me había ocurrido.” – (L.L., 76)

Si s'observa la comparativa dels diferents inhibidors personals actuals i del passat per a la realització d'activitats culturals (vegeu **Figura 13**), es pot veure que la manca de temps gairebé no ha variat d'un període a l'altre, com tampoc els recursos disponibles. Evidentment, amb el pas del temps han desaparegut les responsabilitats familiars, que en el passat significaven un 47% de les limitacions personals, però s'ha adquirit l'inhibidor de les limitacions físiques que suposen actualment el 23% de les dificultats de les dones entrevistades. Per últim, la percepció de competència es veu molt més accentuada en l'actualitat (39%), que no pas en el passat on només significava un 16%.

Figura 13. Comparativa – Inhibidors individuals actuals i en el passat.

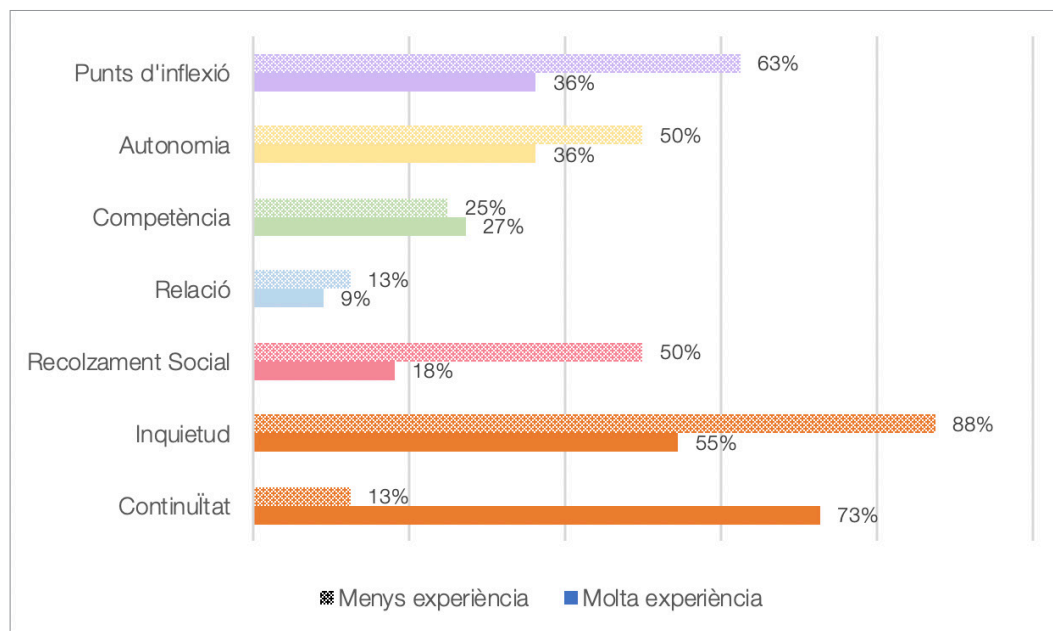
Font: Elaboració pròpia

En la **Figura 14** s'ha fet una comparativa de motivacions entre les dones que havien manifestat haver participat sempre en activitats culturals (11) i les que van començar al voltant dels 60 anys i més (16).

Com era de suposar, les motivacions per inquietud són més pronunciades en les dones de menys experiència i les de continuïtat amb l'activitat amb les de més experiència. El grup menys experimentat també és al que li ha fet més falta el suport social (50%) a diferència del més experimentat que, rarament, l'ha necessitat (18%). Si bé, la necessitat de percepció de competència i de relació és equilibrada entre els dos grups, situant-se amb una diferència

de 2 i 3 punts percentuals respectivament, es percep una major recerca d'autonomia en les activitats en les dones menys experimentades (50%) que en les més experimentades (36%).

Figura 14. Comparativa “Motivacions” participants amb més / menys experiència.

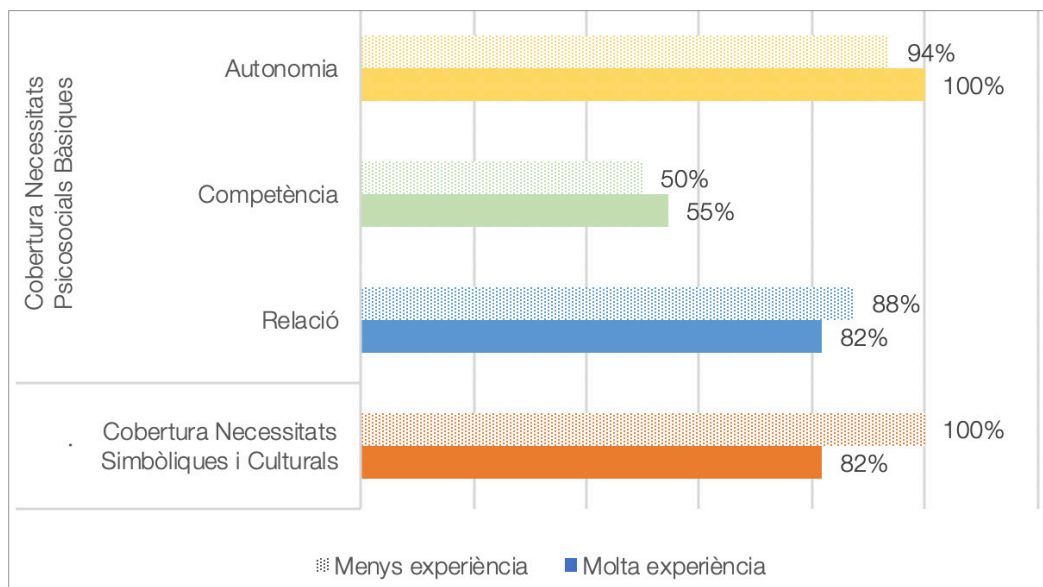

Font: Elaboració pròpia.

Per últim es destaca una gran diferència en les motivacions relacionades amb els punts d'inflexió: en les dones que porten menys anys participant en activitats culturals han estat més determinants i signifiquen, amb més o menys intensitat, depenent dels casos, el 63% de les seves motivacions; per les que tenen una trajectòria més llarga, els punts d'inflexió han significat una motivació per incrementar la seva participació i representen el 36% de les seves motivacions.

De la mateixa manera que amb les motivacions, s'ha fet una comparativa amb els beneficis obtinguts per les dones que tenen més experiència en la participació en activitats culturals i les dones que han iniciat més tard la seva participació (vegeu **Figura 15**). Com es pot observar, no hi ha massa discrepància en els beneficis obtinguts per unes i per les altres. Les que tenen menys experiència veuen més cobertes les seves necessitats simbòliques i culturals i la necessitat de relació que les que tenen més experiència, i les que tenen més experiència veuen una mica més satisfetes les seves necessitats d'autonomia i competència que les que en tenen menys.

Figura 15. Comparativa de “beneficis” entre participants amb més i menys experiència.

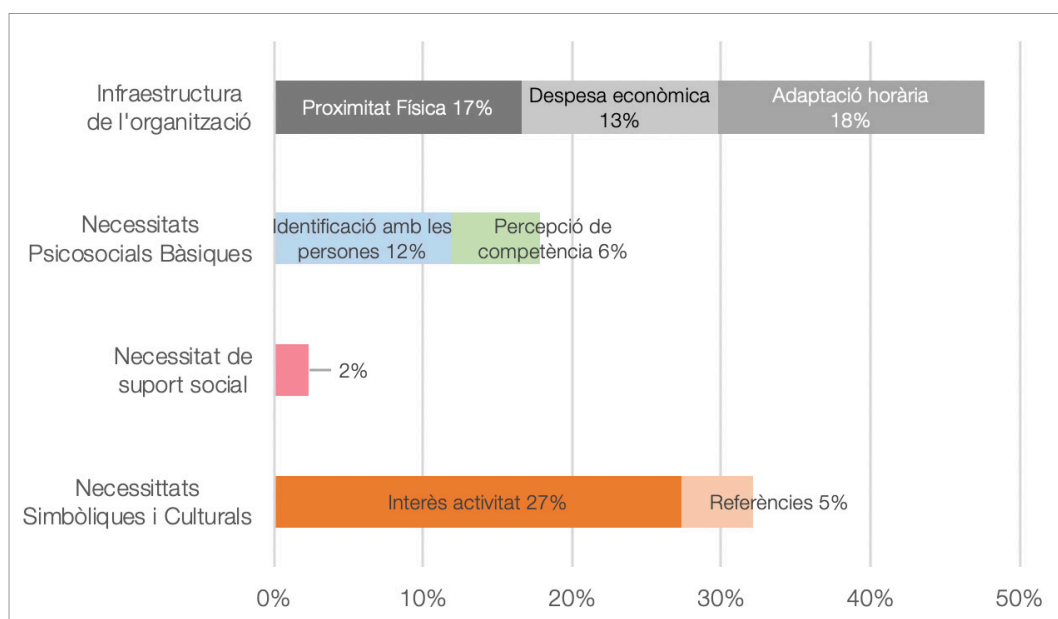

Font: Elaboració pròpia.

5.3.5. Eix 1E - Requisits desitjables per apuntar-se a una AC

Davant els requisits necessaris per a participar en una AC (vegeu **Figura 16**) les participants van donar un total de 84 respostes. El 48% d'aquestes van apuntar a la infraestructura de l'organització distribuïnt-se entre la conveniència de la proximitat física, la despesa econòmica i l'adaptació horària de l'activitat. De les que varen esmentar la despesa econòmica, menys de la meitat varen requerir d'un preu molt reduït o gratuït.

Figura 16. Requisits necessaris per apuntar-se a una AC.

Font: Elaboració pròpia.

El següent aspecte que va ser més valorat varen ser els condicionants relacionats amb les necessitats simbòliques i culturals (32%), convertint-se l'interès de l'activitat en si mateixa la subcategoria més valorada (27%) per les participants. De fet, el 85% de les participants la van situar com la primera condició a complir. Un petit percentatge (5%), va destacar la necessitat de tenir referències suggerides per altres persones respecte a l'activitat.

Els condicionants relacionats amb les necessitats bàsiques psicosocials van ser menys esmentats (18%) i, de la mateixa manera que amb les barreres vistes anteriorment, tenien a veure en rebutjar tot allò que signifiqui un esforç, és a dir, amb la percepció de competència.

“Hauria de veure si m’interessa, estudiar bé el què se m’ofereix i si realment tinc la capacitat i el temps suficient per poder-ho fer. Que no em creï un estrès. Valoro la llibertat dels meus moviments” – (M.T., 75)

“Yo, ir a sufrir, no. No tengo edad para eso, tiene que ser algo que me distraiga a mí, si fuera una cosa que me interesara y me gustara si que me apuntaría.” – (L.L., 76)

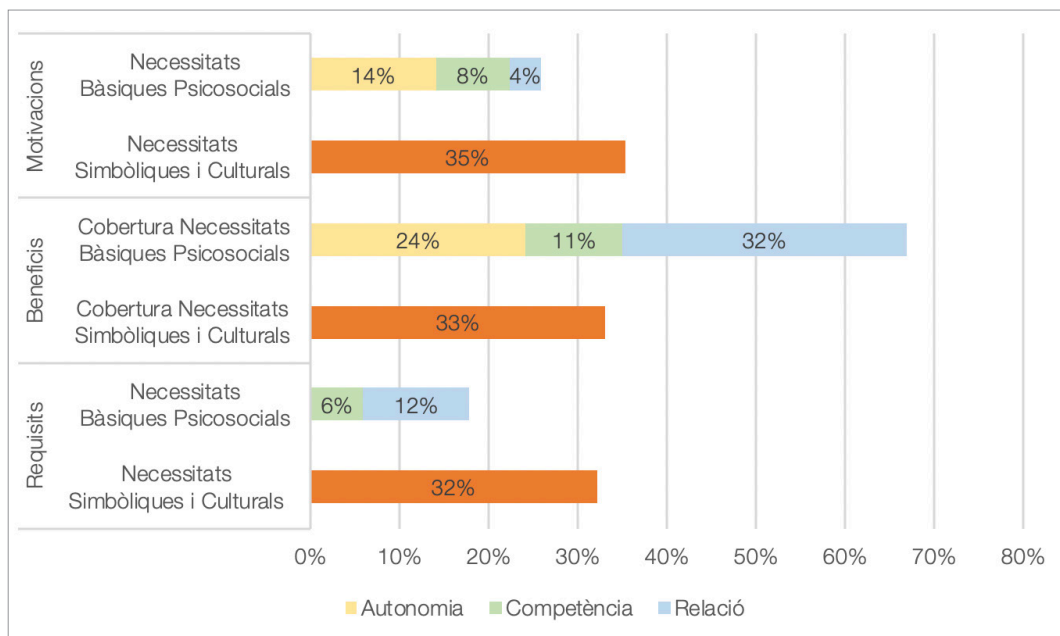
Si bé les respostes referents a la identificació amb les persones (relació) signifiquen un 12% de les obtingudes, és el 37% de les participants el que manifesta la importància d'aquest aspecte. En aquest sentit s'ha remarcat sovint la necessitat de “sentir-se a gust amb les persones” i anar amb persones d'edat similar.

En la **Figura 17**, s'ha fet una comparativa de les tres fases analitzades per a la realització d'una AC: Motivació inicial (abans de fer l'activitat), beneficis obtinguts (després de fer l'activitat), requisits necessaris per emprendre una nova activitat (activitat futura).

Mentre els aspectes relacionats amb les necessitats simbòliques i culturals es mantenen d'una manera uniforme i majoritària en les tres situacions, els aspectes relacionats amb les necessitats bàsiques psicosocials són fluctuants i varien en funció del moment.

Si es mira detalladament per categoria, es pot veure com, de la motivació inicial, que és un element únicament cognitiu, als beneficis, on ja s'ha experimentat l'activitat, les categories d'autonomia, competència i relació incrementen considerablement. En canvi, quan es mira què demanen les participants a l'hora d'apuntar-se a una nova activitat, els requisits més psicosocials tornen a disminuir, probablement perquè ja estan coberts, i només es mantenen igual els relacionats amb l'interès cultural.

Figura 17. Comparativa motivacions, beneficis i requisits.

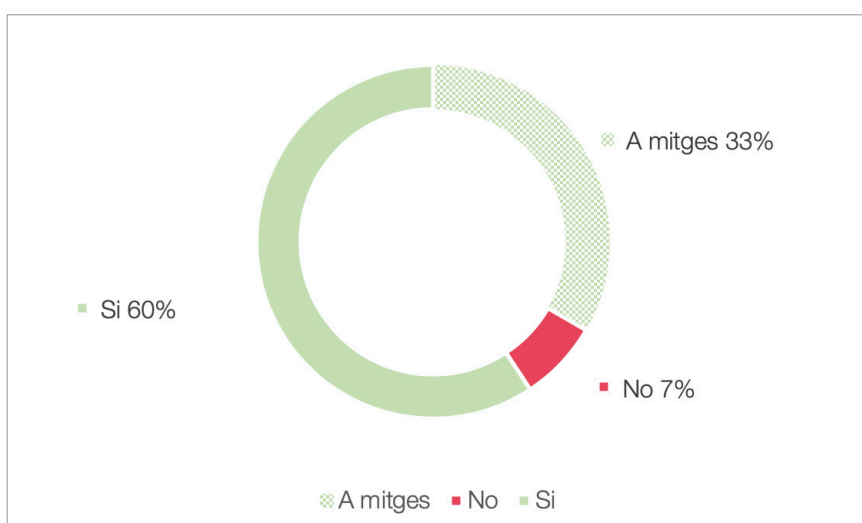

Font: Elaboració pròpia.

5.3.6. Eix 1F - La soledat com a condicionant

Davant la pregunta de si continuarien les seves activitats en el cas hipotètic d’haver de viure amb un adult funcionalment independent, el 60% de les entrevistades varen manifestar que continuarien fent les seves activitats sense problemes o farien el possible perquè així fos (vegeu **Figura 18**).

Figura 18. La soledat com a condicionant.

Font: Elaboració pròpia

“Sí, faria tot igual. Potser una mica menys, però comestic sola tinc la llibertat per fer tot això.” - (P.S., 79).

“*Sí, ahora nadie depende de mi.*” - (P.S., 75).

“Sí, dependria de les circumstàncies, però en principi sí, valoro molt la llibertat de fer el que em sembla” - (P.P., 80)

Un altre 33% creu que, tot i que continuarien amb les seves activitats, aquestes variarien d'alguna manera, ja que el fet de viure acompanyades els suposaria una nova tasca de la qual sentir-se responsables.

“Potser no tant, ... bueno, actualment potser sí, perquè la nena ja hagués sortit, però bueno, si hagués de cuinar i tenir les coses ...” - (M.B., 82)

“Suposo que canviaria, però intentaria mantenir la meua autonomia.” - (M.P., 77)

“*Creo que sí, aunque no podría evitar tener más preocupación.*” - (M.C.R., 86).

Fins i tot, per aquelles que manifesten un sentiment més melancòlic on el viure en solitud se'ls fa més pesat, valoren l'autonomia obtinguda i continuarien les seves activitats si canviés l'estructura de la llar.

“Malament ... les hores de menjar ... de jo triar el que vull a tenir que pensar potser això no li agrada ... aquesta llibertat simplement ... és que la llibertat és molt bona, tot i que la llibertat també és soledat” - (I.I., 76)

Per últim, només el 7% (2 persones) va manifestar que li seria impossible compaginar la seva vida actual amb el fet de viure amb algú. Però en tots dos casos es percep un sentit de trasbals mental on els suposa incompatible l'activitat i la companyia.

“Segurament no, perquè tindria més feina, a part de que no em sembla convenient.” - (N.B., 80)

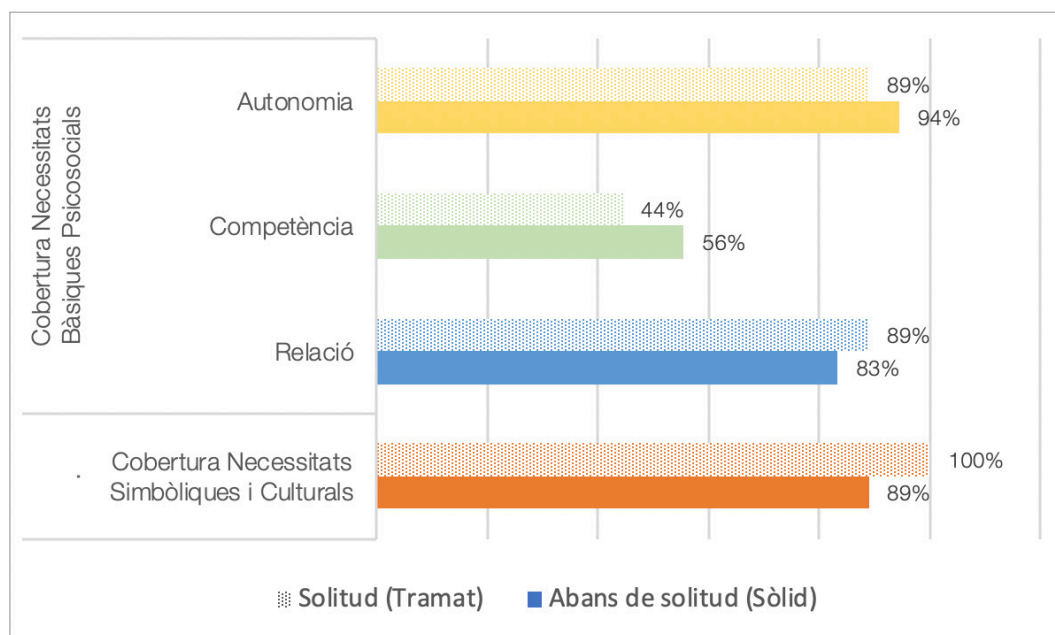
“No, no podria. Hauria de fer això o allò. Estaria pendent de a quina hora ve, què he de fer per dinar ... em sento agobiada, sóc molt de que no falti de res!” - (A.M.S., 86)

De la mateixa manera que amb la comparativa de beneficis entre les dones que tenien més experiència i les que no, es troba que, entre les dones que van iniciar l'activitat en període de solitud i les que ho van fer abans, tampoc existeixen grans discrepàncies en els beneficis obtinguts (vegeu **Figura 19**).

Potser el més destacable és que, tant la percepció de competència com l'autonomia s'ha percebut com a major benefici en les dones que van iniciar la seva AC abans d'estar soles,

que no pas en les dones que la van iniciar en el període de solitud. En canvi, pel que fa als beneficis atorgats per la relació i la cobertura de les necessitats simbòliques i culturals, és més elevat en les dones que van iniciar l'AC en el període de solitud, que no en les que van iniciar l'AC abans d'estar soles.

Figura 19. Comparativa de beneficis – inici de l'AC en període de solitud i abans de solitud.

Font: Elaboració pròpia.

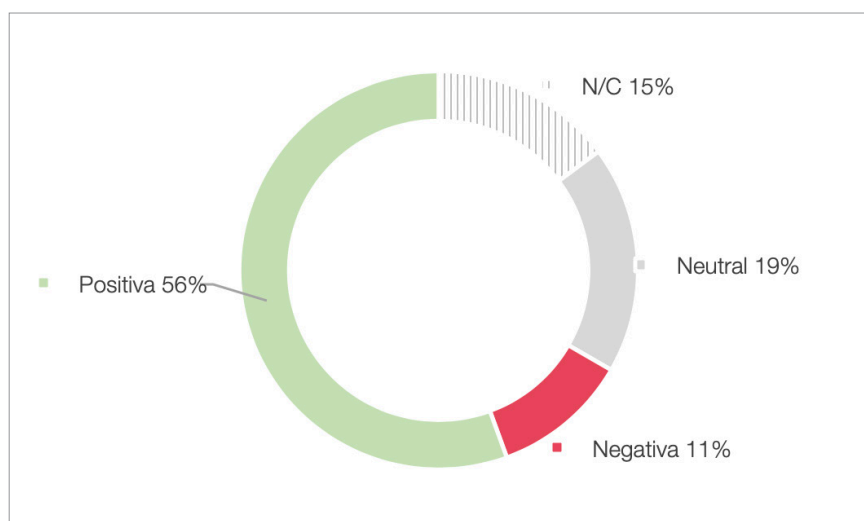
5.4. Bloc 2- Percepció de la vellesa

5.4.1. Eix 2A - Valoració de la pròpia vivència de l'etapa actual

Com es pot veure en la **Figura 20**, el 56% de les participants varen valorar aquesta etapa de la vida com un període positiu segons el criteri personal del que consideren com a positiu o negatiu respecte a altres moments de la seva vida.

“Positivíssima, ara sóc molt feliç. De tant en tant he d'estar al llit, però després surto al carrer i visc, i respiro, i m'encanta la meua vida, i m'encanta veure les criatures pel carrer, i els animals, i les iaiones pobres que van amb el seu carretó, i dic, mira què espavilada aquesta ... és estimar la vida i qui no estima la vida, està pensant sempre en la mort.” - M.T.L. (80)

“Tot ho disfruto, jo m'aixeco amb la il·lusió de fer el que sigui. És un moment molt positiu.” – (C.P., 79)

Figura 20. Valoració de l'etapa de la vellesa.

Font: Elaboració pròpia.

Altres valoren la positivitat dins les limitacions acceptades que conformen aquesta etapa:

“Es positiva. Echo de menos a mi marido, sería más positiva, pero dentro de que no está y no puede volver, me lo he buscado lo más positiva para mí. Ahora tengo todas mis actividades.” – (L.L., 77)

“A partir de la jubilació, una etapa molt positiva, globalment, però ... jo tinc metàstasi, tant pot ser que d'aquí a mig any ...” – (D.G., 78)

“Valoro aquesta etapa de la vida, és positiva sí, però amb carències. És una etapa suau. Cada dia val més que un dels 35 o 40.” – (I.I., 76)

“Es una etapa positiva. No es la época más feliz de mi vida, pero sí la más tranquila.” – (P.S., 75)

“He tingut una etapa molt dolenta quan treballava. Nervis de la feina, el meu pare malalt, va ser una època terrible, ara no ho sé, m'ho passo bé, és positiva, l'únic que has d'anar en compte es de no morir-te l'endemà.” – (A.M.S., 86)

Les persones que han considerat viure la vellesa de forma negativa (11%), són persones que tenen un dia a dia molt actiu, on satisfan desitjos que en altres moments no els ha estat possible o que se senten profundament realitzades amb les activitats que fan, així i tot han manifestat les següents consideracions.

“És dolenta. És esperar la mort. Perquè, que necessito anar a estudiar? No. Què necessito els fills? Els necessito per si estic malalta, però no hi faig res amb els fills, ni els néts tampoc, els puc estimar però no compto pels fills, no compto pels néts, estic esperant el final. Doncs no és gaire divertit. És així.” – (D.F., 83)

“Més negativa, com et vas fent gran ... estic bé, vaig tenir un infart, però res, vas veient que vas perdent i això costa afrontar-ho. Bueno, t'has d'adaptar, però tot el que és anar enrere no és positiu.” – (R.M., 76) Acabava de tornar d'un viatge a la Índia i és una de les participants més inquietes.

Tal com s'ha esmentat, gran part de les activitats principals de les participants d'aquest estudi estan relacionades amb la família i les amistats. Això donava mostra de com les relacions socials d'aquestes dones eren sòlides encara que visquessin en solitud. En conseqüència, al preguntar-los quins aspectes eren els que més valoraven en aquests moments, la família i les amistats han estat els principals (39%) respecte les 31 respostes obtingudes, seguit de la llibertat (29%). La salut (19%) i la disposició de temps (13%) varen ser les categories menys esmentades (informació no tabulada).

Així, quan se'ls va demanar de què disposaven ara que abans no tinguessin, es van obtenir 25 respostes, sobre les quals va destacar, especialment, haver adquirit llibertat (32%), seguida d'una percepció més gran de placidesa (24%) i de disposició de més temps (24%) (informació no tabulada).

“Homeee .. llibertat! A veure!! jo he estat casada amb un home que era fantàstic, bè, però era un home d'aquella època! Res d'arribar més tard que ell a casa, i ara! Llibertat!” - (D.F., 83)

“El que més valoro és la llibertat de fer el què m'agrada o les obligacions que tinc, que també m'agraden”. - (C.P., 79)

“*Encuentras que puedes dirigir tu vida, haces lo que te apetece.*” – (P.S., 75)

“No tinc que preguntar. No estava subjecte al meu marit ni a la feina, però si fos jove voldria estar com estic ara.” - (R.C., 84)

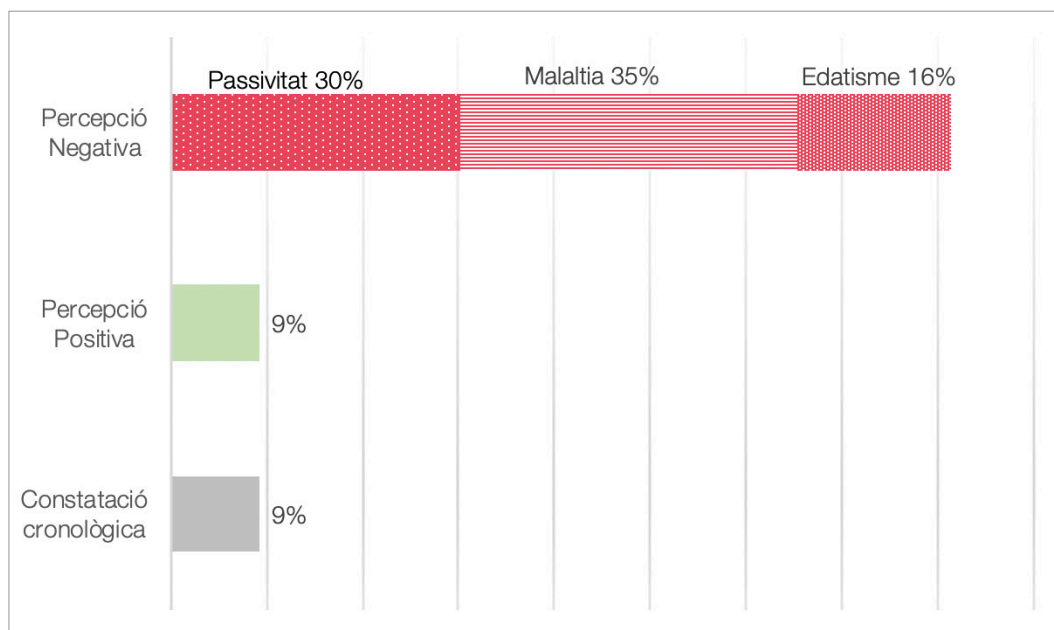
“Ho tinc tot! Em manca la companyia dels meus fills, però si haig de pagar un preu, haig de pagar el preu de la meua llibertat, no em compensa. Sóc una persona molt rebel i la meua independència és el primer.” – (M.T.L., 80)

“M'omple pensar que sóc una persona independent i que em valc per mi mateixa, que no necessito (...). Ara ho sé tot, de la política, de tot, ho escolto tot i parlo amb gent i veig que estic al dia, independentment de si penses d'una manera o d'una altra. Jo per exemple, no havia posat mai gasolina, sempre anava amb el meu marit, pues em vaig tenir que espavilar a aprendre'n. Lo de la qüestió econòmica, doncs també, sempre era dóna'm 10, dóna'm 20, .. doncs ara tot això em tinc que cuidar jo i ho he après.” – (P.S., 79)

5.4.2. Eix 2B - Percepció de la vellesa i identificació

Davant les 43 definicions donades per les participants, en correspondència a què significa “ser gran” (vegeu **Figura 21**), el 81% es relaciona amb una percepció negativa de la vellesa.

Figura 21. Percepció i representació de la vellesa.

Font: Elaboració pròpia.

En aquest sentit s'ha remarcat especialment la passivitat i la malaltia:

“Persones que diuen “ai, ja no tenim edat”, “ai quina vergonya” (...) penso que d'alguna manera s'estan morint de mica en mica. Hi ha persones grans que fan moltes coses.” – (C.P., 79)

“No tenir ganes d'aprendre, tenir un esperit conformista (...). Gran ho sóc, però potser no tinc l'esperit de tan gran.” - (R.G., 79).

“Ser gran és tenir ‘achaques’, tenir molts anys, que no saben desenvolupar-se, trobar algun lloc, doncs per què no fas això, ai, no sé, vols dir ... gran o que s'ha acovardit. Jo d'esperit em sento jove”. – (M.B., 82)

I amb menys incidència, s'han fet algunes definicions de caràcter més edatista, ja sigui percebudes per l'exterior o des d'una mateixa:

“Que ja no et fan tan de cas. Tu et sents bé, et sents amb forces, i camines, no necessites bastó, camines molt ràpid, agafes busos i tot, però en el fons ja ets una persona gran, i et dius: no estem en igualtat.” - (P.S. 79)

“Sobretot que no pugui valer-se per sí mateixa, que més o menys puguis tenir una conversa. Em fan tendresa, encara que em fan respecte. Així com la P.S. (una altra participant) és d'Amics de la Gent Gran, jo no sé si ho faria i no és rebuig, és que em fan pensar ‘pobra gent’, em fan molta tristesa.”- (R.C., 84)

“Una velleta d’aquelles que les porten amb cadira de rodes. És la persona que està apartada de tot. No és res, t’has de mantenir en el grup. Quan se l’aparta del grup va perdent. Una persona apartada de la societat, malalta i amb dificultats i tot, és un vell, una persona que es manté en el grup pot fer més temps.” – (I.I., 76)

“Aquella senyora tancada a casa, que la seva perspectiva era tenir la casa ben neta i ben arreglada, que tenia l’autèntica recepta dels macarrons rossini (riure), que era molt estalviadora, i que aquesta era la seva vida .. per mi això era la senyora gran ... anava de negre i amb un mocador al cap.” - (D.C., 82)

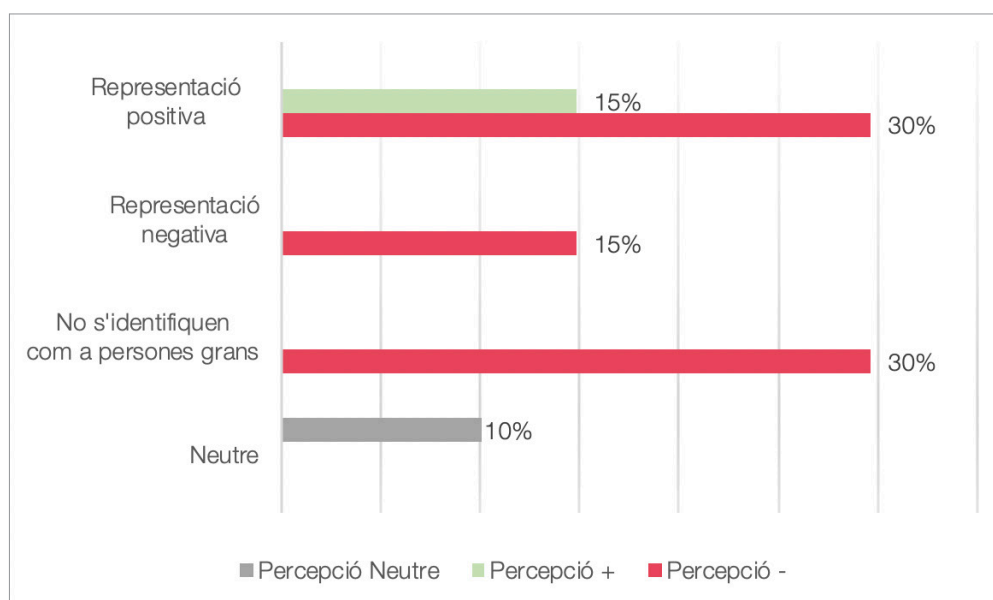
Al demanar a les participants si s’identificaven amb les imatges que tenien de la vellesa (vegeu **Figura 22**) la concordança ha estat escassa.

Les que tenien una percepció positiva es van identificar en les seves definicions.

“Jo tinc la imatge de la persona gran activa. La majoria de persones que em relaciono són com jo. La imatge de la persona gran és la meua pròpia imatge, amb les meves limitacions, que necessites coses especials, però que pots fer les coses.” – (M.P., 77)

“Jo vaig amb gent molt gran i estan fent coses meravelloses encara. Jo conec a gent com jo. Per exemple al col·lectiu de dones per l’església hi ha gent molt gran i estem fent coses. M’identifico amb una imatge activa de la vellesa.” – (E.I., 82)

Figura 22. Identificació amb la vellesa.

Font: Elaboració pròpia

El 75% de les participants va expressar una percepció de la vellesa negativa que es va distribuir en tres formes d’identificació. Només el 15% es va identificar d’acord amb la seva percepció negativa de la vellesa:

“M’identifico amb la imatge de que vas perdent, és clar, la vellesa és anar perdent. És un mal assumtu i és una putada. A pesar que diguin tantes tonteries, no, tot això és mentida, que si et sents bé i tens el cor jove ... una mentida, pots tenir el cor jove però les mans et trenquen els gots.” – (D.F., 83)

Un altre 30% de les participants, tenia una percepció negativa de la vellesa però, tot i identificar-se com a persones grans, no se sentien representades en la seva pròpia definició negativa, ja que d’alguna manera es veien reflectides en una imatge més positiva. Per això hi ha un 30% de percepció negativa que se situa en la representació positiva. El 30% restant, són participants que tenen una percepció negativa de la vellesa i no s’identifiquen com a persones grans.

“No, penso tenen la meva edat i mira com estan, i clar, no t’identifiques.” – (M.E., 80).

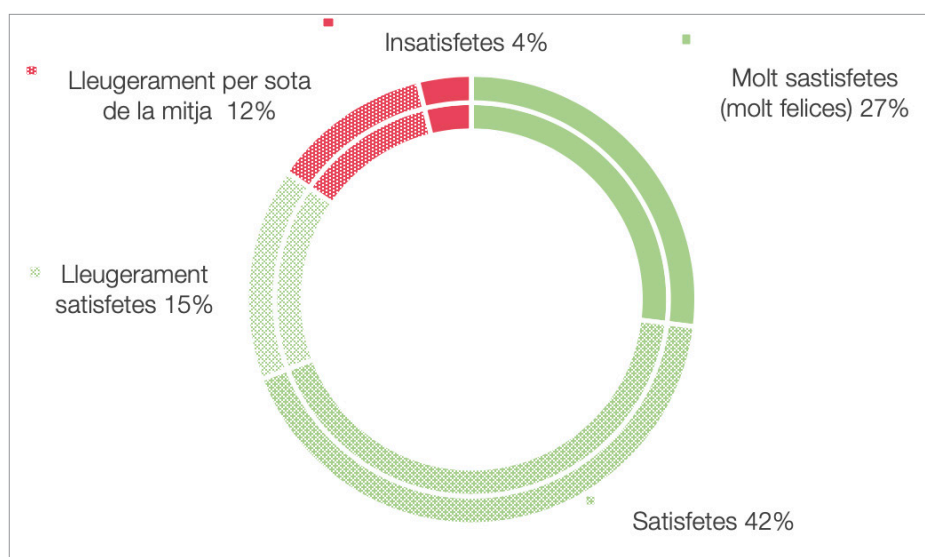
“No m’hi trobo, bueno ho sóc, però com faig una vida de jove” - (D.G., 78)

Un 10% va definir la vellesa d’una manera neutral, sense connotacions negatives ni positives i es van identificar de la mateixa manera.

5.5. Resultats Escala de satisfacció amb la vida

La valoració dels resultats de l’escala de satisfacció de vida s’ha fet a partir dels barems disposats en l’**Annex 2** on es poden veure les definicions i mode de puntuació per a cada categoria. Els resultats (vegeu **Figura 23**) mostren com el 84% de les entrevistades senten una satisfacció de vida per sobre de la mitja. Només un 16% se situa per sota de la mitja i no es registra cap persona en la categoria de “molt insatisfeta”.

Figura 23. Escala de satisfacció amb la vida.

Font: Elaboració pròpia.

Capítol 6

DISCUSSIÓ DE RESULTATS

Els resultats obtinguts mostren com, efectivament, les motivacions que empenyen a aquestes dones a participar en activitats culturals són variades i van més enllà de la cobertura de les necessitats bàsiques psicosocials, les quals són apreciades un cop realitzada l'activitat però no són les més destacades en la fase d'iniciació, sigui per participar per primera vegada, sigui per participar en futures activitats. Així, l'interès cultural pròpiament dit es manté uniforme en tot el procés de participació i es considera el més rellevant a l'hora d'emprendre activitats culturals. En aquest sentit, s'ha comprovat també que tenir més o menys experiència en l'àmbit cultural no influeix en el gaudi de l'activitat, així com la solitud tampoc no condiciona la participació. És un aspecte que pot influir a fer més o menys activitats, però no la determina.

Respecte a com la pràctica cultural incideix en la percepció de la vellesa d'aquestes dones, s'ha pogut comprovar que el fet de participar en activitats culturals, no canvia l'imaginari de la vellesa de les entrevistades i, en general, mantenen una percepció negativa amb la qual no s'identifiquen. D'altra banda però, com es veurà a través de la seva experiència, contradiuen tots els estereotips associats a la vellesa.

6.1. Variables sociodemogràfiques de la mostra

La mostra obtinguda, si bé és una representació clara dels diversos factors característics del context sociocultural amb què van socialitzar aquestes dones, és extraordinària en algun aspecte.

Per exemple, a diferència del que s'havia descrit en l'apartat de formació, on la possibilitat d'estudiar era gairebé inassolible, no es compleix en el 78% de les dones de la mostra.

Aquestes, no només van acabar la bàsica i van fer algun tipus de formació professional sinó que, més de la meitat d'elles, van poder cursar una diplomatura i, per tant, van anar més

enllà del batxillerat superior cosa que, com s'ha esmentat anteriorment, no es considerava apropiada per la ment femenina (Sánchez, 2013). Aquest és un fet rellevant que reforçaria l'evidència ja demostrada que “a més educació i més ingressos, més interès per la cultura” (Observatori Social de “la Caixa,” 2018). Si bé els ingressos o la classe social no han estat variables mesurades en aquest estudi, les històries de vida de la major part de les entrevistades, suggereixen que no han patit dificultats preocupants en aquest sentit. Excepte uns pocs casos, es podria afirmar que, en general, tenen en comú haver gaudit d'una educació privilegiada respecte al context sociocultural, de la mateixa manera que, actualment, no manifesten una preocupació excessiva pels recursos materials o econòmics.

D'altra banda, valdria esmentar que quan es va demanar per la formació, el que pretenia ser una dada més sociodemogràfica es va convertir, en la majoria dels casos, en l'origen d'una història de vida que després influenciaria en la resta dels aspectes a comentar. Això era significatiu, en la mesura que donava constància de la condició particular d'aquestes dones envers la formació.

Pel que fa a l'ocupació, es troba un altre fet extraordinari i és que, com es pot veure en la **Figura 4** (pàg. 62), només el 15% de les entrevistades varen ser dones dedicades exclusivament a la llar. Tenint en compte que el boom de la incorporació de la dona en el mercat laboral no es produeix a Espanya fins a finals dels anys 80, és un fet rellevant considerar que el 85% de les dones participants coincideixin en haver tingut una vida laboralment activa, amb més o menys intensitat, ja que per edat cronològica, probablement van ser de les pioneres en convertir-se en dones treballadores.

6.2. Tipus d'activitats

La preferència per les activitats culturals de tipus pràctic podria concordar amb la teoria de Wallace Consulting (2015) que apuntava la probabilitat que el contacte sostingut a través de les arts participatives tenia més profunditat i trencava més amb l'aïllament i la soledat que l'assistència esporàdica a les arts. No obstant això, si bé l'aspecte de les relacions socials serà

tractat amb més intenció en els següents apartats, es pot comprovar, mitjançant les activitats habituals de les participants, com les xarxes afectives de les participants són sòlides, ja que les activitats relacionades amb la família o les amistats han estat les més destacades en el dia a dia del grup entrevistat, per tant, d'un principi, no hi hauria una carència social destacada.

Un altre aspecte interessant que s'ha trobat és que la majoria de les participants pertany a alguna mena de grup organitzat que realitza diversos tipus d'activitats. El gran avantatge que ofereixen aquests grups, a més de proporcionar una xarxa social, és que les participants no s'han de preocupar per res i el grau de compromís és baix, cosa que correspondria amb la necessitat de mantenir la seva autonomia i regir-se pels seus interessos (de la Mata, 2018).

D'acord amb la tradició de la dona gran en participar en activitats de caràcter assistencial, s'ha vist que les activitats de voluntaria també eren molt populars entre les entrevistades, així com les activitats físiques, que acostumen a fer-se amb una motivació de tipus més medicinal. Altres tipus d'activitats com els jocs de cartes o el domino, sovint més associats als homes, també formen part de l'espai més lúdic d'aquestes dones. Si bé no s'ha preguntat de manera directa, s'ha trobat amb certa sorpresa, que l'activitat espiritual no s'ha esmentat de manera destacada, tenint en compte el marc sociocultural profundament religiós en què es varen educar les participants.

Fent un recompte de totes les activitats que realitzen, es podria associar la característica "multitasca" a moltes de les dones aquí estudiades. Aquest concepte es pot relacionar amb una manera d'ocupar el temps lliure, però també a com es percep la utilitat d'aquest temps. Segons Álvarez Teijeiro, citat per Acuña (2018), se sap que les persones més ocupades són aquelles que troben sentit al que fan, se senten motivades, satisfetes i en algun sentit, felices amb les seves activitats.

Aquesta mirada, donaria compte que, gran part de la motivació d'aquestes dones recau en la satisfacció que els produeix fer totes aquestes activitats, ja que com apuntava De la Mata (2018), la sensació de dirigir les seves activitats quotidianes contribueix a desenvolupar la seva autoconfiança i el sentit de l'empoderament adquirit.

“- El dilluns és un dia que ve una noia jove a donar-me classe per la memòria. Físicament estic molt bé, però la memòria i la sordera ... , el dimarts al dematí vaig als caputxins, que fa milions d'anys que hi vaig. Ells tenen persones necessitades que van allà i nosaltres ajudem. Dimecres tinc classe de tennis, vale? Dijous tinc classe de pintura. Divendres sempre surto amb amigues. I a la tarda, sobre la marxa ... dilluns a la tarda tinc un conjunt d'amigues que sempre ens veiem i de tant en tant ve una persona que ens fa preguntes i ens dirigeix, sí, molt bé. Dimarts a la tarda, germanes, tant si som tres com si som cinc, érem nou. Dimecres i dijous a la tarda no tinc res definitiu. - *Deunido!* - Si, sí, tinc una vida que m'agrada molt. Jo me l'he buscada, perquè obligacions no. - (M.P., 83)”

I aquest només és un exemple de moltes de les dones entrevistades.

6.3. Bloc 1 - Anàlisi de l'experiència de l'activitat cultural

6.3.1. Eix 1A - Motivacions per a l'AC

Gran part de les motivacions per emprendre una activitat cultural parteixen d'un interès intrínsec per l'activitat, o bé, d'una continuïtat amb activitats que ja havien desenvolupat anteriorment, la qual cosa tindria sentit relacionar amb la teoria de la continuïtat d'Atchley (1993). En aquesta mateixa línia, també té sentit reprendre aquells projectes que varen ser sacrificats per atendre les obligacions de la llar i la família, i que s'han mantingut en la inquietud personal per finalment materialitzar-se.

En els casos en què els punts d'inflexió han resultat determinants, especialment per fets de caràcter més dramàtic, com la mort de la parella o d'alguna persona propera, la motivació cap a l'activitat cultural fa que es pugui relacionar amb aquelles característiques de resiliència a través de les quals s'accedia a recursos que milloraven la perspectiva d'aquests desafiaments. En aquesta situació, les activitats culturals es converteixen en aquell pla idoni i el motor per una actitud proactiva i d'autosuficiència que permeten obtenir aquella sensació de seguretat i control de la pròpia vida (Barrett i Toothman, 2016).

Adquirir el control de la pròpia vida estaria, al mateix temps, relacionat amb la necessitat d'autonomia, la qual també ha estat la més destacada de les necessitats bàsiques psicosocials que empenyen a fer activitats culturals. Així la idoneïtat de fer aquests plans estaria contribuint a empoderar aquestes dones a l'hora de fer front als diferents desafiaments,

actualment a la nova situació, anteriorment a l'impacte de l'entrega gratuïta del seu temps (Freixas, 2008). Addicionalment, l'adaptabilitat de les participants al canvi d'actitud davant les situacions adverses contradiria l'estereotip que les persones grans no s'adapten a les noves situacions. En aquest aspecte, s'ha de remarcat el suport social obtingut per iniciar les activitats a partir de les recomanacions, i no tant la necessitat d'anar acompanyades per algú conegut com destacaven els estudis anglesos.

6.3.2. Eix 1B - Beneficis obtinguts de l'AC

Segons els estudis més genèrics comentats en el marc teòric, la pràctica artística i/o cultural en les persones grans contribueix a una millora de la salut i del benestar i facilita la creació de comunitats i la inclusió social. No obstant això, quedava desapercebut el sentit que tenen les activitats culturals programades per a aquestes persones.

La disposició de temps, la manca d'obligacions i, en alguns casos, els efectes de determinats punts d'inflexió que han propiciat l'inici d'un període en solitud, han produït la necessitat d'ocupar aquestes hores, buscant alguna cosa per fer, per tal de sortir de casa i, per tant, cercar algun tipus de projecte que omplís aquest buit inicial. Així un dels primers beneficis obtinguts per aquestes activitats té a veure amb la cobertura d'aquesta primera necessitat que, tal com assenyalava l'estudi d'Oxford (2018), es relaciona amb com l'activitat permet mantenir un compromís significatiu amb el món. Però, més enllà d'aquesta urgència bàsica, que podria dir-se que té l'ésser humà en general, el benefici per a aquestes dones està a iniciar o mantenir el compromís amb elles mateixes i els seus desitjos.

Així, mitjançant la llibertat adquirida, tots aquells interessos o projectes que varen ser sacrificats per aquella entrega gratuïta del temps (Freixas, 2008), es reprenen o se n'adquireixen de nous, cosa que contradia l'estereotip que en la vellesa no es pot aprendre o descobrir noves habilitats (Portal Mayores, 2012). En aquest sentit, se li atorga a l'activitat la significació de proporcionar "una pròpia vida". És a dir, aquell espai únicament seu, triat per elles, on configuren un món personal i independent. On no són les àvies o les "senyores grans", sinó que són dones. En aquesta línia, el creixement personal s'experimenta a través

d'una presa de consciència d'un major grau d'empatia, extraversió i seguretat que té a veure amb tots aquells avantatges que enumera Freixas (2013) una vegada s'arriba a la vellesa.

Tant la satisfacció d'autonomia com la percepció de competència donen compte de l'impacte, més conscient o inconscient, de les desigualtats de gènere que, d'una banda, han dificultat l'accés a l'educació i la cultura i, de l'altra, han reforçat la inseguretat de les dones. En tots dos casos, es proporciona un sentiment d'autorealització i satisfacció amb una mateixa que està íntimament lligat a aquells guanys simbòlics de l'espectre més cultural de l'activitat.

Adicionalment, l'estudi d'Aday *et al.* (2006), tenia la concepció inicial que aquestes dones, se senten soles i troben en la programació d'activitats culturals una salvaguarda a la necessitat d'afecte i companyia. No obstant això, els resultats obtinguts permeten observar com la cobertura de les necessitats culturals és quasi tant o més important que la cobertura de les relacions socials.

Si bé, Aday *et al.* (2006) i D. Prieto *et al.* (2015) ja assenyalaven la importància de compartir interessos i crear grups d'afinitat a través d'aquesta mena d'activitats, es contempla la possibilitat que la xarxa comunitària que es genera a partir de les relacions socials sigui creada a partir d'aquests interessos i gustos compartits, i no tant per tenir en comú una situació de soledat i necessitat de companyia.

Aquesta troballa no impedeix que, d'acord amb els estudis que han prioritzat la socialització com a element central de les activitats d'oci, l'activitat cultural també adquireixi una funcionalitat que va més enllà del fet cultural i serveixi per a connectar les persones mitjançant els diferents actes socials que d'elles se'n desprenen. No obstant això, no s'ha d'oblidar que, si no existís l'interès cultural inicial, l'encontre no es produiria.

Un altre aspecte que els estudis anglesos valoraven com a benefici era la inclusió social produïda a través de l'apropament a la diversitat. Si bé quasi la meitat de les participants han manifestat haver estat connectades amb persones de diferent generació, origen, o entorn social a través de l'activitat cultural, gairebé cap d'elles l'ha identificat com una aportació de

l'activitat a destacar. Això portaria a contemplar que, probablement, no existeix un sentiment d'exclusió en aquestes dones i que, en tot cas, aquest té més a veure amb una construcció social estereotipada.

6.3.3. Eix 1C - Barreres i insatisfaccions per participar en una AC

Tot i que la comparació amb els estudis anglesos pugui resultar esbiaixada, tant pel criteri de la mostra com per l'entorn cultural, es pot veure, com els elements que dificulten l'accés a l'activitat d'aquestes dones tenen més a veure amb aspectes personals, i no tant amb les característiques de l'organització de l'activitat o amb l'interès cap a la mateixa, ni amb la necessitat de companyia que assenyalaven els estudis citats. Ni tan sols els aspectes de salut, que s'han incorporat dins la categoria d'inhibidors personals, configuren una de les raons més importants per no participar en aquestes activitats.

Dit això, l'impediment més gran de les entrevistades ha estat la percepció de competència, lligada a una manca de temps i necessitat de descans. Aquesta percepció tenia a veure amb la consideració que les seves capacitats estaven limitades, en la majoria dels casos, per una edat "gran" sentida (del Valle, 2002). Malgrat que totes són dones que es passen la setmana fent tota mena d'activitats, tenen ganes de conèixer coses noves, s'han atrevit a fer coses que abans no haguessin fet, etc. atribueixen a l'edat, i a la mandra que comporta fer-se gran, el no fer altres coses. Tal com deia Pérez Salanova (2015), és possible que la visió de les persones grans associada a l'activitat estigui consolidant una visió de les persones grans no només irreal sinó inabastable. De fet, quan se li va demanar a una de les entrevistades (que ja feia moltes activitats), si hi havia alguna activitat cultural que li agradaria fer però que no pogués fer-la per alguna raó per tal d'esbrinar quines altres barreres hi podia haver, va contestar: "No, perquè vols que et digui una cosa, jo tinc 84 anys com t'he dit, i potser tu ara no ho veus, però una persona de 84 anys, si hi penses, pensa en les que coneguis, què? Fan moltes coses?". La pregunta va resultar quasi insolent. Així es va manifestar la necessitat de "no voler fer res" (Calasanti, Slevin i King, 2006), trobar l'espai pel descans, estar amb una mateixa i mantenir

la seva llibertat, la combinació perfecta per obtenir una vellesa, no activa, sinó confortable (Freixas, 2008).

D'altra banda, encara que, en general, s'ha mostrat una satisfacció molt gran amb les activitats culturals que realitzen o que havien realitzat, s'ha trobat que una de les insatisfaccions més grans que, en algunes ocasions, va significar abandonar l'activitat, és la frustració amb el nivell, el rigor i la qualitat de l'activitat. Aquest resultat, evidencia el canvi del nivell d'exigència d'una generació de dones que arriba a la vellesa amb un índex de formació molt més alt que les generacions precedents i que, per tant, no es conforma en trobar exclusivament una distracció o entreteniment en les activitats, sinó que busca un creixement intel·lectual i personal (Freixas, 2013).

En aquesta línia es pot veure com els aspectes organitzatius prenen menys transcendència que en els estudis anglesos, i les participants es mostren flexibles a l'hora d'adaptar-se als horaris o ubicacions de les activitats. On es manifesten més problemes en aquest aspecte és quan fan referència a les activitats esporàdiques o esdeveniments puntuals, on consideren que els horaris i preus estan poc adaptats a les seves possibilitats.

Finalment, tal com s'ha pogut veure en els estudis anteriors, i en aquest mateix estudi, les relacions socials són un component important dins la dinàmica d'aquesta mena d'activitats, tant si són per socialitzar o per compartir interessos i crear xarxes d'afinitat. Trobar que aquesta part no es compleix quan és un dels elements cercats, significa un element de frustració.

6.3.4. Eix 1D - Experiència en l'AC - Barreres en el passat

Sorprenentment s'ha trobat que un gran nombre de dones tenien ja una llarga trajectòria en la participació en activitats culturals, cosa que pel context sociocultural descrit, no s'esperava. A més a més, s'hi suma la dada que només 9 dones varen iniciar la seva participació durant el període de solitud, i no essent sempre la solitud el motiu de participació. Aquest fet contradiria el resultat d'Aday *et al.* (2006) que les dones que viuen soles són més propenses a participar en activitats culturals. Es pot veure com la resta, o bé, va començar uns anys abans

motivades per altres qüestions, o bé, ja tenien una trajectòria cultural. En tot cas el ser més procliu o no, es considera que podria venir determinat per la quantitat de dones grans que viuen soles i no tant per l'estructura unifamiliar de la seva llar.

Al comparar els inhibidors personals del passat amb els actuals, es troba que la percepció de competència és un impediment que, amb el pas del temps, ha augmentat fins a 20 punts percentuals. Segons Barrertt i Toothman (2016), la diversitat d'estratègies de vida que les dones emprenen en entrar en l'etapa de la vellesa podien incloure un canvi d'actitud sobre la percepció de l'envelliment, així s'entendria que a més edat menys prejudici cap en fer-se gran. Si bé és cert que la major part d'impediments relacionats amb la percepció de competència tenen a veure amb la percepció de la pròpia edat, és a dir, atribueixen a l'edat el no poder o no tenir ganes de fer, també diu Freixas (2013) que, reconèixer les pròpies limitacions permet arribar a generar avantatges com la reducció de l'exigència amb una mateixa o el ser capaç de posar límits. Així, aquest augment de la percepció de manca de competència que obstaculitza o dificulta fer activitats podria valorar-se també com un assoliment de competència, ja que no és tant senzill reconèixer les pròpies limitacions.

Davant l'interrogant de si la manca d'experiència o capital cultural de les participants podia influir en el tipus de motivacions per iniciar una activitat cultural o en els beneficis obtinguts s'ha pogut comprovar que, excepte alguns aspectes que queden fora de l'àmbit cultural, com la influència dels punts d'inflexió, el fet de tenir més o menys experiència no és un detonant ni una condició, a l'hora de gaudir i treure el màxim profit d'una activitat cultural. Encara que l'experiència és variada, s'ha de tenir en compte que la gran majoria havia tingut una formació i que aquesta és essencial a l'hora de desenvolupar l'interès i els gustos artístics (J. Prieto *et al*, 2018).

6.3.5. Eix 1E - Requisits desitjables per participar en AC

Els estudis anglesos, quan varen avaluar els beneficis i allò que interessava a les persones grans a l'hora de fer una AC, varen estar molt atents als aspectes referents a la infraestructura de l'organització (proximitat física, pressupost i horaris) i a les necessitats psicosocials

bàsiques (relació, autonomia, percepció de competència). No obstant això, no es va donar importància a l'interès de l'activitat.

Les participants d'aquest estudi, si bé han considerat un factor important tot el que fa referència a la infraestructura organitzativa en general, pensen que, el primer element a tenir en compte a l'hora de decidir-se a fer una activitat cultural, és l'interès per l'activitat. Un cop sospesat si aquella activitat els pot ser d'interès o no, aleshores avaluen la resta: si està lluny o a prop, si la despesa és assumible o si els horaris els són convenients. En l'aspecte més psicosocial, tal com s'esmentava en el treball de De la Mata (2018), es valora especialment que l'activitat parteixi del plaer, no necessiten anar a patir per treure's un títol o trobar-se amb una situació incòmoda. Així, tot allò que signifiqui un esforç és rebutjat. De la mateixa manera, no es necessita agafar compromisos que no es vegin amb cor o amb ganes de complir.

Les dades obtingudes en la comparació entre les motivacions inicials, els beneficis i els requisits en la participació cultural, ratifiquen la percepció inicial de la importància de l'interès cultural de les participants. Així, un cop satisfetes les necessitats bàsiques psicosocials (autonomia, percepció de competència i relació) es manté fixe el valor intrínsec de la cultura. Aquell valor, que segons Holden (2004) maximitza el nostre benestar, ja que està relacionat amb l'experiència subjectiva des del punt de vista intel·lectual, emocional i espiritual, i que per tant aporta felicitat. Tots dos conceptes – felicitat i benestar – evolucionen amb el temps i depenen de molts factors. En aquest sentit, Filimon (2018) diu que la cultura té els components necessaris per configurar el que Ivey (2009) anomena “tenir una vida expressiva i plena”, ja que la cultura, per una banda, ens serveix per expressar les nostres idees i identitat (herència) i, per l'altra, és l'espai que ens permet expressar emocions, crear, i transmetre nous valors pel futur (veu). Aquest aspecte portaria a pensar que aquests components són essencials per al benestar de les dones entrevistades.

6.3.6. Eix 1F - La soledat com a condicionant

Tal com s'ha pogut veure en la literatura referenciada, l'estereotip de l'aïllament social i la soledat en les persones grans, i en les dones concretament, és un handicap. Independentment que només 9 de les entrevistades varen iniciar la seva participació en el període de solitud i no totes ho van fer a partir d'aquest punt d'inflexió, s'ha pogut veure que, viure soles, per la gran majoria, es redueix a un mode de vida i no a un estigma amb el qual hagin de carregar.

“Jo estic vivint sola però no estic sola, hi ha molta diferència amb això” - (A.M. S., 86).

“Ni per un moment, ni cap dia, he pensat: ostres viure sola és pesat, mai ... el contrari, m'és una càrrega ara anar-me'n a viure amb la meva filla.” - (M.P., 83) El dia que es va entrevistar a la M.P., acabava de parlar amb la seva filla que s'aniria a viure amb ella, la qual cosa li va provocar un disgust molt gran.

Així, en primer lloc, el viure sola no és un condicionant per fer activitats culturals, en tot cas ho pot ser per fer-ne en més quantitat o menys, ja que la disposició de llibertat és més àmplia. I, en segon lloc, les participants no substituirien les seves activitats per estar més acompanyades, de fet, farien el possible per mantenir-les si es trobessin en la situació de tornar a viure acompanyades.

D'altra banda, viure amb algú no s'associa a tenir companyia, sinó a tenir més feina, ja que implicaria tornar als rols que s'havien donat per acabats i s'entén que, tenir algú a casa, encara que sigui un adult funcionalment independent, vol dir tenir cura d'aquella persona i preocupar-se'n, dinàmica que es considera fruit de l'impacte del sacrifici personal i l'entrega gratuïta del temps (Rodríguez, 2002; Freixas, 2013).

6.4. Bloc 2 - Percepció de la vellesa

6.4.1. Eix 2A - Valoració de la pròpia vivència de l'etapa actual

En el marc teòric, s'ha assenyalat com les dones més grans registren els índexs més alts per depressió. Si bé no s'ha mesurat l'estat anímic de les participants, s'ha pogut observar com la gran majoria fa una valoració positiva o sense connotacions negatives d'aquesta etapa.

La història de vida és un element essencial a l'hora de fer aquesta valoració, però no és un fet irrellevant que totes aquestes dones comparteixin un estil de vida on les activitats culturals ocupen un espai significatiu i es configuren com aquell projecte en el qual creure i bolcar-se. Aquest aspecte, segons Rodríguez (2002), les allunyaria de les creences errònies de l'envelliment i contribuiria a percebre amb més optimisme aquesta etapa. D'altra banda, les valoracions positives es vinculen a aquella capacitat adquirida, anomenada per Freixas (2013), d'acceptar les limitacions i viure aquest moment el millor possible. No obstant això, segons les persones que han valorat negativament aquest període, no sempre, el tenir activitats en les que creure i implicar-se significa viure aquest moment de forma positiva.

Altrament, el següent aspecte més valorat ha estat la llibertat, no la salut ni la disposició de més temps, que han estat els següents. Per més que són dones que han pogut gaudir d'una certa formació i han experimentat el mercat laboral, els resultats mostren com el context sociocultural en el que van desenvolupar les seves decisions vitals va limitar la seva llibertat. Així, en aquests moments, la llibertat apareix com una novetat de la qual un 32% de les participants no n'han pogut gaudir abans. Element essencial també per entendre la mirada positiva que gran part d'elles fa d'aquesta etapa.

6.4.1. Eix 2B - Percepció de la vellesa i identificació

S'ha vist com la valoració de la pròpia vellesa ha tingut una tendència generalment positiva, dins les carències i resignacions esmentades. Es podria pensar que, el fet que aquestes dones valorin de forma positiva aquesta etapa de la vida, implicaria que tinguessin també una percepció positiva de les "persones grans". No obstant això, el resultat ratifica les conclusions de Quéniart i Charpentier (2012), les investigadores que havien estudiat com era percebuda la vellesa en les dones grans. Segons aquest estudi, davant la coexistència de dues imatges de la vellesa, la negativa és la que domina la imaginació de les dones, la qual cosa és el que les porta a negar a definir-se com a "velles", ja que són conscients del prejudici social respecte a les dones i a la vellesa i el rebutgen amb unanimitat. Les participants del present estudi consideren que les definicions que han donat de "persona gran" no reflecteixen

la seva experiència i d'alguna forma s'autoexclouïen, ja sigui dient "sóc gran, però no això" o "aquestes són grans, jo encara no". No obstant això, s'havia vist anteriorment que es reconeixien unes limitacions físiques i psíquiques, especialment a l'hora de viatjar, com és que ara no s'identifiquen com a grans? Segons Quéniart i Charpentier (2012), si bé les dones més grans descriuen limitacions o renúncies amb les quals s'identifiquen, aquesta avaluació no és transferida a la valoració global de si mateixes i la seva identitat.

D'altra banda, la no identificació amb l'edat cronològica o atribuïda, és el que del Valle (2002) anomenava edat sentida. En aquest sentit, conèixer i acceptar l'edat sentida implica, segons l'autora, donar cabuda a l'exercici exprés de la voluntat i el desig personal, així com el reconeixement de la diversitat d'experiències per sobre dels canons homogeneïtzadors de l'edat cronològica, així podria ser que per això moltes dones no s'identifiquin amb les seves pròpies creences sobre l'envelliment.

Aquesta varietat en les percepcions de la vellesa, dóna compte de com les dones grans representen un desafiament a les idees preconcebudes homogeneïtzadores de la vellesa (Pérez Salanova, 2015), que com es pot veure, experimenten de moltes maneres. De manera que, les seves concepcions d'envellir bé, són diverses i no corresponen a una definició clínica d'envelliment (Quéniart i Charpentier, 2012).

A mode avaluatiu, si bé tant la definició de categories com la seva designació ha estat curiosa i amb l'objectiu de recollir, en aspectes diferenciats, el màxim de respostes obtingudes, cal destacar que el seu caràcter transversal i subjectiu hauria permès fer altres designacions i que els resultats podrien així haver variat en un petit percentatge. D'altra banda, si bé la tècnica de "la de neu" era la més apropiada per a aquest estudi, la selecció de la mostra també ha pogut ser condicionada per l'entorn sociocultural de les participants que han contribuït a proporcionar contactes, així com de la mateixa investigadora. Així la voluntat de tenir una mostra més diversa quant a residència, formació i capacitat adquisitiva ha estat més aviat limitada.

Capítol 7

CONCLUSIONS

La vida d'una dona gran és molt diferent del que ens ofereixen les representacions convencionals d'una dona (Heilbrun, 1988). La tendència de les dones que han participat en aquest estudi a transgredir les inèrcies socials en són un exemple.

Per una banda, són dones que han fet el possible per tenir una formació i una ocupació en un context sociocultural en el que s'havien de sobreposar al poder patriarcal i, per una altra, les motivacions que regeixen la seva participació en activitats culturals contradiuen totes les creences assignades a la vellesa femenina i a l'estigma de la soledat.

Així, una de les troballes més rellevants es defineix en concebre l'interès cultural com el principal motor de la seva experiència i participació cultural, independentment dels anys que portin participant en aquesta mena d'activitats o de si ho van començar a fer estant soles o acompanyades. En tots els casos, l'interès cultural és qui marca les seves motivacions inicials, és un dels beneficis més apreciats i és imprescindible per a iniciar qualsevol nova activitat cultural.

Això no significa que, a mesura que es passa a una fase més conductual, on l'activitat ja és experimentada i avaluada, la satisfacció de les necessitats bàsiques psicosocials no prenguin un paper destacat. És en aquest moment quan es reconeixen una gran amplitud de beneficis, més enllà de l'interès cultural, que reforcen i alimenten la decisió d'aquestes dones a emprendre noves activitats culturals. En aquest sentit, l'activitat cultural es constitueix com un espai on exercir la seva llibertat, sent mestresses de la seva pròpia vida, escollint i realitzant allò que els interessa o que en algun moment van haver de postergar pels diferents obstacles del passat, a més d'obtenir satisfacció, il·lusió i creixement personal. Així se senten eficaces en les accions que realitzen i el fet de superar els diferents reptes personals les fa sentir dones realitzades.

D'altra banda, són dones que han estat molt ocupades abans i ho segueixen estant ara. La diferència està en el fet que ara elles decideixen quines són aquestes ocupacions. Així s'ha pogut veure com les motivacions que empenyen a aquestes dones no provenen de valors hedonistes associats a la nova imatge de la vellesa, sinó que són motivacions construïdes al llarg del cicle vital. Tant si tenen a veure amb la carència d'oportunitat d'haver desenvolupat certes experiències culturals o habilitats artístiques, o si tenen a veure amb la continuïtat d'activitats en aquelles dones que sí que, amb més o menys lluita, ho van poder fer. És per això que, com apuntava Salanova (2015), no es pot comprendre la seva participació sense tenir en compte la seva història de vida i les condicions socioculturals en què varen prendre les seves decisions vitals.

En segon lloc, el fet de viure soles o la soledat, no condiciona la seva participació. Si bé la soledat és viscuda de moltes maneres, és general entendre-la com una manca d'obligacions i per tant, amb una més gran percepció de llibertat. Dit això, fer noves amistats o assistir amb amistats ja conegudes a les activitats culturals, si bé no és una condició, sí que és un al·licient per continuar assistint i per gaudir de tots els elements que ofereix l'activitat.

No obstant això, un cop cobertes les necessitats bàsiques (autonomia, percepció de competència i relació), aquestes deixen de ser essencials. Cosa que porta a la conclusió que, els elements de valoració que se situaran en el punt de mira seran aquells que es relacionin amb el contingut o direcció de l'activitat així com amb tot allò que té a veure amb la seva infraestructura organitzativa.

Així doncs, el requisit més important que ha de complir una activitat és, en primer lloc, que sigui interessant i, en segon terme, que tingui un nivell i qualitat corresponent a les seves expectatives. No és estrany doncs, que les insatisfaccions produïdes derivin, bàsicament de la manca d'acompliment d'aquestes condicions principals. En el moment en què aquestes activitats deixen de ser interessants i es tornen avorrides, repetitives, poc preparades o massa bàsiques, les participants perden l'interès i les abandonen.

Tenint en compte aquestes consideracions, la gestió cultural es troba amb el desafiament de dissenyar programacions que estiguin a l'altura d'un públic que és molt flexible i entusiasta, però que també és exigent i actua en col·lectivitat. És a dir, les dones grans que participen en activitats culturals construeixen la seva pròpia xarxa de comunicacions i recomanacions i, fins i tot, de gestió. Aquestes xarxes s'estableixen a partir d'uns interessos i gustos compartits, i sorgeixen com a resposta a les diverses necessitats que es donen per la població més gran en general, encara que sempre destaquí una més gran quantitat de dones. Això fa que, no només es converteixin en el principal canal de comunicació entre les dones que participen en activitats culturals, sinó que esdevenen una altra font d'on obtenir coneixement i sobretot, recomanacions culturals, cosa que les converteix en un dels principals agents culturals a l'hora de promoure les diverses activitats.

D'altra banda, atès que moltes d'elles van iniciar aquesta experiència en un període tardà, al voltant dels 60 anys en la majoria dels casos, per més que tinguessin un interès cultural intrínsec o el desenvolupessin més tard, ha estat necessària la figura d'una tercera persona que les donés suport. Així, la dinàmica de moure's per canals de confiança és essencial des de l'inici, fins i tot, quan encara no han entrat en cap grup cultural dels anomenats.

No obstant això, les barreres hi són. El reconeixement de les pròpies limitacions, equivalent a una reducció d'exigència i una capacitat de posar límits, relacionada amb la percepció de competència produïda per una edat sentida "gran", pot significar un impediment per segons quin tipus d'activitats i de personalitats. Aquí és on es fa necessari tenir una visió realista, assolible i curosa amb les seves capacitats, entenent que tenir una bona vellesa té a veure amb la combinació entre la participació i "no voler fer res" (Freixas, 2013; Calasanti *et al.*, 2006).

La valoració positiva que han fet de la seva vida així com de l'etapa de la vellesa suggereix que, el fet de compartir un estil de vida on es cobreixen, en gran manera, les necessitats psicosocials bàsiques i les necessitats culturals i simbòliques, pugui contribuir a que els estigmes de la vellesa no impedeixin les ganes d'aprendre i a viure aquesta etapa tant

o més bé que altres moments del cicle vital. Tanmateix, aquesta consideració no implica que l'estil de vida protagonitzat per l'activitat cultural transformi l'imaginari que puguin tenir de la vellesa, és a dir, el fet de practicar activitats culturals no redueix la imatge negativa de la vellesa.

Així doncs, d'acord amb els detractors de l'envelliment actiu, cadascuna és responsable de la seva vellesa i de com l'experimenta. Com moltes d'elles diuen "jo m'he buscat que la meua vida sigui així". Per tant, es confirmaria el fet que, depèn de cada persona treure el màxim profit de les noves llibertats ofertes per la jubilació i la vellesa (Hummel, 1998). D'aquesta manera es constata la necessitat de seguir investigant sobre les experiències de les dones grans i canviar l'imaginari de l'envelliment i de l'envelliment femení. Només així, quan ens preguntin què és per nosaltres una persona gran, podrem dir, gaudir amb saviesa de la vida.

Futures línies de recerca

Donat els beneficis atorgats per les activitats culturals i la manca de diferències en el seu gaudi per haver tingut més o menys experiència en l'àmbit cultural, de cara a futures línies d'investigació aquesta recerca podria ampliar-se a conèixer l'experiència de les dones que no participen en activitats culturals per tal de veure de quina manera es podria promoure la seva participació. En una altra línia, també seria molt profitós analitzar i avaluar les programacions dirigides a la població gran, així com fer un mapatge de tota la oferta cultural accessible per a les persones grans per tal de posar-la a l'abast de totes aquelles xarxes de comunicació que elles mateixes teixeixen.

REFERÈNCIES

- Abellán, A., Aceituno, P., Pérez, J., i Ramiro, D. (2020). Un perfil de las personas mayores en España, 2020. Indicadores estadísticos básicos. *Envejecimiento En Red*, (25), 39.
- Acuña, C. (2018). Por qué una persona ocupada hace más cosas que quien tiene más tiempo libre. *La Nación*. Recuperat de <https://www.lanacion.com.ar/lifestyle/por-que-personas-ocupadas-hace-mas-cosas-nid2179684>
- Aday, R. H., Kehoe, G. C., i Farney, L. A. (2006). Impact of senior center friendships on aging women who live alone. *Journal of Women i Aging*, 18(1), 57–73. <https://doi.org/10.1300/J074v18n01>
- Andrés, C., Bartrés, D., Comas, M., i Marafany, G. (2019). L'envelliment a la societat del segle XXI. Una mirada multidisciplinària. *Cafès Científics de La UB*.
- APPG. (2017). *Creative Health: The Arts for Health and Wellbeing*. Recuperat de <http://www.arts.wales/128094>
- Archer, L., Davidson, S., Iparraguirre, J., Kohler, M., Pursch, B., Jane, V., & Curran, F. (2018). *Creative and Cultural Activities and Wellbeing in Later Life*.
- Barnes, M., Bateman, B., Couldery, M., Drury-gorham, N., Frayne, J., Hazelgrove, J., ... Ward, L. (2013). *Older people , well-being and participation. Learning resources based on collaborative research*. Recuperat de <http://www.brighton.ac.uk/sass/older-people-wellbeing-and-participation/>
- Barrett, A. E., i Toothman, E. L. (2016). Explaining age differences in women's emotional well-being: The role of subjective experiences of aging. *Journal of Women and Aging*, 28(4), 285–296. Recuperat de <https://doi.org/10.1080/08952841.2015.1017426>
- Bazo, M. T. (2001). *La institución social de la jubilación: De la sociedad industrial a la postmodernidad*. Valencia: Nau Llibres.
- Bonet, L., i Négrier, E. (2019). La participación cultural en la tensión dialéctica entre democratización y democracia cultural. *Documentos de Estudios de Ocio. Reflexiones Desde la teoría y la práctica.*, 64, 37–54.
- Brien, D. O., i Oakley, P. K. (2015). Cultural Value and Inequality: A Critical Literature Review. En *A Report commissioned by the Arts and Humanities Research Council's Cultural Value Project*. Recuperat de <http://www.ahrc.ac.uk/documents/project-reports-and-reviews/cultural-value-and-inequality-a-critical-literature-review/>

- Calasanti, T., Slevin, K. F., i King, N. (2006). Ageism and Feminism : From “ Et Cetera ” to Center The Bias of Middle Age. *NWSA Journal*, 18(1), 13–30. Recuperat de https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/80404/Ageism_and_Feminism_From_Et_Cetera_to_C.pdf?sequence=5
- Causapié, P., Balbotín, A., Porras, M., i Mateo, A. (2011). *El libro blanco del envejecimiento activo*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad, IMSERSO.
- Cisterna, F. (2005). Categorización y triangulación como procesos de validación del conocimiento en investigación cualitativa. *Theoria*, 14(1), 61–71.
- Codina, N., Pestaña, J.V. i Armadans, I. (2013). Physical activity (PA) among middle-aged women: Initial and current influences and patterns of participation *Journal of Women & Aging*, 25, 3, 260 – 272.
- Codina, N. i Pestaña, J. V. (2012). Estudio de la relación del entorno psicosocial en la práctica deportiva de la mujer. *Revista de Psicología del Deporte*, 21, 2, 243-251. (FI: 0,897)
- Deci, E. L., i Ryan, R. M. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Diputació de Barcelona. (2005). *Polítiques locals per a un envelliment actiu*. Recuperat de https://www.diba.cat/c/document_library/get_file?uuid=d869fcce-fed3-42e9-9d4d-07867e4ec6f3&groupId=1295730
- Donio, M. (2017). *La soledad de las mujeres mayores que viven solas* (Universitat de València). Recuperat de http://roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/58362/TD_SoledadMujeresSolas_MonicaDonio_FINAL_A4.pdf?sequence=1&iisAllowed=y
- Edwards, R., i Holland, J. (2013). *What is Qualitative Interviewing ? ‘ What is ? ’* Research Methods series (G. Crow, ed.). Edinburgh.
- Filimon, N. (2018). El impacto de la cultura y el ocio en la felicidad de los españoles. En *Participación cultural y bienestar ¿Qué nos dicen los datos?* (pp. 28–38). Recuperat de <https://observaoriosociallacaixa.org>
- Freixas, A. (1993). *Mujer y envejecimiento. Aspectos psicosociales* (Fundació “la Caixa,” ed.). Barcelona.
- (2002). Las mujeres queremos ser mayores y poder parecerlo, en *Mujeres mayores en el siglo XXI. De la invisibilidad al protagonismo* (Primera, pp. 251-274). Madrid:

- Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Recuperat de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/maqueira-mujeres-01.pdf>
- (2008). La vida de las mujeres mayores a la luz de la investigación gerontológica feminista. *Anuario de Psicología*, 39(1), 41–57. Recuperat de https://www.researchgate.net/publication/39400075_La_vida_de_las_mujeres_mayores_a_la_luz_de_la_investigacion_gerontologica_feminista
- (2013). *Tan frescas. Las nuevas mujeres mayores del siglo XXI* (Primera). Barcelona: Paidós.
- Fujiwara, D., i Mackerron, G. (2015). *Cultural activities , artforms and wellbeing*. Recuperat de https://www.artscouncil.org.uk/sites/default/files/download-file/Cultural_activities_artforms_and_wellbeing.pdf
- Giró, J. (2011). Envejecimiento, salud y dependencia. In S. de P. Universidad de la Rioja (Ed.), *Biblioteca de investigación* (Vol. 42). Logroño: Universidad de la Rioja.
- Gonzalo, P. (2018). Cultura de viejos. Recuperat de *Compromiso empresarial*. Revista líder en innovación social. website: <https://www.compromisoempresarial.com/rsc/2018/01/cultura-de-viejos/>
- Gu, M. K. (2018). Factors affecting the participation in leisure activities by elderly women living alone. *Journal of Korean Academy of Community Health Nursing*, 29(3), 257–266. Recuperat de <https://doi.org/10.12799/jkachn.2018.29.3.257>
- Harding, S., Gloria, T. De, i Bernal, E. (1987). *¿Existe un método feminista?**.
- Havighurst, R. J. (1957). The Leisure Activities of the Middle-Aged. *American Journal of Sociology*, 63(2), 152–162. Recuperat de <https://doi.org/10.1086/222172>
- Heilbrun, C. (1988). *Escribir la vida de una mujer*. Madrid: Megazul.
- Holden, J. (2004). *The value of culture cannot be expressed only with statistics . Audience numbers give us a poor picture of how culture enriches us. 67.*
- Hummel, C. (1998). Les représentations sociales de la vieillesse. *Cahiers Psychiatriques*, (25), 25–35.
- Instituto Nacional de Estadística. (2019). *Encuesta Continua de Hogares*. 3, 1–9.
- Katz-Gerro, T. (2017). Participación cultural en España-antecedentes y oportunidades. *Observatorio Social “La Caixa.”* Recuperat de <https://observatoriosociallacaixa.org/es/-/participacion-cultural-en-espana-antecedentes-y-oportunidades>

Kinsel, B. (2005). Resilience as adaptation in older women. *Journal Women and Aging*, 17(911724993), 91–107. Recuperat de <https://doi.org/10.1300/J074v17n03>

Lalive d'Épinay, C. (1995). *Les représentations de la vieillesse dans les récits autobiographique de personnes âgées*. Recuperat de <https://www.bibl.ulaval.ca/doelec/pul/dumont/fdchap20.html>

Lissitsa, S., & Chachashvili-Bolotin, S. (2015). Does the wind of change blow in late adulthood ? Adoption of ICT by senior citizens during the past decade. *Poetics*, 52, 44–63. Recuperat de <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2015.06.002>

López, R. E., & Deslauriers, J.-P. (2011). La entrevista cualitativa como técnica para la investigación en Trabajo Social. *Margen*, 61, 1–19. Retrieved from <https://trabajosocialmazatlan.com/multimedia/files/InvestigacionPosgrado/Entrevista.pdf>

MacNicol, J. (2006). *Age discrimination. An historical and contemporary analysis*. Cambridge University Press.

Mata, C. de la (2018). Estrategias para la vida en la cuarta edad: Mujeres que viven solas. *Revista Prisma Social*, (21), 1–27. Recuperat de <http://revistaprismasocial.es/article/view/2419/2642>

Muñoz Cobos, F., i Espinosa Almendro, J. M. (2008). Envejecimiento activo y desigualdades de género. *Atención Primaria*, 40(6), 305–309. Recuperat de <https://doi.org/10.1157/13123684>

Observatori Social “la Caixa.” (2018). *Vejez y cuidados ¿Cómo viviremos y nos cuidaremos cuando seamos mayores?* Recuperat de https://observatoriosociallacaixa.org/documents/22890/121434/DOSSIER5_CAST_baixa.pdf/418e7068-e885-d6be-aa86-5beac27d7b61

Pérez Salanova, M. (2009). Dones grans, participació i vida quotidiana. *Revista Barcelona Societat*, 17(Monografias), 87–99. Recuperat de <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/revista/revista17-art7-dones-grans-participacio-vida-quotidiana.pdf>

- (2015). *Envejecimiento y participación. Retos para un ejercicio plural de ciudadanía* (Universitat Autònoma de Barcelona). Recuperat de https://ddd.uab.cat/pub/tesis/2016/hdl_10803_394017/mps1de1.pdf

- Portal Mayores. (2012). Los mitos y estereotipos asociados a la vejez. *Revista 60 y Mas*, 46–51. Recuperat de <http://www.revista60ymas.es/InterPresent2/groups/revistas/documents/binario/s314informe.pdf>
- Prieto, D., Herranz, D., i Rodríguez-Rodríguez, P. (2015). Envejecer sin ser mayor. Nuevos roles en la participación social en la edad de jubilación. En *Estudios de la Fundación Pilares para la Autonomía Personal* no 2. Recuperat de http://www.fundacionpilares.org/docs/2015/envejecer_sin_ser_mayor/EnvejecerSinSerMayor_Web.pdf
- Prieto, J., Pérez, M. J., i Suárez, S. (2018). El consumo cultural: ¿Cuestión de gusto o de precio? En *Participación cultural y bienestar. ¿Qué nos dicen los datos?* (pp. 18–27). Recuperat de <https://observatoriosociallacaixa.org>
- Quéniart, A., i Charpentier, M. (2012). Older women and their representations of old age: a qualitative analysis. En *Ageing & Society* (Vol. 32). Recuperat de <https://doi.org/10.1017/S0144686X1100078X>
- Raymond, É. (2005). La Teorización Anclada (Grounded Theory) como Método de Investigación en Ciencias Sociales: en la encrucijada de dos paradigmas. *Cinta de Moebio*, (23), 0.
- Rausell-Köster, P. (2013). Comprender la economía de la cultura como vía para salir de la crisis. *El Profesional de La Información*, 22(4). Recuperat de <http://www.elprofesionaldelainformacion.com/contenidos/2013/julio/02.html>
- Reher, D., i Requena, M. (2018). Más dones grans viuran soles: quina resposta hi donem. *Observatori Social “la Caixa”*. Recuperat de <https://observatoriosociallacaixa.org/ca/-/mujeres-mayores-viviendo-solas>
- Rodríguez, P. (2002). Mujeres mayores, género y protección social (a donde conduce el amor), en *Mujeres mayores en el siglo XXI. De la invisibilidad al protagonismo*. (Primera, p. 87-136). Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Recuperat de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/maqueira-mujeres-01.pdf>
- Salthouse, T. A. (2009). When does age-related cognitive decline begin ? *Biological Psychology*, 30, 507–514. Recuperat de <https://doi.org/10.1016/j.neurobiolaging.2008.09.023>
- Sánchez, F. (2013). La educación femenina durante el franquismo. *El inconformista digital website*. Recuperat de: <http://www.elinconformistadigital.com/2013/06/27/la-educacion-femenina-durante-el-franquismo-por-francesc-sanchez/>

- Sontag, S. (1972, September 23). The double standard of ageing. *Saturday Review of the Society*, pp. 29–38. Recuperat de <http://www.unz.org/Pub/SaturdayRev-1972sep23-00029>
- Suárez, F. (2002). Atención a las mujeres desde un Ayuntamiento. En *Mujeres mayores en el siglo XXI. De la invisibilidad al protagonismo* (Primera, p. 181-192). Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- Taylor, S. J., i Bogdan, R. (1987). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación* (Paidós, ed.). Barcelona.
- Valle, T. del (2002). Contrastes en la percepción de la edad, en *Mujeres mayores en el siglo XXI. De la invisibilidad al protagonismo* (Primera, pp. 43–58). Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Recuperat de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/maqueira-mujeres-01.pdf>
- Wallace Consulting. (2015). *Evaluation of the Arts and Older People Programme Interim Report*. Recuperat de http://www.artscouncil-ni.org/images/uploads/publications-documents/AOPP_Interim_Final_Report.pdf

ANNEXOS

Annex 1. Disseny de l'entrevista i definició operacional**A1.1. Dades sociodemogràfiques i tipus d'activitats**

La primera part de l'entrevista tenia dos objectius: trencar el gel amb l'entrevistada i obtenir unes dades sociodemogràfiques bàsiques (vegeu **Taula A1**).

Taula A1. Dades bàsiques

Nom entrevistada		ID
Edat		Barri de residència:
Nº Fills		Anys que viu sola:
Estat civil	Vídua / Soltera / Divorciada o Separada	
Formació	Estudis primaris	
	Estudis primaris + Formació professional	
	Batxillerat superior + Diplomatura	
	Estudis superiors (Llicenciatura)	

Font: Elaboració pròpia.

Generalment, la majoria d'aquesta informació es tenia a priori, ja que era facilitada pel contacte inicial o per telèfon. Omplerta la fitxa, l'entrevista s'iniciava deixant que les participants responguessin a una pregunta molt oberta:

- Explica'm una mica com és el teu dia a dia.

Aquesta entrada permetia fer-se una idea de la quotidianitat de l'entrevistada i conèixer de quina manera distribuïa el seu temps. A partir d'aquí s'ha fet una classificació de la diversitat d'activitats que realitzen amb l'objectiu d'identificar si existeixen altres característiques comunes entre les dones que participen en activitats culturals.

DEFINICIÓ OPERACIONAL "Tipus d'activitats"

S'han distingit dues categories conceptuais dins les activitats que les participants han manifestat ser habituals en el seu dia a dia: activitats culturals i activitats diverses.

- **Activitats culturals (AC)**

AC Específiques	<p>Activitats de tipus artístic o intel·lectual, de format i contingut determinat (classes de pintura, clubs de lectura, conferències de temàtica variada, classes d'idiomes, etc.), que es porten a terme en diferents entitats. Aquestes entitats poden ser de tipus estructurat, com ho seria un centre cultural, un casal d'avis, una associació, una escola d'un ensenyament específic, etc. o de tipus no estructurat o informals. És a dir, iniciatives procedents de persones individuals o agrupacions sense ànim de lucre, que no responen a cap nomenclatura oficial ni associativa però que, de forma voluntària, organitzen activitats culturals o classes formatives de forma regular.</p> <p>Addicionalment, aquestes activitats s'han classificat, segons el seu format, en dues subcategories: <i>teòriques</i> (conferències, classes d'història de qualsevol mena, etc.) i <i>pràctiques</i> (taller de pintura, escriptura, etc.), on es requereix una implicació més activa per part de l'assistent.</p>
AC Variades organitzades per grups diversos	<p>Inclouen des de visites culturals (museus, exposicions, patrimoni en diversos punts geogràfics, viatges, etc.) a xerrades de temàtiques variades o trobades de caràcter d'objectiu més social (dinars, festes de nadal, etc.). S'organitzen en diferents tipus d'agrupacions, estructurades o no (grups de jubilats, de l'IMSERSO, associacions, amics dels museus, etc.)</p>
AC Esporàdiques o per compte propi	<p>Participació més passiva, de tipus més individual, o referida a l'assistència a equipaments culturals per compte propi¹¹.</p>

¹¹ Només s'han apuntat aquelles activitats que elles mateixes enumeraven com a habituals, no es preguntava explícitament amb quina freqüència feien aquestes activitats.

- **Activitats diverses (AD)¹²**

Físiques	Ioga, pilates, gimnàstica, nedar, aiguagim, caminades, etc.
Espirituals	Pertànyer a algun grup de pregària o meditació, assistència regular a missa, etc.
Lúdiques	Contempla jocs de taula diversos, com ara el dòmino, el rumikup o les cartes (la canasta, la botifarra, el guiñote, el bridge, etc.)
Socials	Activitats que tenen a veure amb algun tipus de voluntariat , o acció altruista regular com ara anar a veure amics malalts o tenir cura d'algú.
Salut	Visites al metge, fisioterapeuta, classes de memòria, etc.
Familiars	Dies fixos amb néts o família, cura de néts, etc.
Relacions Socials	Quedades amb amics o amigues diversos.
Tasques de despatx	Gestions personals, deures de classe, etc.
Cases d'estiu	Cura de la casa, visites regulars de cap de setmana, etc.

A1.2. Bloc 1 - Anàlisi de l'experiència de l'activitat cultural

Aquest primer bloc sorgia d'una de les preguntes principals de recerca: “Quins factors fan que les dones* participin en AC?” i obria el primer objectiu general, que consistia a identificar i aprofundir en els factors principals que empenyen a les dones* a participar en AC. Per assolir l'objectiu es van formular altres preguntes derivades que van obrir els eixos temàtics que han estructurat l'entrevista.

1A. Motius d'inici o increment de l'AC

En aquest primer eix temàtic es tenia doncs, l'objectiu d'esbrinar quines eren les motivacions inicials que van portar a les entrevistades a iniciar la seva participació

¹² Tot i que varies d'elles podrien incloure's dins la categoria “activitat cultural” s'ha considerat que tenien un contingut més allunyat de les activitats del primer bloc.

en activitats culturals, o bé, en el cas de les que ja havien tingut alguna experiència, a incrementar la seva participació.

Així es van formular preguntes del tipus:

- Què et va portar a involucrar-te en aquesta mena d'activitats? - quan es detectava que la participant ja tenia una llarga trajectòria en aquestes activitats.
- Què et va portar a apuntar-te a aquesta activitat? - en els casos que l'activitat era un fet mitjanament recent en la seva vida.

Si la resposta provenia d'un punt d'inflexió vital com l'inici de la vida en solitud (mort de la parella, persones grans convivint amb elles, etc.) o de la jubilació, es demanava:

- Et va costar prendre aquesta decisió?
- D'ençà que vas tenir aquesta nova situació, quant de temps va passar fins que et vas apuntar a aquesta activitat?

Amb aquestes preguntes es volia saber fins a quin punt els punts d'inflexió poden significar un obstacle a l'hora d'emprendre activitats culturals.

Tant si les motivacions partien d'un punt d'inflexió o no, es volia identificar si la intervenció de terceres persones era un factor d'influència perquè les dones* participessin en AC, així que es va preguntar:

- T'ho va recomanar algú?

Segons les motivacions inicials, aquesta pregunta es podia interpretar de dues maneres: Una, si el fet de fer activitats culturals els hi va recomanar algú, i l'altra, si el lloc o l'activitat que feien els havia recomanat algú. La primera opció és la que s'ha tingut en compte a l'hora de valorar el suport social.

DEFINICIÓ OPERACIONAL "1A. Motius d'inici o increment de l'AC"

Els motius pels quals es va iniciar o es va incrementar l'activitat cultural s'han agrupat en quatre categories conceptuals que aglutinen diferents subcategories.

- **Punts d'inflexió (PI):** Moment en què canvia dràsticament la vida sigui per una causa positiva o negativa. Es distingeixen dos tipus de punts d'inflexió en aquest context:

Inici situació en solitud	S'ha deixat de conviure amb algú (pèrdua o separació de la parella, mort de persones grans al càrrec com pares, sogres o avis, niu buit) o bé hi ha una situació de solitud encara que no es visqui ben bé en solitud (malaltia de la parella, viatges de la parella, fills grans, etc.).
Fi vida laboral	Inici jubilació de la participant o de la parella.

- **Necessitats psicosocials bàsiques (NPB):** Motivacions que hi ha darrere de les decisions de les persones, sense influència externa ni interferència segons la Teoria de l'Autodeterminació (SDT) de Deci i Ryan (2002).

Autonomia	Percepció de sentir-se lliure per escollir i decidir les pròpies accions d'acord amb els valors personals.
Competència	Percepció de sentir-se eficaç en les accions que realitza un mateix i obtenir resultats òptims. Té a veure amb la confiança en una mateixa.
Relació	Sentiment d'estar connectat i ser acceptat pels altres

- **Necessitat de suport social (NSS):** Una tercera persona influeix de manera determinant en la decisió a emprendre l'AC.
- **Necessitats simbòliques o culturals (NSC):** Té relació amb els interessos personals, la percepció d'autorealització i construcció d'identitat, així com amb la millora del coneixement.

Inquietud cultural	Ànsia de coneixement, curiositat, aprenentatge, predilecció per l'activitat o necessitat d'un canal d'expressió artístic. Es distingeixen separatament, les inquietuds que fan referència a desitjos pendents, com a aquelles inquietuds que van sorgir en un moment al llarg de la vida i que se satisfan ara.
Continuïtat de l'activitat	Es deriva d'un seguiment d'activitats iguals o similars que s'han realitzat d'una forma més o menys regular al llarg de la vida.

1B. Beneficis obtinguts de l'AC

La finalitat d'aquest eix era conèixer quins eren els beneficis que els aportava el fet de participar en aquella activitat determinada, ja que els beneficis esdevenen motivacions posteriors per a altres activitats. D'altra banda, també es pretenia comparar els resultats obtinguts amb les conclusions dels estudis anglosaxons referenciats, i comprovar fins a quin punt es poden trobar o no discrepàncies.

D'entrada, la pregunta es plantejava de manera molt oberta:

- Què t'aporta fer aquesta/es activitat/s?

L'obertura de la pregunta podia donar lloc a respostes molt completes, o bé, més simplificades. Per mantenir un equilibri, es van afegir preguntes més definides cap a beneficis possibles mitjançant altres subpreguntes que, des del punt de vista de la investigació, podien donar lloc a aportacions potser no considerades per les participants. Per exemple:

- Has conegut, en aquest tipus d'activitats, alguna persona que t'hagi sorprès d'alguna manera, per tenir un caràcter, cultura, idees, estil de vida, etc. diferent del que habitualment estàs acostumada? - Amb aquesta qüestió, es volia saber si gràcies a la pràctica cultural s'havia produït un apropament a la diversitat.
- Segueixes explorant pel teu compte el que has après en la teva AC? – Es demanava si l'interès per l'activitat i allò après transcendia més enllà de l'estona dedicada setmanalment. D'aquesta manera es podia valorar com a aportació el fet de generar curiositat sobre el coneixement si era una activitat intel·lectual, o interès per a millorar la tècnica si era una activitat més de tipus pràctic, etc.
- D'ençà que fas aquesta/es AC creus que s'ha produït algun canvi en tu, en la teva manera de ser, de pensar? - L'objecte d'aquesta qüestió era veure fins a quin punt l'AC havia aportat elements per a una reelaboració de la pròpia identitat tal com s'assenyalava en el marc teòric. Aquesta pregunta no es feia sempre, depenia del context de la conversa, i era més habitual fer-la a les persones que havien emprès activitats culturals d'una manera més o menys recent en la seva vida, és a dir, amb una experiència de menys de 10 anys.

- El fet de fer aquesta activitat t'ha motivat per emprendre altres activitats culturals? - La finalitat d'aquesta qüestió era veure si a partir d'aquest contacte amb la cultura es generava un interès creixent amb ganes d'ampliar-se en altres àmbits culturals o creant noves inquietuds, com una aportació més.

DEFINICIÓ OPERACIONAL "1B. Beneficis obtinguts per l'AC"

Les respostes obtingudes en aquest eix temàtic, s'han classificat mantenint l'estructura anterior considerant com a benefici la cobertura de les necessitats psicosocials bàsiques i la cobertura de les necessitats simbòliques i culturals, i s'han afegit que completen el significat de les respostes.

- **Cobertura de les necessitats psicosocials bàsiques (CNPB)**

Autonomia	Autonomia	Independència, autosuficiència, autoconfiança
	Creixement personal	Es desenvolupen les habilitats personals i del propi potencial: Empatia, habilitats socials, autoconfiança, creixement en general.
	Benestar personal	Sensacions positives com felicitat, il·lusió, relaxació, distracció, via d'escapament, etc.
Competència	Autorealització	Proporciona sentiment de plenitud amb un mateix.
	Satisfacció de desig pendent	Se satisfà una inquietud (cultural) que no s'havia pogut fer en el passat.
	Superació personal	L'activitat ha servit per superar reptes o s'obté una sensació de progrés personal
Relació	Apropament a la diversitat	Han entrat en contacte amb persones diverses en qual-sevol aspecte (per cultura, caràcter, retrobament amb algú del passat, etc.)
	Espai de trobada	L'espai cultural es converteix en un lloc on trobar-se amb les amistats de sempre
	Creació de noves amistats	L'espai ha servit per fer noves amistats o relacionar-se socialment en general
	Compartir interessos	L'espai s'obre com una oportunitat on compartir coneixements i objectius, prendre recomanacions dels altres o escoltar altres punts de vista.

- **Cobertura de les necessitats simbòliques i culturals (CNSC)**

Satisfacció amb l'activitat	L'activitat en si mateixa provoca sentiment de satisfacció, plenitud, bona consideració dels elements de l'activitat.
Adquirir i/o aplicar coneixement	L'activitat proporciona coneixement i li serveix per aplicar-lo en el dia a dia.
Increment de la curiositat	L'activitat genera interès per conèixer altres coses o per realitzar altres activitats.
Canal d'expressió	L'activitat ha servit per trobar una manera d'expressar-se artísticament.
Descobriments d'una nova afició / interès	L'activitat li ha fet prendre interès per coses que abans no contemplava o l'ha aficionat.

1C. Barreres i insatisfaccions per participar en una AC

Les limitacions i els obstacles que actualment dificulten la participació en una AC s'han treballat des de dos vessants. Per una banda s'han considerat les limitacions personals i de l'estructura organitzativa que signifiquen una barrera o impediment a l'hora de realitzar una AC i, per l'altra, s'han expressat aquells aspectes més decebedors o frustrants d'una AC que produeixen insatisfacció i que poden arribar a provocar l'abandonament de l'activitat. Així tant "les barreres" com "les insatisfaccions", permeten detectar allò que desmotiva les dones que són objecte d'estudi i, per tant, entendre millor quins aspectes els pot facilitar la participació i l'interès per aquella activitat.

Barreres

Poques vegades s'arribava a fer una pregunta directa, perquè les participants acostumaven a manifestar les seves pròpies dificultats. Si no ho expressaven elles, se'ls preguntava segons el context:

- Quins impediments o dificultats et trobes a l'hora fer una AC?
- Hi ha alguna AC que t'agradaria fer però que per alguna raó no puguis?

Insatisfaccions

Normalment sorgien d'alguna explicació donada d'activitats que feien abans i per què les havien deixat de fer, o bé es preguntava directament:

- Hi ha alguna cosa que et resulti negativa de l'AC que fas o que has fet darrerament?

DEFINICIÓ OPERACIONAL “1C. Barreres i insatisfaccions per participar en una AC”**Barreres**

- **Infraestructura organitzativa (IO):** Adaptació de les característiques organitzatives de l'AC a les prioritats i confortabilitat dels requisits essencials de la participant, com ara la conveniència d'uns horaris determinats o la situació geogràfica de l'activitat.
- **Inhibidors personals (IP):** Té a veure amb les dificultats estrictament personals.

Temporal	Manca de temps.
Recursos	Manca de diners o recursos materials.
Salut Limitacions	Adaptació de les característiques físiques o psicològiques a l'activitat desitjada.
Percepció de competència	Percepció de sentir-se eficaç en les accions que realitza, en aquest cas, sovint relacionat amb l'edat: “ja no tinc edat”.

- **Entorn social (ES):** Dificultats per adaptar-se a l'entorn social o manca d'acompanyant per a la realització d'activitats.
- **Impediments simbòlics i culturals (ISC):** Preferència per altres activitats o interessos com ara el descans, tenir disponibilitat per la família, etc.

Insatisfaccions

- **Activitat (A):** Té a veure amb el contingut, dinàmica, instructor, etc. de l'activitat.

Avorriment	La temàtica, el professor, o la metodologia de l'activitat va acabar resultant monòtona o repetitiva.
Frustració	Adaptació de la qualitat i/o nivell de l'activitat, segons sigui bàsic o elevat, a les expectatives de la participant.

- **Infraestructura organitzativa (IO):** Adaptació del preu, els recursos materials, els horaris, la ubicació, la quantitat de persones apuntades, etc. als requisits essencials de la participant.
- **Entorn social (ES):** Correspondència de la relació amb les persones segons els criteris de les participants.

1D. Experiència en participar en una AC - Barreres en el passat

La indagació sobre quant de temps es portava realitzant aquella activitat o d'altres similars, es podia produir tant a l'inici de la conversa com posteriorment.

- Quant de temps fa que fas aquesta activitat?

Conèixer si havien tingut interès cultural anteriorment i si l'havien dut o no a terme d'alguna manera, podia aportar informació sobre el capital cultural de les participants. D'altra banda, també interessava comprovar si la participació cultural en una dona de més de 75 anys, era fruit d'una trajectòria vital involucrada en la cultura en general o, tot d'una, es podien materialitzar interessos no satisfets o crear-ne de nous.

En un inici, aquesta pregunta es va plantejar per parlar només de l'activitat que s'estava duent a terme en l'actualitat, però la realitat va ser que moltes de les dones entrevistades feia molts anys que realitzaven activitats i potser canviant cada cert temps el tipus d'activitat. En aquest punt es feien qüestions com:

- Havies fet activitats d'aquest tipus anteriorment? - Es refereix a activitats com les requerides a les participants per col·laborar en l'entrevista. Aquesta pregunta podia ser formulada de moltes maneres, ja que depenent de la seva història de vida potser esqueia més preguntar: havies fet AC durant l'època en què treballaves, o durant l'època que vivia el teu marit, o abans de separar-te, etc. A les persones que per exemple, ja d'inici manifestaven que sempre n'havien fet, doncs no se'ls feia la pregunta.
- Quins altres hàbits culturals has tingut? - Aquí, tot i que era molt difícil de mesurar, es volia tenir una petita idea de quina havia estat la seva experiència cultural en general, si era una persona habituada a acudir a esdeveniments o a activitats culturals més passives, a part de participar activament.

Depenent de la informació facilitada, tant si tenien molta experiència com poca, es volia conèixer en quina mesura s'havien tingut facilitats o dificultats per realitzar aquesta mena d'activitats en altres etapes de la vida per tal de poder-ho contrastar amb el perfil sociocultural descrit en el marc teòric i així poder obtenir més informació de la seva

experiència i del que podia representar actualment fer una activitat que en altres temps havia resultat difícil o impossible de fer.

- Quines dificultats has trobat al llarg de la vida per fer activitats d'aquest tipus?

DEFINICIÓ OPERACIONAL "1D. Experiència en participar en una AC - Barreres en el passat "

Segons el temps que portaven realitzant AC de tipus participatiu, d'una manera més o menys regular, s'han distribuït les respostes en dues categories:

- **Sempre (S):** Es refereix a les dones que, d'alguna manera, han manifestat haver participat tota la vida en algun tipus d'activitat cultural, amb més o menys intensitat, sense especificar un moment concret de la seva vida. Com que no s'ha obtingut una dada concreta, per tal de poder fer la gràfica i tenir una imatge de l'experiència en AC d'aquestes dones, s'ha establert que van començar l'activitat a partir dels 20 anys.
- **Menys de 25 anys (M):** Dones en què l'activitat cultural ha significat una novetat en les seves vides i l'han començat al voltant dels 60 anys aproximadament.

Barreres de participació en el passat

Els impediments que van obstaculitzar o no van permetre que les entrevistades participessin en activitats culturals al llarg de la seva vida es classifiquen en:

- **Inhibidors personals (IP):** Té a veure amb les dificultats estrictament personals.

Temporal	Manca de temps.
Familiars	Manca de diners o recursos materials.
Percepció de competència	Percepció de sentir-se eficaç en les accions que realitza un mateix i obtenir resultats òptims.
Recursos	Disponibilitat econòmica o material per a la realització de l'activitat.

- **Entorn sociocultural (ESC):** Adaptació de l'entorn sociocultural a les inquietuds de la participant (educació, mentalitat de l'època, parella estricta, etc.).
- **Impediments simbòlics i culturals (ESC):** Preferència per altres activitats o manca d'informació.

1E. Requisits desitjables per participar en una AC

Conèixer què valoren les persones a l'hora d'emprendre qualsevol tipus d'activitat, és indispensable tant per dissenyar programacions que s'adeqüin als seus interessos com per entendre quines són les seves motivacions i limitacions. En aquest aspecte, se'ls presentava la situació hipotètica d'apuntar-se a una nova activitat, quins aspectes per elles serien importants a l'hora de decidir si s'hi avenien o no.

- Quins requisits són importants per tu a l'hora d'apuntar-te a una AC?

Així se'ls posava algun exemple per veure si tenien alguna preferència d'horari, si el preu les condicionaria, si la ubicació era un problema, si els era igual compartir l'activitat amb persones de diferents generacions o preferien fer-ho amb persones d'edat similar, etc. En base aquests exemples, moltes vegades elles anaven afegint altres ítems que després eren preguntats a la resta de participants.

DEFINICIÓ OPERACIONAL "1E. Requisits desitjables per participar en una AC"

Aquest eix manté l'estructura categòrica utilitzada en altres apartats.

- **Infraestructura de l'organització (IO)**

Proximitat física	Possibilitat d'accedir a peu o amb transport públic a l'activitat des de la llar de residència
Despesa econòmica	Quantitat de diners suposa l'AC.
Adaptació horària	Distribució horària en què es fa l'activitat.

- **Condicionants basats en les necessitats bàsiques psicosocials (NBP)**

Autonomia	Percepció de sentir-se lliure per escollir i decidir les pròpies accions d'acord amb els valors personals.
Competència	Percepció de sentir-se eficaç en les accions que realitza un mateix i obtenir resultats òptims.
Relació	Identificació amb les persones.

- **Necessitat de suport social (NSS):** Necessitat de fer l'activitat en base la motivació externa d'una tercera persona.

- **Condicionants basats en les necessitats simbòliques i culturals (NSC)**

Activitat en si mateixa	Valoració de l'atracció o inclinació per l'activitat ja sigui pel seu contingut, per la seva qualitat o la metodologia.
Suggestida per altres persones	Necessitat de tenir referències de valoració sobre aquella activitat a través d'altres persones o altres canals d'informació.

1.F. La soledat com a condicionant

Aquest eix va ser determinat amb la finalitat de comprovar fins a quin punt, la soledat és un ingredient determinant per a la participació d'aquestes dones en activitats culturals. Com ja s'ha vist, diversos estudis havien centrat l'anàlisi de les dones grans que viuen soles en l'estereotip de la seva vulnerabilitat i risc a l'aïllament. Tenint en compte aquestes consideracions, es va proposar a les entrevistades una situació hipotètica en què haguessin de tornar a viure amb algun adult funcionalment independent (era habitual relacionar aquesta pregunta amb algun fet catastròfic, i per això era necessari recalcar que es tractava d'algú que no tenia cap problema extremadament greu). Així se'ls preguntava si, donada aquesta situació, continuarien amb les seves activitats com venien fent fins ara.

- Creus que si no visquessis sola continuaries fent aquestes activitats?

DEFINICIÓ OPERACIONAL "1.F. La soledat com a condicionant"

Les respostes es varen classificar en tres categories:

- **Sí:** Continuaria fent les activitats sense cap problema.
- **No:** Significaria un impediment absolut.
- **A mitges:** Les intentaria mantenir, tot i que canviaria.

A1.3. Bloc 2 - Percepció de la vellesa

Aquesta línia de treball s'obria amb l'objectiu de fer una petita indagació sobre la percepció de la vellesa i la seva identificació amb les diferents representacions de les participants d'aquest estudi per tal de conèixer, de quina manera experimenten la vellesa aquestes dones, tenint en compte que tenen unes activitats significatives sobre les quals bolcar-se. En aquest sentit, es va intentar que les preguntes al voltant de la vellesa es

quedessin en l'últim estadi de l'entrevista per no perdre el fil de què era l'experiència cultural.

2A. Valoració de la pròpia vivència de l'etapa actual

L'objectiu d'aquest eix era conèixer quina valoració atorgaven a l'etapa que estaven vivint actualment. Així, quan no s'havia esmentat ja, es preguntava:

- Consideres que aquest moment que estàs vivint ara és positiu en relació amb altres etapes de la teva vida, igual que qualsevol altra, o més negatiu?
- Què és el que més valores en aquest moment?
- Què tens ara que no tenies abans?

DEFINICIÓ OPERACIONAL "2A. Valoració de l'etapa que s'està vivint actualment"

La valoració del moment actual s'ha distribuït en tres blocs:

- **Percepció del moment** (respecte alres etapes de la vida)

Positiva	Es valora positivament aquesta etapa.
Neutral	Aquesta etapa no és ni més positiva ni més negativa que una altra.
Negativa	Es valora negativament aquesta etapa.

- **Aspecte més valorat en aquest moment**

Família i amistats
Disposició de temps
Autonomia i llibertat de fer el que es desitgi
La salut

- **Diferències respecte altres etapes**

Llibertat	
Disposició de temps	
Canvis en el caràcter	Més autoconfiança, resignació, més por, etc.
Pau	

2.B. Percepció de la vellesa i identificació

En relació amb l'estudi de Quéniart i Charpentier (2012), davant la coexistència de dues imatges de la vellesa, es vol saber què és per les dones que participen en activitats culturals “ser gran” identificant quina és la percepció que tenen de la vellesa. D'aquesta manera es podrà valorar amb quina de les imatges explicades en el marc teòric relacionen el concepte de vellesa. Per això se'ls ha demanat:

- Què és per tu ser una persona gran / quina imatge tens d'una persona gran?

Un cop descrita la imatge que elles tenen de la vellesa, es demana si elles s'identifiquen amb aquella descripció per tal de valorar amb quina representació de la vellesa s'identifiquen.

- T'identifiques amb aquesta imatge?

DEFINICIÓ OPERACIONAL “2B. Percepció de la vellesa i identificació.”

Percepció

Les respostes s'han agrupat en tres categories:

- **Negativa**

Passivitat	No fer activitat, manca d'esperit.
Malaltia	Tenir limitacions físiques i psíquiques.
Edatisme	Creences estereotipades internes o externes.

- **Positiva:** Mantenir una vida activa i amb il·lusions
- **Neutra:** Constatació cronològica.

Identificació

Respecte a la identificació amb la imatge descrita, les respostes que s'han recollit s'han classificat com:

- **Vellesa positiva:** Es considera una persona gran, però no s'identifica amb la imatge negativa que ha descrit.
- **Sí:** S'identifica amb la imatge que ha descrit, positiva o negativa.
- **No:** No s'identifica amb el que ha descrit i no es considera una persona gran.

Annex 2. Escala de Satisfacció amb la vida

	1	2	3	4	5	6	7
	Totalmente en desacuerdo	En desacuerdo	Ligeramente en desacuerdo	Ni de acuerdo ni en desacuerdo	Ligeramente de acuerdo	De acuerdo	Totalmente de acuerdo
1. En la mayoría de los sentidos mi vida se acerca a mi ideal.							
2. Las condiciones de mi vida son excelentes.							
3. Estoy satisfecho/a con mi vida.							
4. Hasta ahora he conseguido las cosas importantes que quiero en la vida.							
5. Si tuviera que vivir mi vida de nuevo, no cambiaría casi nada.							

Para obtener la puntuación total de la escala de Diener, debe sumarse la puntuación de cada una de las cinco afirmaciones, obteniéndose un índice de felicidad subjetiva en función de los siguientes tramos:

NIVEL DE BIENESTAR SUBJETIVO	PUNTUACIÓN
ALTAMENTE SATISFECHOS (MUY FELICES)	30-35 puntos
SATISFECHOS	25-29 puntos
LIGERAMENTE SATISFECHOS	20-24 puntos
LIGERAMENTE POR DEBAJO DE LA MEDIA DE SATISFACCIÓN VITAL	15-19 puntos
INSATISFECHOS (POCO FELICES)	10-14 puntos
MUY INSATISFECHO	5-9 puntos

- 30-35 Altamente satisfecho:** La gente que puntúa en este rango está encantada con su vida y siente que las cosas les van muy bien. Su vida no es perfecta, pero siente que está sacando a la vida todo el jugo que puede dar. Además, sólo porque esté satisfecho no significa que sea complaciente. De hecho, el crecimiento y los retos que hay ahora en su vida podrían estar alimentando su satisfacción. Para la

mayoría de la gente de este rango la vida es estupenda, y los diferentes ámbitos de la vida van bien.

- **25-29 o Satisfecho:** Las personas que puntúan en este rango están a gusto con sus vidas y creen que las cosas les van bien. Naturalmente sus vidas no son perfectas, pero sienten que la mayoría de las cosas de la vida son en general buenas. Además, el hecho de que esté satisfecho no significa que sea necesariamente complaciente. Es probable que el crecimiento y los retos estén presentes en su vida y quizá por eso está satisfecho/a. Para la mayoría de la gente de este rango la vida es agradable, y los diferentes ámbitos de la vida van razonablemente bien.
- **20-24 o Ligeramente satisfecho:** Las personas que puntúan en este rango tienen una puntuación intermedia. La media de la satisfacción vital en los países desarrollados está en este rango -la mayoría de la gente está en general satisfecha, pero tienen algunas áreas vitales en las que desearían una mejora. Algunas personas puntúan en este rango porque están en general satisfechos con la mayoría de las áreas de sus vidas, pero sienten que necesitan mejorar en cada una de ellas. Otras personas puntúan en este rango porque aun estando muy satisfechos con la mayoría de las áreas, hay una o dos en las cuales les gustaría mejorar de forma considerable. En general, la gente que puntúa en este rango presenta áreas que necesitan un mayor desarrollo, y les gustaría dar un paso más realizando algún cambio vital.
- **15-19 o Ligeramente por debajo de la media en satisfacción vital:** Las personas que puntúan en este rango normalmente tienen problemas que son pequeños pero significativos en varias áreas de sus vidas, o tienen un problema importante en una de ellas. Si usted ha bajado a este nivel de forma temporal desde niveles más altos de satisfacción a causa de algún suceso reciente, es probable que las cosas mejoren y que la satisfacción vuelva al estado previo. Por otra parte, si usted está de forma continua insatisfecho con muchas áreas de su vida, podrían ser necesarios algunos cambios para conseguir una mayor satisfacción. Es decir, mientras que una insatisfacción temporal es común y normal, un nivel continuo de insatisfacción en diversas áreas vitales puede significar la necesidad de una reflexión más profunda. Algunas personas pueden sentirse motivadas gracias a un nivel pequeño de insatisfacción, pero a menudo la insatisfacción en muchas áreas puede actuar como una distracción, además de ser desagradable.
- **10-14 o Insatisfecho:** Las personas que puntúan en este rango están en gran medida insatisfechas con sus vidas. Las personas de este rango pueden sentir que

una buena parte de sus áreas vitales no van bien, o bien, que una o dos áreas van muy mal. Si la insatisfacción vital es una respuesta a un suceso reciente como un divorcio o una viudedad, o un problema significativo en el trabajo; usted probablemente volverá a sus niveles iniciales de satisfacción. Sin embargo, si los bajos niveles de insatisfacción que siente están ahí desde hace tiempo, podría significar que necesita algunos cambios tanto en actitudes como en patrones de pensamiento, y probablemente también en actividades vitales. Además, una persona con un bajo nivel de satisfacción no suele “funcionar” correctamente, porque la infelicidad actúa como distractor. Hablar con un amigo, un consejero u otro especialista, le pueden ayudar a caminar en la dirección correcta, aunque en todo caso conseguir cambios positivos dependerá de usted.

- **5-9 o Muy Insatisfecho:** Las personas que puntúan dentro de este rango se sienten extremadamente infelices con su vida actual. En algunos casos, esto es una reacción a algún suceso reciente negativo como la muerte de un ser querido o situaciones importantes como el desempleo. La insatisfacción puede ser también una respuesta a un problema continuado, como un caso de alcoholismo o una adicción. Sin embargo, la insatisfacción en este rango es a menudo debida al mal funcionamiento en muchas áreas de su vida. Cualesquiera que sean las razones para su bajo nivel de satisfacción, es posible que se pueda beneficiar de la ayuda de otras personas -amigos, familiares, consejeros o psicólogos. Si la insatisfacción persiste, usted necesitará cambiar y, generalmente, otras personas le pueden ayudar. Hable con su médico o contacte con algún psicólogo.

Annex 3. Consentiment ètic

Consentimiento Informado para Participantes de Investigación

El propósito de esta ficha de consentimiento es proveer a los participantes en esta investigación con una clara explicación de la naturaleza de la misma, así como de su rol en ella como participantes.

La presente investigación es conducida por **Laura Pérez Ortiz**, de la **Universidad de Barcelona**. La meta de este estudio es **investigar acerca de la participación cultural en las mujeres mayores de 75 años que viven en hogares unipersonales**.

Si usted accede a participar en este estudio, se le pedirá responder preguntas en una entrevista (o completar una encuesta, o lo que fuera según el caso). Esto tomará aproximadamente 30 minutos de su tiempo. Lo que se converse durante estas sesiones se grabará, de modo que las ideas que usted haya expresado podrán ser transcritas.

La participación en este estudio es estrictamente voluntaria. La información que se recoja será confidencial y no se usará para ningún otro propósito fuera de los de esta investigación. Sus respuestas al cuestionario y a la entrevista serán codificadas usando un número de identificación y por lo tanto, serán anónimas. Una vez transcritas las entrevistas, las grabaciones se destruirán.

Si tiene alguna duda sobre este proyecto, puede hacer preguntas en cualquier momento durante su participación en él. Igualmente, puede retirarse del proyecto en cualquier momento sin que eso lo perjudique en ninguna forma. Si alguna de las preguntas durante la entrevista le parecen incómodas, tiene usted el derecho de hacérselo saber al investigador o de no responderlas.

Desde ya le agradecemos su participación.

Acepto participar voluntariamente en esta investigación, conducida por **Laura Pérez**. He sido informado (a) de que la meta de este estudio es **investigar acerca de la participación cultural en las mujeres mayores de 75 años que viven en hogares unipersonales**.

Me han indicado también que tendré que responder cuestionarios y preguntas en una entrevista, lo cual tomará aproximadamente **30 minutos**.

Reconozco que la información que yo provea en el curso de esta investigación es estrictamente confidencial y no será usada para ningún otro propósito fuera de los de este estudio sin mi consentimiento. He sido informado de que puedo hacer preguntas sobre el proyecto en cualquier momento y que puedo retirarme del mismo cuando así lo decida, sin que esto acarree perjuicio alguno para mi persona. De tener preguntas sobre mi participación en este estudio, puedo contactar a **Laura Pérez** al teléfono **618034854**.

Entiendo que una copia de esta ficha de consentimiento me será entregada, y que puedo pedir información sobre los resultados de este estudio cuando éste haya concluido. Para esto, puedo contactar a **Laura Pérez** al teléfono anteriormente mencionado.

Nombre del Participante
(en letras de imprenta)

Firma del Participante

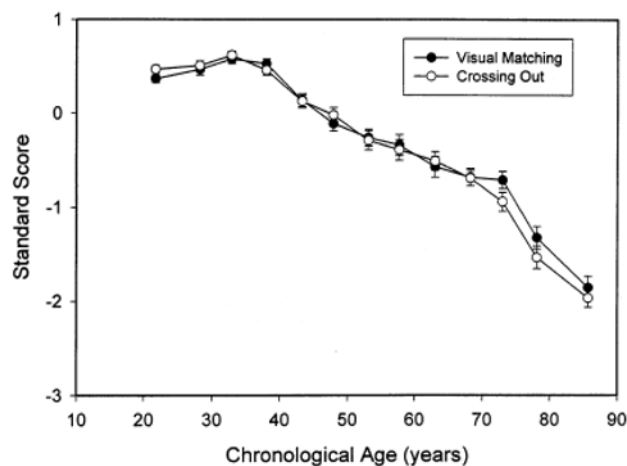
Fecha

Annex 4. Criteri de la mostra

- **Sexe:** Dones. - Es vol fer de la diferenciació sexual una categoria central de l'anàlisi i centrar-se en les experiències de la vellesa femenina, fugint de les homogeneïtzacions, donant veu a un col·lectiu que, com ja s'ha comentat, ha estat menystingut per diferents àmbits d'estudi i s'ha inclòs en el terme general de "persones grans". D'altra banda, d'acord amb Quéniart i Charpentier (2012), es creu que és essencial distingir el sexe en qualsevol consideració de les persones grans, no només perquè les dones representen la majoria d'aquest grup d'edat, sinó també, perquè les relacions de poder sexual defineixen l'experiència de l'envelliment. Tal com diuen les autores, els factors estructurants de la nostra societat patriarcal encara influeixen en el discurs, les institucions i les pràctiques socials, no només en els aspectes socioeconòmics, sinó amb conseqüències reals per a les dones, especialment les dones d'edat avançada, que les afecten en la salut i estil de vida.
- **Edat:** Havien de complir els 75 anys durant el 2020, no hi havia màxim d'edat. - La prolongació de l'esperança de vida ha fet que l'etapa de la vellesa es convertís en una de les més llargues del cicle vital abraçant més de 30 anys en una nombrosa població. Això, tal com s'ha indicat anteriorment, ha fet que alguns estudiosos categoritzessin aquesta etapa en tres o més períodes (de 65 a 74 anys, de 75 a 84 anys i de més de 85 anys). Així, la primera generació, de 65 a 74 anys, s'ha considerat que, en relació amb les categories més grans, podia tenir diferències sociodemogràfiques bastant notables. Per exemple en l'estudi de Quéniart i Charpentier (2012), la majoria de les més joves tenien un títol universitari i gairebé totes havien tingut un treball remunerat. En canvi, diu l'estudi, les generacions més grans seguien la trajectòria típica de les dones que van néixer en les primeres dècades del s. XX, abans que les dones tinguessin accés a l'educació superior i al mercat laboral. Per aquesta mateixa raó es pot considerar que, les dones de la categoria més jove, també tenen un estil de vida més relacionat amb la mitjana edat. Addicionalment, els estudis de Salthouse (2009) sobre la velocitat de processament, assenyalen el voltant dels 75 anys (Figura A1) com el moment

en què aquest declivi, tot i que es produeix inicialment entre els 20 i 30 anys, és estadísticament significatiu.

Figura A1. *Valors mitjans en unitats de puntuació estàndard en dues proves de velocitat de percepció en paper i llapis en funció de l'edat.*

Font: Salthouse, T. A. (2000)

Així doncs, davant aquestes pèrdues físiques i psíquiques més significatives comença el que Lalive d'Épinay (1995) anomena “vellesa extrema o absoluta”. Segons aquest autor, el pas a la “vellesa absoluta” s'experimenta com un trencament amb el període anterior de la “vida normal” i el període posterior, acabant per l'exclusió de la vida normal. Malgrat això existeixen moltes dones més grans de 75 anys que experimenten aquesta etapa de moltes maneres i elaboren altres models d'envelliment que poden ser una referència. Per això és necessari conèixer la seva experiència.

- **Estructura de la llar:** Que visquin en llars unipersonals. - Si bé ja s'ha documentat l'interès per les dones grans que viuen soles al llarg de tot el discurs, tenint en compte la seva triple estigmatització i la vulnerabilitat que els és associada, un altre dels arguments que justifiquen aquesta elecció és que interessa l'experiència de la dona produïda des de la seva llibertat i autonomia, per veure quin espai ocupa l'activitat cultural dins l'estructura del seu temps i les seves prioritats.
- **Participació:** Que participin en algun tipus d'activitat cultural de forma regular. - Entenent que la participació cultural és una forma intensiva de participació social (Katz-Gerro, 2017), i que aquesta es pot estructurar en diferents estadis segons el grau d'exigència (Bonet i Négrier, 2019), s'ha cregut que situar la participació cultural de

les participants a partir de l'estadi 4 seria el nivell òptim per a valorar la incidència de l'activitat cultural en les participants que són objecte d'estudi. Aquest estadi es defineix per haver-hi una implicació activa de forma amateur per part del participant, que acostuma a fer-se de forma col·lectiva, més enllà de l'assistència a equipaments o esdeveniments culturals i del consum cultural domèstic més passiu, que serien els estadis anteriors. També s'inclouen aquelles activitats d'aprenentatge, que si bé no són artístiques, requereixen d'una assistència presencial en la qual el participant **també pot** interactuar i obtenir coneixements de tipus cultural (conferències, classes d'idiomes, etc.). En la participació requerida s'ha inclòs tant aquella que es caracteritza per tenir un grau d'especificitat i formalització (escoles, tallers, centres cívics, etc.), com aquella més diversa, gestionada per diversos tipus d'entitats o agrupacions tant de tipus formal com informal: "Amics dels museus", "Amics de l'art romànic", grups de jubilats o alternatius que s'han format de manera espontània, a partir d'una escola, un viatge, una experiència anterior, etc. o grups ideològics. Tots ells caracteritzats per organitzar activitats culturals diverses (conferències, trobades, exposicions, sortides culturals, etc.) de forma regular.